

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ve TÜRK DEVRİMİ

Birinci Bölüm

Temel Kavramlar

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'ni yıkan Batılı emperyalist devletlere karşı verilmiş bir bağımsızlık savaşı sonucu kurulmuş bir devlettir. Bu devleti kuranlar, Osmanlı Devleti'ni yıkanların dayatması olan "Sevr Anlaşması"na ve onun getirmek istediği düzene **isyan** ederek silaha sarılmışlar ve getirilmek istenen düzeni de, o düzeni dayatanları da, o düzenden yana olan işbirlikçilerini de tasfiye etmişlerdir.

Tasfiye edilen "**eski**"nin yerinde bir Cumhuriyet kurulmakla yetinilmemiş, eskinin tüm çağ dışı kalmış kurum ve kuruluşları da tasfiye edilerek, çağdaşlaşmanın her alanda temelleri atılmıştır. Böylece Atatürk'ün örgütlediği "**isyan**", "**inkılaba**" dönüşmüştür.

Dersimizin adı "**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**", konusu ise; bu inkılabı hazırlayan sebepler yani Osmanlı **Devleti'nin çöküş nedenleri**, bu çöküş üzerine kendi yurdunda sığıntı yapılmak istenen bir ulusun bir liderin etrafında toplanarak isyan etmesi üzerine verilen **bağımsızlık savaşı**, bu savaş sonunda kurulan yeni devletin bir **cumhuriyet** olarak "...egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu, tam bağımsız, laik, çağdaş bir sosyal hukuk devleti" niteliğinin gereği olan tüm inkılaplar ve bu inkılaplar için **ülkede** verilen mücadelenin tarihsel gelişimidir.

Böyle olunca konunun daha iyi anlaşılması için bazı kavramların açıklığa kavuşturulması zorunlu görünmektedir.

I- ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ'NE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

1- "İnkılap" (Devrim) Ne Demek?

"İnkılap" ne demektir? Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlükte inkılap, "**Toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü**

değişiklik, iyileştirme, devrim, reform olarak ve **“bir durumdan başka bir duruma geçiş, dönüşüm”** ¹ olarak, iki ayrı şekilde tanımlanmıştır.

Bu tanımlamalar sözlük anlamları itibarıyla genelde kabul görse de, kavramsal içeriği tam olarak yansıtmamaktadır. Kaldı ki “reform” sözcüğü de inkılabın eşanlamlısı olamaz zira her reform inkılap değildir.

O nedenle, konuya sosyal bilimler açısından da bakarak yeniden eğildiğimizde, inkılap sözcüğünü: **“mevcut bir düzenin, zamanının gereklerini karşılayamamasından ötürü, idari, sosyal ve ekonomik kurumları başta olmak üzere bütün yönleriyle, çok kısa bir süre içerisinde, mevcut yasalara uymaksızın, kuvvet kullanılarak değiştirilip, modern ve çağdaş yeni bir düzenin köklü bir şekilde kurulması”** olarak ifade edebiliriz.

2-Devrimin Aşamaları

İnkılap, aniden gerçekleşen tepkisel bir hareket değildir. Onu **“ihtilal”**den ayıran en önemli fark budur. İhtilalde mevcut düzen ve iktidar, güç kullanılarak ve zorla değiştirilir. Bu eylem ani olur. Bu ani değişim zaman içerisinde toplumda köklü değişikliklere, esaslı reformlara ulaşır, toplumun yapısı esaslı şekilde değiştirilirse, inkılabı dönüşebilir.

Bu anlamda Fransız halkının 14 Temmuz 1789 günü Bastil Kalesi’ni işgal ederek, arkasından kralı devirip iktidara el koyması eylemi **“Fransız İhtilali”** olarak anılır. Bu ihtilali, yıllar içinde toplumda yapılan temelli reformlar izlemiş, Fransız İhtilali’ni ,Fransız İnkılabı izlemiştir ve bu süreç günümüzde bile sürmektedir.

Buna karşılık 14 Temmuz 1958’de Irak’ta Kral Faysalı deviren General Kasım’ın bu eylemi, takip eden süreçte bir inkılabı dönüşmediği için, bir Irak İhtilalinden söz edebiliriz ama Irak İnkılabından söz edemeyiz.

İnkılabın oluşabilmesi için her şeyden önce toplumda böyle bir inkılabın yapılmasını haklı gösterecek nedenler olmalıdır. Bu nedenler zaman içinde olgunlaşıp, bir **“girişim”** haline dönüşürse, bu durum ihtilali başlatır. Bu aksiyondan sonra ise **“yeni bir düzenin kurulması”** çalışmalarına başlanır. Böylece inkılabı giden yol, üç aşamadan geçer. Şimdi bu aşamaları gözden geçirelim.

A. Hazırlık Aşaması:

İktidarlar, esas olarak yönettikleri toplumun refah düzeyini arttırıp, onu en üst toplumsal düzeye ulaştırmak amacını güderler. Eğer bunda başarılı olunamaz da aksine toplum içinde ekonomik, sosyal, hatta siyasal bölünmelere yol açacak bir noktaya gelinirse, kesimler arasında çatışmalar oluşur, toplumsal bütünlük tehlikeye düşerse, ülkenin dinamik güçleri; üniversiteleri, sendikaları, basın kuruluşları, yazarları, sanatçıları, aydınları, sivil toplum örgütleri vb. kuruluşları, daha iyi bir yönetime nasıl ulaşılabilineceği sorusuna yanıt bulmaya çalışırlar. Bu süreç, inkılabın ilk aşaması olan ihtilal fikrinin **“düşünsel tabanını”** oluşturur.

¹ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.971.

Oluşan bu fikirler toplum içinde kabul gördüğü oranda öne çıkar ve kuvvet kazanır. En fazla kabul gören görüş, toplumun tüm katmanlarının isteklerini gerçekleştirmek için harekete geçtiğinde ise inkılabın aksiyon safhası, yani ihtilal başlar.

Türk İnkılabı'nın hazırlık safhası 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti zamanında başlatılan "ıslahat hareketleri"dir. Avrupalı devletler karşısında sürekli yenilip toprak kaybeden Osmanlı Devleti, bu gerilemeye engel olmak üzere bazı ıslahat tedbirlerini düşünmüş, ordunun batılı ülkelerinki gibi ıslah edilip, yeni harp araç ve gereçleriyle donatılması halinde sorunun çözüleceğini sanarak, toplumsal hiçbir değişime başvurmadan sadece ordunun ıslahına çalışmıştır. Bu değişim beklenen sonucu doğurmadığı gibi, mevcut kurumlar arasında da ikiliğe yol açmıştır. Sonuç olarak da mevcut kurum ve unsurlar arasındaki huzursuzluk yaygınlaşmış, bu anlamda yapılmak istenen reformlar halktan gereken desteği sağlayamayınca, sonuç başarısız olmuştur. Bu gidişe engel olmak isteyen Mustafa Reşit Paşa, Âli Paşa, Fuat Paşa, Mithat Paşa, Namık Kemal gibi yönetici ve sanatçı aydınlar, toplumu yeni yönetim biçimleri, yeni düzenlemeler konusunda bilgilendirmeye, döneme hâkim fikir akımları konusunda diğer aydınlarla birlikte toplumu aydınlatmaya çalışmışlar, bu durum ise genel olarak Saray'da huzursuzluk yaratmış, Saray özellikle muhafazakâr kesimi arkasına alarak her ilerici fikir ve harekete karşı çıkmıştır. Buna rağmen imparatorlukta, özellikle aydınlar arasında belli bir "fikir düzeyi" oluşmuştur.

B. İhtilal Aşaması:

Hazırlık aşamasını geçen toplumun, belli bir fikrin etrafında birleşip, bu fikri egemen kılmak üzere mevcut düzeni zor kullanarak yıkma eylemine geçtiği aşamadır. Burada söz konusu olan bir "fikirî hareket" değil,

"fiilî hareket"tir. Mevcut düzeni silah ve güç kullanarak zorla değiştirmek isteyenler çok kısa sürede bu amaçlarına ulaşırlarsa, ihtilal başarılı olmuş ve mevcut iktidar ve yönetim ortadan kalkmıştır.

İhtilal eylemi "mevcut hukuk düzeni"ne de karşı gelmiş ve "müesses düzeni" (tesis edilmiş düzeni) zorla değiştirmeye yönelik bir eylem oluşturmuş olduğu için, şüphesiz yasa dışıdır ve bu eylem suçtur. Bu nedenle "meşru" değildir ama her ihtilal, kendi meşruiyetini ve hukukunu kendisi sağlar. Sonunda başarılı olursa, ihtilali yapanlar yeni bir hukuk düzenini gene kendileri oluştururlar, başaramazlarsa, bu cürüm bir "ağır suç" sayılacağı için bunu hayatlarıyla da ödeyebilirler. Bu konuya ilerde tekrar temas edilecektir.

Türk İnkılabı'nın ihtilal dönemi, Milli Mücadele dönemidir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilip parçalanarak tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelen bir "Sevr Antlaşması" ile karşı karşıya bırakılınca, düşünsel zemini uzun süredir hazırlanmakta olan ihtilalin ilk kıvılcımları görünmeye başlamış, özellikle büyük kentlerde gençler, yaptıkları uzun

protesto eylemleri eşliğinde, mevcut yönetime ve onların işbirlikçi işgalcilerine karşı direnişe geçmişlerdir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın o kabul edilemez hükümleri birer birer uygulamaya konulup, ülke baştanbaşa işgale uğrarken, mevcut hükümet ve Saray'ın olayları büyük bir çaresizlik içinde kabullenmiş görünmeleriyle, bu düşünsel eylemleri, aksiyon eylemlerine dönüştürecek ve tüm ülkede direniş böylece başlayacaktır. Bu aksiyon sonucudur ki bir Kurtuluş Savaşı verilecek, bu mücadele başarıya ulaşınca da imzalanan Lozan Antlaşmasıyla yepyeni bir devlet kurulacak, arkasından cumhuriyetin kurulmasıyla da ihtilal, inkılaba dönüşmüş olacaktır.

C. Yeniden Düzenleme Aşaması:

İhtilal mevcut düzeni yıkarsa, yani başarı sağlarsa ancak o zaman meşruiyetini de kazanır yani "meşru" olur. Toplumsal dönüşüm noktasına gelince de yerini "inkılaba" bırakır. "Yeniden Düzenleme" denilen bu aşamada yıkılan düzenin yerine, daha çağdaş ve modern bir yönetim tarzı benimsenir ve bunu gerçekleştirebilecek yeni kurumlar kurulur. Mevcut hukuki mevzuat, bütün bu yenileşmeleri gerçekleştirmeye olanak verecek şekilde yeniden düzenlenir. İhtilallerden sonra sıkça görülen "anayasa değişikliklerinin" nedeni budur.

Cumhuriyet'in ilanı ile tamamlanan "ihtilal" hareketinin yerini, bundan sonra "inkılap" alacaktır. Bu inkılabın hedefini, "batılı çağdaş devletlerin bile uygarlık düzeyinin ötesine ulaşmak" olarak belirleyen Atatürk, ardı ardına yapacağı reformlarla Türkiye Cumhuriyetini, "Halk egemenliğine dayanan, tam bağımsız ve çağdaş, laik bir sosyal hukuk devleti" olarak diğer uygar ülkelerin düzeyine, hem de 15 yıl gibi kısa bir sürede çıkarmıştır. O düzeyi aşmak da, yeni nesillerin görevidir.

Bu elbette kolay başarılamamış, bugün tüm uluslararası camianın hayranlıkla izlediği Modern Türkiye, işte o yıl boyu inceleyeceğimiz köklü reformların toplumun tüm katmanlarına yayılabilmesi ve onlar tarafından benimsenmesi sonucu ortaya çıkabilmiştir.

3. Atatürk'ün Devrim Anlayışı

Türk İnkılabı'nın mimarı hiç kuşkusuz Atatürk'tür. O'na göre inkılap kısaca, **"...mevcut müesseseleri zorla değiştirmek..."** demektir. Bu zorla değiştirilecek müesseseler ne tür kurumlardır? Bunlar gene Atatürk'e göre **"...Türk Milleti'ni son asırlarda geri bırakmış olan müesseseler"** dir. Buradan yola çıkarak da inkılabı **"Türk Milleti'ni son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine , milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek müesseseleri koymuş olmaktadır"** diyerek tarif etmiştir.²

İnkılabın ihtilalle karıştırılmamasını ısrarla belirten Atatürk, bu ayırım konusundaki görüşlerini Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılış töreninde yapmıştır. (5 Kasım 1925). Buradaki

² Ayşe Âfetinan, **Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara, 1984, s.259.

konusmasında inkılabı sorgularken, yapılanın sadece mevcut düzenin ortadan kaldırılmasından ibaret bir eylem olmadığına, aynı zamanda kaldırılan bu düzenin yerine zamanın gereklerini her açıdan karşılayan , çok geniş bir değişimin konduğuna işaret etmektedir. Örnek olarak da Türkiye Cumhuriyeti’ni göstermiştir.³

İnkılap kelimesinin içeriğine uygun olarak başlatılan değişim hareketinin amacı ise Atatürk tarafından şöyle dile getirilmektedir: ***“...yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve medenî bir toplum haline getirmektir. İnkılaplarımızın en önemli prensibi budur.***⁴

Konuşmasını sürdüren Atatürk, Türk İnkılabının bir başka temel noktasına da değinerek:

“...Türk İnkılabı, ilk olarak, milletin bugün olduğu gibi gelecekte de var olabilmesi için, yüzyıllar boyunca devam eden, bireyleri arasındaki ortak bağları değiştirmiştir. O güne kadar din ve mezhep çatısı altında birleşen milletin, bundan sonra Türk milliyeti etrafında birleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca, uluslararası arenada güçlü bir şekilde varlığını koruyabilmesinin yollarını çağdaş medeniyette bulabileceğini anlayan milletin, bunu bir ilke olarak benimsemesi Türk İnkılabının önemli esaslarındanır...”

Türk İnkılabının bir diğer niteliği de, inkılabın bir gereği ve zorunluluğu olarak yönetimin her kademesinde yapılacak düzenlemenin, insanın dünyevî ihtiyaçlarının göz önünde tutularak yapılmış olmasıdır.⁵

4. Konuya İlişkin Diğer Kavramlar:

İnkılabın ne olduğunu daha kolay kavrayabilmek için, konuya ilişkin birçok diğer kavramın da anlaşılması gerekir.

İnkılap dediğimiz süreç, adına **“ülke”** dediğimiz, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde meydana gelir. Bu toprak parçası üzerinde yaşayan **“millet”**, oluşturduğu siyasi düzeni, yani **“devlet”**i yöneten siyasi iktidara karşı ve onu yıkmaya yönelik bir silahlı eyleme yani **“ihtilale”** yönelir ve bu baş kaldırı inkılabı dönüşürse, belli ki **“mevcut düzen”** yıkılıp, onun yerine çok daha çağdaş bir düzen kuruluyor demektir. O halde öncelikle, mevcut düzenin bu üç temel ögesinin açıklanması gerekir.

“Devlet” , insanlar tarafından organize edilen, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşamakta olan toplumların, düzenli ve adaletli bir yaşam sürmeleri için oluşturulan, yönetme ve meşru kuvvet kullanma hakkına sahip ve varlığı diğer devletlerce de tanınan siyasal kuruluştur⁶.

³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II., Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1997, s.249.

⁴ Enver Ziya Karal, Atatürk’ten Düşünceler, METU PRESS, Ankara, 1998, s.36.

⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s.249.

⁶ Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2002, s.143.

Devletin var olabilmesi için gerekli en önemli unsur, yönetimine tâbi tutacağı bir insan topluluğunun var olmasıdır. Bunlar genelde iki şekilde tanımlanır: “ Millet” ve “Halk”. **Millet**, “uzun bir geçmişe sahip olduğundan tarihî bir miras yaratarak, ortak dil, din ve kültür bağıyla bağlanmış, birliktelik duygusuna hâkim, ortak amaçlar doğrultusunda hareket eden ve bunu sürdürmekte kararlı olan insanların birleşmesiyle ortaya çıkan toplum” ⁷ olarak tanımlanmaktadır. Halk kavramı ise, bazen millet anlamında kullanılsa da, ondan daha dar bir mahiyet içerir. Millet, tarihî süreç içerisinde genel-geçer bir kavram olarak kullanılır. Buna karşın “**Halk**”, daha çok, içinde yaşanan süreçte devleti oluşturan insan toplulukları şeklinde ifade edilir. Böylece, örneğin, Türk Milleti denildiğinde, tarihte Türklerin ortaya çıkışından günümüze kadar gelen bir millettten bahsedilmiş olur. Türk Halkı denildiğinde ise, günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan insanlar kastedilmiş olur ⁸.

Devleti oluşturan insan topluluklarının yaşadıkları toprak parçasına ise, “**Ülke**” (Vatan) denilmektedir. Devlet, siyasal otoritesini, sınırları çizilmiş bir toprak parçası üzerinde sürdüren insanlar üzerinde kullanır. Dolayısıyla devlet, sınırları belli coğrafi bir alana sahip olmak zorundadır ve halk, yaşadığı bu toprakları kendi ülkesi olarak benimsiyor olmalıdır.⁹

Çoğu zaman inkılap sözcüğü ile karıştırılan “**ihtilal**” sözcüğü, anlam bakımından inkılapla pek çok benzerlikler gösterse de, temelde ondan ayrılmaktadır. Arapça’dan dilimize geçmiştir. Bozma, bozukluk, düzensizlik, eksiklik anlamlarına gelen “**halel**” kökünden türemiştir. “**Yasalara aykırı bir biçimde bir devletin idarî, sosyal ve ekonomik katmanlarını veya yönetimini kuvvet yoluyla değiştirmek amacıyla başlatılan halk hareketi**” şeklinde tanımlanmaktadır.

Böylece ihtilal, “ bir devletin önce iktidar sahiplerini, daha sonra da yönetim biçimini devirip yok etmek için kısa süre içerisinde kuvvet kullanarak, hiçbir hukuk kuralını tanımaksızın değiştirme girişimi” olarak da ifade edilebilir.

İhtilal, mevcut düzeni yıkmayı hedef alırken, yerine daha modern bir düzen getirmeyi hedeflemez. Bu yönüyle inkılaptan ayrılır.

Dil inkılabının hemen arkasından Arapça İnkılap sözcüğüne karşılık olarak Türkçe “devirmek” sözcüğünden “**devrim**” sözcüğü türetilmiştir. Anlam bakımından her yönüyle inkılap kavramına denk düşmektedir. Ancak “devrim” sözcüğü 1960’lı yıllardan itibaren çeşitli akımların savunucuları tarafından, daha çok mevcut düzenin yıkılması için girişilen her türlü yasa dışı hareket gibi kullanılmaya başlayınca, 12 Eylül 1980’den itibaren kullanılmayarak, yerini “**inkılaba**” bırakmıştır.

Eğer bir ihtilal hareketi başarıya ulaşmaz da mevcut otorite tarafında bastırılırsa buna “**isyan**” denir. İsyan, hukuksal anlamda, “**insanların şiddet kullanarak zorla devlete karşı**

⁷ Ayşe Afetinan, **Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, TTK Basımevi, Ankara, 1969, s.23-24.

⁸ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s.22.

⁹ Dursun, a.g.e.,s.146.

gelmesi “ demektir ¹⁰. İsyân; siyasî, ekonomik veya etnik sebeplerden dolayı bir kişi veya toplumun belli bir kesimi tarafından çıkarılabilir. İsyân, “**ayaklanma**”, “ **başkaldırma** “ hareketi ile aynı anlamdadır.

Gerçekleştirilmek istenen ihtilal hareketi başarıya ulaştığı halde, yeni düzenlemelerle idarî, toplumsal yeni bir düzen yaratılmaz ve değişiklik sadece yönetici kadroyla sınırlı kalırsa, buna “ **hükümet darbesi** “ denir.

Hükümet Darbesi, ihtilalle karıştırılmamalıdır. İhtilalde, uzun bir evrim neticesinde gerçekleşen “ **ani ve tepkisel**” bir hareket söz konusudur. Toplumsal ve ekonomik istikrarın zaman içerisinde bozularak kendini yenileyememesi ortamı hazırlar, çıkmaza girildiğinde de toplumsal unsurlar arasında çatışmalar patlak verir ve ihtilal gerçekleşir. Kısacası ihtilalin kendiliğinden oluşan bir hazırlık evresi vardır. Hükümet Darbesi ise, kısa süreli tepkisel bir harekettir.¹¹

Bunların yanı sıra, gerçekleştirilmek istenilen değişim, halkın tamamı değil de, halk içerisindeki küçük bir grubun, azınlığın yararına gerçekleştirilirse, bu inkılap olmaz, “**Karşı Devrim**” olur.

Konumuza ilişkin olarak bilmemiz gereken bir diğer kavram, “**Evrim**”dir. Evrim, “**uzun bir zaman diliminde, yavaş yavaş kendiliğinden gerçekleşen değişim**” demektir. Tarihî süreç içinde kendiliğinden gerçekleşir. Arapça “**tekâmül**” sözcüğünün eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır.

Diğer bir kavram “**İslahat**”, “yasalara uygun olarak, toplumun belirli alanlarında yapılan iyileştirmeler “ olarak tanımlanır. Dilimize gene Arapça’dan giren bu kelimeye göre, yapılmak istenilen iyileştirmeler, düzenlemeler zorla değil, ikna yoluyla, inandırılarak gerçekleştirilir. Amaç sadece aksayan yönlerin düzeltilmesi, eksiklerin giderilmesi olduğu için, inkılapdaki gibi her alanda köklü bir değişimden bahsedilemez. Türkçe’de, ıslahat karşılığı olarak “**reform**” sözcüğü kullanılmaktadır. İslahat sözcüğü ile ortak yanları bulunan ve gene Türkçe’ye Arapça’dan geçen bir diğer sözcük, “**Tanzimat**”tır. Bu sözcük daha ziyade “ **devlet tarafından idarî organlardaki aksaklıkların, bozuklukların düzene sokulması için yapılan uygulamalar, iyileştirmeler**” olarak kullanılmaktadır. Buna en güzel örnek, 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile başlayan dönemdeki uygulamalardır.

¹⁰ Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, s.161.

¹¹ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devrimi’nin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1983, s.2-3.

5. TARTIŞMA KONULARI:

- A. Kavramlar üzerinde dikkatle durun.
- B. “İnkılap” (Devrim) -“İhtilal”-İsyan”-“Hükümet Darbesi” kavramları arasındaki farklara dikkat edin. Bunlara Türk ve Dünya Tarihinden örnekler bulun.
- C. Bu eylemlerin “meşruiyet”, (yasallık) yönünü tartışın.
- D. Türk Devrimi’nin hangi koşullarda gerçekleştirildiğini dikkate alarak, diğerlerinden ayırıcı özelliklerini belirleyin ve aranızda tartışın.
- E. Türk Devrimi’nin önderi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları neden idama mahkûm edilmişlerdi? Tartışın.
- F. “Millet” ve “halk” arasındaki farkı irdileyin.
- G. “Vatan” ve “memleket” derken kastedilen üzerinde düşünün.
- H. İnkılap-(Devrim)-Reform arasındaki ilişkiyi belirleyin.
- İ. 14 Temmuz 1958’de Bağdat’ta yapılan askerî darbeye neden “Irak İhtilâli” denir ama “Irak Devrimi” denemez? İrdeleyin.
- J. Oysa 14 Temmuz 1789’da Paris’te yapılan Fransız İhtilâli’ne daha sonra neden “Fransız Devrimi” adı verildi? Tartışın.

İkinci Bölüm

Türk Devrimi’nin Hazırlık Aşamaları

I- OSMANLI DEVLETİ’NİN GENEL YAPISI

1. Osmanlı Devleti’nin Duraklama Sebepleri

Türkler Orta Asya’da kurdukları devletlerin ardından İran ve Irak coğrafyası üzerinde de Büyük Selçuklu Devleti’ni kurmuşlardı. Bu devletin devamı niteliğindeki Anadolu Selçuklu Devleti de Anadolu’da kurulmuştu. Bu devlet 250 yıl kadar hüküm sürmüştü, 14. Yüzyılın ilk çeyreğinde ise, doğudan gelen Moğol baskıları sonucu tarih sahnesinden çekilmişti. Bunun üzerine Anadolu’da ortaya çıkan siyasal boşluk, kurulan Türk Beylikleri tarafından doldurulmuştu.

İşte Osmanlı Beyliği de Anadolu Selçuklu Devleti’nin Moğol İlhanlı Devleti beylikten biri olarak 14. yüzyılın başlarında tarih sahnesindeki yerini aldı. Kısa bir süre sonra da diğer beylikleri egemenliği altında birleştirerek, ilerde bir “**cihan imparatorluğu**”na dönüşecek olan Osmanlı Devleti böylece kurulmuş oldu.

Kurulduğu andan itibaren **gaza-cihad** yöntemiyle fetihlerini gerçekleştiren Osmanlı Devleti, fethedilen bölgelerde uyguladığı hoşgörü politikalarıyla kalıcı olabilmeyi başarmıştır.

Devlet, temel felsefe olarak adaletin daima en adil bir şekilde dağıtılması konusuna çok özen göstermiş, halkının refah düzeyini yükseltebildiği oranda vergi almış, tüm teb'asını dinî inançlarında tamamen serbest bırakmıştır. İslâmın “**Dört Kitabın Hakkı Birdir**” felsefesi uyarınca, fethedilen topraklarda yaşayanlar hayal bile edemeyecekleri bir hoşgörü ile karşılaşmışlardır.

Toplumsal barış böylece sağlanıp, kişiler kazançları oranında ve ödeme güçlerine göre vergilendirilince hazine kısa sürede dolmuştur. Bu da devleti yöneten hükümdarlara güçlü ordular kurma olanağı sağlamış, bunun da bir diğer anlamı daha büyük fetihler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin diğer Anadolu Beyliklerine rağmen kısa sürede öne çıkıp hızla genişlemesinin ve güçlenmesinin altında, izlemekte olduğu farklı bir “**fetih politikasının**” büyük rol oynadığını görürüz. Zaten Bizans sınırında bir “**uç beyliği**” olarak kurulan bu beylik, o dönemde giderek zayıflayan Bizans'ın durumunu yakından gözlemlemiş ve fetih politikasını Bizans Devleti üzerine yoğunlaştırmıştı. Önce Anadolu'daki Bizans topraklarının büyük çoğunluğu fethedilmiş, Bizans'taki bu dönemde iyice derinleşen taht çekişmelerinden yararlanılarak, bu kez Rumeli'ye geçilmiş ve devletin sınırları bu kez de Avrupa yakasında hızla genişletilmiştir.

14. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise artık Anadolu'nun batı ve orta kesimleri Osmanlı hakimiyetindeydi ve Anadolu'da da bir Türk birliği sağlanmıştı. Ne var ki bu hızlı gelişmeyi, Doğu'dan gelen bir diğer büyük güç, **Moğol İmparatorluğu** kesintiye uğrattı. İki ordu Ankara yakınlarında Çubuk'ta karşılaştılar. Timurlenk komutasındaki Moğol Ordusu, Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı ordusunu 1402 Ankara Savaşı'nda yendi. Yıldırım esir düştü ve devlet kısa bir “**bühan dönemi**” yaşadıysa da (1402-1413), çabuk toparlanmasını bildi. Bu döneme tarihlerimizde “**Fetret Devri**” denir. Timur'un Anadolu'dan çekilmesinden sonra ise, birlik ve düzen yeniden sağlanmıştır.

1451 yılına gelindiğinde ise, Osmanlılar artık dünya tarihine yön verecek konuma gelmişlerdir. Tahta ikinci kez çıkan II. Mehmet, 1453'te İstanbul'u fethederek “**Fatih**” sanını alacak, bu fetihle Osmanlı Devleti'ne de bir “**cihan imparatorluğu**” olma yolunu açacaktır. **İstanbul'un Türkler tarafından fethi dünya tarihinin akışını değiştirmiş ve bu olay Ortaçağ'ın kapanışı, Yeniçağ'ın başlangıcı sayılmıştır.**

Bu dönemde devlet doğuda ve batıda büyümesini hızla sürdürmüştür.

Yavuz Sultan Selim dönemindeyse (1512-1520), Osmanlı Devleti'nin fetih politikasında bir değişim gözlenmiştir. O döneme kadar her iki kıtada süren fetihlere karşılık Yavuz Sultan Selim daha ziyade yönünü Doğu'ya çevirmiştir. Safevilerle yapılan Çaldıran Savaşı (1514) ve Memlûklar üzerine gerçekleştirilen Mısır Seferi (1516-1517), Doğu Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'ın Osmanlı sınırlarına dahil olmasını sağlamıştır. Bu fetih, bir başka açıdan da büyük önem gösterir: Mısır'ın fethi üzerine Hicaz Emiri, Yavuz Sultan Selim'e bağlılığını sunmuş ve “**kutsal emanetler**” İstanbul'a getirilmiştir. Öte yandan Abbasi Halifeliği'ne son verilerek, hilafet

İstanbul'a getirilmiş ve bu tarihten itibaren Osmanlı Padişahları **Halife-Sultan** sanını kullanmaya başlamışlardır.

Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta geçen oğlu **Kanuni Sultan Süleyman** zamanında ise (1520-1566) imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşarak, üç kıtaya yayılmıştır. Özellikle denizcilik alanında gösterilen ezici üstünlük sayesinde Türk Leventleri Karadeniz, Ege ve Akdeniz'i adeta birer içdeniz haline dönüştürmüşler, Osmanlı bayrağını Hint Okyanusu kıyılarına kadar gururla taşımışlardır. Bu muhteşem gelişme karşısında da Batı, Kanuni Sultan Süleyman'a, "Muhteşem Süleyman" (**Magnificent Soliman**) sanını vermiştir.

Bir uçbeylikten böylesi bir imparatorluğun doğabilmesi elbette sadece kılıç gücüyle olamaz. Mutlaka bunun arkasında bu başarıyı destekleyen siyasal, sosyal ve ekonomik pek çok kurumsal ve toplumsal faktör mevcuttur. Bu faktörler gereğince işlediği sürece işler yolunda gitmiş, zaman içinde bu kurumlarda bozulmalar ve yozlaşmalar olunca da önce duraklama sonra gerileme başlamıştır.

Osmanlı Devleti, Osmanlı Hanedanından gelen ve genel olarak "Padişah", "Sultan", "Han" ünvanıyla anılan devlet başkanlarınca yönetilirdi. Padişah devletin mutlak hakimi ve sahibiydi.

Osmanlı Devleti'nin Merkez Örgütünün merkezi, bizzat padişaktır. O'nun otoritesi tartışılmaz ve mutlaktır.

Padişah devleti "**Divan-ı Hümayun**" ile yönetirdi. Devleti ilgilendiren her türlü karar burada alınırdı. Ancak son söz, "egemenlik hakkını" Tanrı'dan aldığı belirtilen ve Tanrı adına devleti yöneten Osmanlı Padişahı'nındı. Devlet idaresinde Padişah'tan sonra gelen en yetkili kişi **Sadrazam**'dı. O nedenle **Mühr-ü Hümayun** (Padişah Mührü) Sadrazamda bulunurdu. Buna "devlet mührü" de denirdi. Mührün geri istenmesi, sadrazamın azledildiği anlamına gelirdi.

Mutlak Monarşinin uygulanmasında temel dayanak olarak görülen dinî ilkeler, Padişahı kimi zaman kısıtlayan tek otorite idi. Ulemanın başı olan **Şeyhülislam**, din kurallarının uygulanmasını sağlamaya çalışır ve gerektiğinde kamu ve özel hayata ilişkin fetvalar verirdi. Padişah, aldığı ve uyguladığı kararların islâma uygunluğunu Şeyhülslama danışır ve bu yolda fetvalar alırdı.

Osmanlı Padişahları fethettikleri toprakların Tanrı adına mutlak sahibi ve hakimiydi. **Toprak** Tanrınındı ve onu yönetmek, **Tanrı adına Padişahındı**. O nedenle Osmanlı sınırları içindeki topraklar padişahın mülkiyetinde bulunurdu ama padişah da bu toprakları işletmeleri için halkına dağıtırdı. Ülkedeki "**Taşra Teşkilatı**" da zaten bu prensip üzerine kurulmuştu.

Taşra idaresindeki en büyük idarî birim "**Eyaletler**"di. Eyaletler Sancaklara, Sancaklar Kazalara, Kazalar Nahiyelelere, Nahiyele de Köylere ayrılmaktaydı. Eyaletler **Beylerbeyi**,

Sancaklar **Sancak Beyi**, Kazalar ise **Kadılar** tarafından yönetilirdi. Nahiye ve köyler, kazaların kapsamı içinde değerlendirilirdi. En alt birimden başlayarak, birleşmeler sonucunda en üst birim haline gelen “**eyalet sistemi**” devlet yönetimi için hayatî önem taşımaktaydı. Zira bu sistemde Padişah adına denetim tepe noktadan aşağı birimlere doğru uzanıyordu. Padişah adına görev yapan Beylerbeyi, sancakbeyleri üzerinde denetim sağlıyor, sancakbeyleri de alt birimlerdeki idarî görevlileri denetliyordu. Böylece padişahın otorite ve denetimi en alt birimde dahi kendini gösteriyordu.

Osmanlı Devleti’nde “Taşra Teşkilatı” idarî açıdan iki ana bölüme ayrılmaktaydı:

1. Merkeze Bağlı Eyaletler
2. İmtiyazlı Hükümetler¹²

İmtiyazlı Hükümetler siyasal anlamda Osmanlı Devleti’ne bağlı “beylikler”, “hanlıklar” veya “hükümetler”dir. Bunlar Osmanlı Devleti’ne vergi vermekle, savaş zamanında da asker göndermekle yükümlüydüler.

Devlet Hazinesinin gelir kaynakları arasında toprak, çok önemli yer tutardı. Dolayısıyla toprağın iyi işlenmesi ve boş kalmaması yaşamsal önemdeydi. Bu konuda bulunan ve uygulanan yöntem özellikle imparatorluğun büyüme aşamasında devletin itici gücü olmuş, sistem fevkalade sonuçlar vermişti.

Ekilebilir toprak, miri arazi olarak Padişah adına işlenmek üzere, büyükten küçüğe doğru birimlere ayrılmıştı. Buna “Timar” veya “Dirlik” sistemi deniyordu. Merkeze bağlı eyaletler Timar sisteminin uygulandığı bölgelerdi. Böylece eyalet toprakları, büyüklüklerine göre “**Has**”, “**Zeamet**” ve “**Timar**” olarak başlıca üç gruba ayrılmış ve yüksek kademedeki devlet adamları ile savaşta başarı gösterenlere işletilmek üzere dağıtılmıştı. Burada dağıtılan, toprağın mülkiyet hakkı değil, işletme hakkıydı. Toprak, Tanrı adına padişahındı.

Dirlik Sistemi’nin ilk grubu olan **Has**’lar, yıllık yüz bin akçe ve fazlası gelir sağlayan topraklara denilir ve padişah başta olmak üzere vezir ve beylerbeyi gibi üst düzey devlet adamlarına verilir.

Zeamet, yıllık yirmi bin ile yüz bin akçe arasında gelir getiren toprakları kapsardı. Eyalet merkezlerinde görev yapan “hazine ve timar defterdarları”, “zeamet kethüdarları” ve sancaklardaki “alaybeyleri” gibi devlet memurları bu gibi topraklardan elde ettikleri gelirlerle hayatlarını sürdürürlerdi.

Timar ise, yıllık bin akçeden yirmi bin akçeye kadar gelir sağlayan dirliklerdi. Timarlar toprak idaresindeki en küçük birimler olmasına rağmen, sistemin belkemiğini teşkil ediyorlardı. Timar sisteminde toprağı işleyen halk (reaya), vergilerini timar sahibine verirlerdi. Böylece timar sahipleri, birer yönetici olarak hizmetleri karşılığı devletten (hazineden) maaş alacağına, yıllık bu gelirlere sahip olurlardı. Öte yandan da doğal olarak bu

¹² Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılar’da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Yay., Ankara, 2003.

timar sahipleri, gelirlerini en üst düzeyde tutabilmek için, toprağın en verimli şekilde ekilip biçilmesini gözetmek durumundaydılar. Sistemin başarılı olmasının temel nedeni buydu.

Timar sahibi görevlilerin, yıllık bu gelirlere sahip olmaları karşısında, yerine getirmek zorunda oldukları **“edimleri”** de vardı. Bu yöneticiler yıllık gelirlerinin belli bir miktarını kendileri için ayırırken, geri kalanın her üç bin akçe geliri karşılığında bir asker yetiştirmek zorundaydılar.¹³

Osmanlı Devleti bu sistemle merkezî otoritesini en küçük noktalarda dahi hissettirerek üretimin devamlılığını sağlamıştır. Ayrıca hazineden hiçbir ödeme yapılmadan en üst düzey dahil, memurlarının maaşları bu toprak gelirlerinden sağlanmış, öte yandan da aynı zamanda büyük ve savaşa hazır bir ordu her an hazır tutulmuştur.

Osmanlı Askerî Teşkilatı, **“Kapıkulu”** ve **“Eyalet Askerleri”** şeklinde düzenlenmişti. Kapıkulu askerleri merkezde, Eyalet Askerleri de eyaletlerde konumlanmışlardı. Kapıkulu’nun temelini **“Yeniçeriler”**, Eyalet Askerlerinin temelini ise **“Timarlı Sipahiler”** oluşturuyordu.

Yeniçeriler, savaşlarda esir edilenler içinden seçildiği gibi, ayrıca **“devşirme sistemi”** ile devşirilenlerden de sağlanıyordu. Bunlar önce gruplara ayrılır ve bazıları Türk ailelerinin yanlarına verilir, buralarda Türk-İslâm geleneği, örf ve âdetleri, usûl-erkân öğretilirdi. Devşirilenlerin bazılarıysa doğrudan devlet kontrolü altındaki **“Acemi Ocağı”**na gönderilirdi. Buralarda gerekli eğitimi alan Yeniçeriler, savaş zamanında orduya katılan, barış zamanında ise farklı görevler icra eden maaşlı askerler haline gelirdi.

İşte kurulan bu sistem devletin güçlü olduğu dönemlerde fevkalade işlemiş ve başarılı olmuş, ne var ki duraklama ve gerileme dönemlerinde ise geline sonu, bu sistemin değişik gerekçelerle bozulmasının eseri olmuştur.

2. Karlofça Anlaşması ve Duraklama ve Gerileme Sürecine Giriş

Osmanlı İmparatorluğu’nun en geniş sınırlarına ulaştığı Kanuni Sultan Süleyman dönemi aynı zamanda duraklama ve arkasından gerileme sürecinin de başlangıcı olmuştur. Bunun sebeplerine geçmeden önce, dönemin dikkat çeken özelliklerine bakmakta yarar vardır.

Kanuni döneminden hemen sonra Osmanlı devletinin **“uzun süreli”** savaflara girdiği gözlemlenmiştir. Bu durum sadece devleti yıpratmakla kalmamış, aynı zamanda ülke içindeki sosyal ve ekonomik yapıyı da olumsuz yönde etkilemiştir. Düzendeki bu olumsuzluk, yüz yıl kadar süren bir **“duraklama”** dönemine geçilmesine sebep olmuştur. Bu sebepler **“iç”** ve **“dış”** sebepler olarak iki ana grupta incelenebilir:

¹³Halaçoğlu, a.g.e., s.88-100.

A. Duraklamanın İç Sebepleri:

- Mutlak monarşilerde devleti yöneten, mutlak otoritedir. Osmanlı Devletinde bu kişi padişahdır. Çok önemli olan bu makama gelecek kişinin en iyi şekilde eğitilip yetiştirilebilmesi için özen gösterilmiş, Enderun'da yetiştirilen şehzadeler sancaklara çıkarılarak, bilgi ve deneyim sahibi olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ne var ki, çok iyi sonuç veren bu sistemin, Sultan III. Mehmet'ten itibaren (1595-1603) kaldırılması, bu dönemden itibaren yetişen şehzadelerin zayıf, tahta geçtiklerinde de deneyimsiz ve başarısız olmalarına yol açmıştır. Öte yandan I. Ahmet döneminden itibaren (1603-1617) kabul edilen **"Ekber-Erşed"** Usulünün kabulü bir diğer yozlaşmanın yolunu açmıştır. Buna göre tahta, "en yaşlı", "en sağlıklı" şehzadenin geçmesi usulü getirilmiştir. Bununla çocuk padişahların önüne geçilmek istenmiştir ama, o anda tahta geçebilecek bu en yaşlı ve sağlıklı şehzadenin mutlaka tahta en lâıyk , en bilgili ve cengâver şehzade olması da çoğu kez sağlanamamıştır. Daha sonra bu sistem de terk edilmiştir. Bunun üzerine de çocuk yaşta olan veya akıl sağlığı yerinde olmayan şehzadeler tahta geçmeye başlamışlardır. Bu durum devlet piramitinin en üst noktasından itibaren bir bozulmayı beraberinde getirmiştir.
- Padişah katındaki bu bozukluk alt kademelere de sıçramış ve çürüme alt birim kadrolarında da aynen görülmüştür. Bunların sonucu olarak yeni fetihler gerçekleştiremeyen Osmanlı Devleti, 17. Yüzyılda artık doğal sınırlarına ulaşmıştır. Bundan böyle sınırlar kesinleşmiştir ve artık girilen savaşlardan sağlanan bir ganimet geliri söz konusu olmadığı gibi, himaye altındaki devletlerden alınmakta olan vergiler de alınamaz olmuştur. Ayrıca girilen uzun süreli savaşlar bir de kazanılamayınca, bunların masrafı hazineye büyük yük olmaya başlamıştır. Devletin temel yapısı "fetih politikası" ve "toprağa dayalı yönetim sistemi" olunca, bu noktalarda ortaya çıkan zafiyet, zirveden inişe geçilmesine yol açmıştır.¹⁴
- Taşra teşkilatında baş gösteren bozulmalar da çözülmenin habercisi olmuştur. Eyaletler ile diğer idarî birimlere rüşvetin girmesi, bozulmanın en önemli sebebi haline gelmiştir. Ünlü şair Fuzûlî bu durumu uzun ve ünlü kasidesinde dile getirirken şöyle yakınmaktadır:
"Selam verdim, rüşvet değildir diye, almadılar..."
- Kayırma ve rüşvetle elde edilen makamlar, bölge halkının acımasız uygulamalara maruz kalmasına yol açmış, bu şekilde göreve gelen memurlar verdikleri rüşvet ve pahalı hediyeleri çıkarabilmek için çoğu kez ek vergiler yüklemişler, bu da halkın zaman zaman isyanına veya bölgeden göç etmesine yol açmıştır. ¹⁵Toplumsal

¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Cilt I, s.37.

¹⁵ A.g.e., s.38 vd.

dengenin bu şekilde bozulması, devletin merkezî gücünü zayıflattığı gibi, ekonomik kayıpların da yaşanmasına yol açmıştır. Öte yandan eyaletlerde uygulanan timar sistemi de bozulmuş, adaletsiz ve haksız dağıtım, timarlara verilen önemi azaltmıştı. Hazinesin giderek boşalması üzerine devlet 17. Yüzyıldan itibaren doğrudan gelir toplayabilmek için, “İltizam Sistemi”ne geçilmiştir.

- Bu sistemde devlet, belirli bir bölgenin belirli bir süre boyunca vergisini peşin olarak alıyor, (bu vergiyi ödemeyi üstlenen kişiye “**mültezim**” deniyor), mültezim ise vergisini peşin ödediği bu bölgenin vergisini daha sonra kendisi topluyordu. Mültezim elbette peşin ödediği verginin çok üstünde bir vergi geliri elde etmek için elinden geleni yapıyor, bu da büyük ölçüde **reaya**’nın (köylü) ezilmesi anlamına geliyordu. Merkez’in sıcak paraya ihtiyacı olduğu ölçüde bölgenin mültezime bırakılma süresi uzuyordu. Bu durum bir takım “**yerel beyler**”in, “**ayan**”ların türemesine yol açmıştı. Günümüz Anadolu’sunun kemikleşmiş feodal yapısı, işte o günlerin izlerini taşımaktadır. Merkezî otorite zayıfladıkça, ayan’ların taşrada büyüyüp güçlenmesi hız kazanmıştır.
- Timar sahipleri ordu için sipahi (süvari) beslemek ve savaflara hazır vaziyette tutmak zorundaydılar. Bunlara “**Timarlı Sipahi**” denirdi. 16. Yüzyıldan itibaren bu süvarilerin yerini “**tüfekli piyade birlikleri**” aldılar zira artık ateşli silah olarak tüfek kullanılmaya başlanmıştı. Bu dönemden itibaren sipahiler geri planda kalırken, yerlerini artık tüfek kullanan yeniçeriler alıyordu. Bu durumdan hoşnut olmayan sipahiler ise sık sık isyanlar, huzursuzluklar çıkarmaya başlamışlardı.
- Bozulma sadece Sipahi Ocağı ile de kalmadı, ordunun temeli olan Yeniçeri Ocağı’na da atladı. Daha önce de belirtildiği gibi yeniçeriler belli usullerle devşirilir ve önce bir “temel eğitim” alırlardı. Ancak, çeşitli kademelerde olan bu eğitimden sonra sınıflara ayrılır ve orduya katılabilir hale gelirlerdi. 16. Yüzyılın sonlarından itibaren bu ocağa yasaya aykırı biçimde asker alınmaya başlandı. Ocağın temeli, Hristiyan çocukların devşirilmesi esasına dayanırken, bu tarihlerden sonra Müslüman çocuklar devşirilmeye başlandı. Ehliyetli kişilerin Ocağa katılmasına göz yumulması, kısa bir süre sonra her fırsatta devletin aldıkları kararlara karşı çıkan, kuru bir kalabalığın ortaya çıkmasına yol açmış oldu ki, bu durum da Osmanlı Devleti’nin vurucu gücünü yok etmeye yetmiştir.
- Bu kötü gidişi gören yöneticilerin, padişah dahil, almak zorunda kaldıkları ıslahat tedbirlerine karşı, dinî taassup içinde yüzen geniş kesimler direnç gösterince, ortaya çıkan çatışma ortamları da bir diğer duraklama sebebidir. Ayrıca eğitim, ulemanın elindedir. İlerleme tüm dünyada ancak fen ve sosyal bilimler alanlarında gerçekleşmektedir. Oysa ulema bu konuları bir tarafa bırakıp, dinî konulara ağırlık vermiştir. O dönemde bilimsel alanda büyük atılım yapan batı ülkeleriyle aramızdaki

fark, böylece giderek derinleşmiştir. Sonuç elbette kaçınılmazdır: Rönesans'ını yaşamış, dinde reformu gerçekleştirmiş olan "Batı"nın bilim-teknoloji alanlarında gösterdiği gelişmeyi takip edemeyen Osmanlılar, geri kalmışlardır ve bu bir sürpriz değildir. Bu durum askerî alanda da çok geçmeden kendini göstermiştir. Dışarıdaki bu gelişmelerden habersiz yetişen komutanlarımız da bunun acısını çekmişler ve bu olumsuzluk savaşların başarısızlıkla sonuçlanmasının da başlıca nedeni olmuştur.

- 16. Yüzyıldan itibaren Akdeniz Havzasında büyük bir nüfus yoğunlaşması yaşanmıştır. Bunda elbette fetihlerin ve ona dayalı iskân politikalarının rolü büyüktür. Bu durum kendini Osmanlı kent ve köylerinde de göstermiştir. Bu nüfus akımı, köylünün topraksız kalarak askerî mesleklerle ve medreselere yönelmesine yol açmıştır. Bu durum ise devletin hassas dengelerini alt üst etmiştir.
- Öte yandan coğrafi keşifler sonucunda yeni yerlerin keşfedilmesi ve buralardan elde edilen altın, gümüş ve benzeri kıymetli madenlerin bol miktarda Avrupa'ya akması, paranın değerini düşürerek **enflasyona** yol açmıştır. Yaşanan para bolluğu fiyatları yükseltmiş, bu durum da sabit maaşlı kesimlerin alım gücünü düşürmüş, bu durumun yarattığı rahatsızlıklar da zaman zaman isyanlara yol açmıştır.
- Ayrıca, 16.yüzyılda Osmanlı Devleti artık dayanabileceği son sınırlara dayanmıştı. Bu geniş imparatorluk topraklarını korumak, artık hem çok pahalı hem de çok zor hale gelmişti. Büyük bir ordu Avrupa'ya yerleştirilmiş, geniş bir donanma Akdeniz'de, Adriyatik'te, Hint Okyanusu'nda hareket halindeydi. Ordu, Kuzey Afrika, Ege, Kıbrıs ve Kızıldeniz'de hep teyakkuz halindeydi. Kırım'ı Rusya'ya karşı korumak için de takviye kuvvetlere ihtiyaç vardı.

B. Duraklamanın Dış Sebepleri:

- Batıda hızla gelişen bilim ve teknoloji sanayileşmeyi yaygınlaştırırken, coğrafi keşiflerle bulunan yeni ticaret yolları, Osmanlı topraklarından geçen ticaret yollarının terk edilmesine yol açmıştır.¹⁶ Bu ise Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından olan gümrük gelirlerinin önemli ölçüde düşmesine yol açmıştır. Bilim ve teknoloji alanlarındaki geri kalmışlık ise kendini üretim alanında derin şekilde hissettirmiş, üstelik Batılı ülkelere verilmiş olan kapitülasyonlar bütün bu olumsuzluklarla birleşince, Osmanlı sosyo-ekonomik yapısı temelinden sarsılmıştır. Kapitülasyonların verdiği imtiyazlarla imparatorluk toprakları üzerinden her türlü hammadde ihtiyacını karşılayan Avrupalı devletler, mamül haline getirdikleri ürünlerini de gene aynı kolaylıkla Osmanlı piyasasına sürebiliyorlardı. Dolayısıyla bu durum, sınaî gelişimini tamamlayamayan ve gerekli yatırımları yapamayan Osmanlı Devleti'nde yerli üretim sektörünün rekabet gücünü kırmakta ve bu durum da kapanan iş yerleri nedeniyle işsizliğin temel nedeni olmaktadır.

¹⁶ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.Metin Kırıatlı, Ankara, 1988, s.25.

- Sanayileşmesini hızlandırıp kapitalist sisteme geçen Batı, kurduğu sistemin sürekli işleyebilmesi için ihtiyacında olduğu “hammadde”yi temin konusunda, Osmanlı Devleti’nin topraklarını kendisi için “kolay elde edilir sömürge toprakları” gibi görmeye başlamıştı. Esasen Batılı devletler, kendi dışlarındaki tüm kıtaları, birer sömürge toprağı olarak görmüş ve buraları elde etmeye yönelik politikalar hatta ittifaklar geliştirmeye başlamışlardır. Bu durum da Osmanlı Devleti’nin, özellikle kendini koruyamaz düzeye geldiğinde, parça parça toprak kayıplarına uğramasına yol açmıştır.
- 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilâli’nin getirdiğı “özgürlük”, “milliyetçilik”, “eşitlik” gibi fikir akımları diğer imparatorlukları olduğu gibi, Osmanlı Devleti’ni de olumsuz olarak etkilemiştir. Çok Uluslu, Çok Dinli, Çok Dilli kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde bu fikirlerin azınlıklar tarafından benimsenmesi, devletin “bağımsızlık” adı altında pek çok isyanla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Avrupalı devletlerin de bu isyanları desteklemesi, Osmanlı toprakları üzerinde pek çok yeni devletin doğması sonucunu doğurmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti’nin gerilemesinde ve parçalanmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

2. Karlofça Anlaşması ve Gerileme Sürecine Giriş

16. yüzyılın sonlarında başlayan “duraklama dönemi”, yüz yıl kadar sürmüştür. Ne yazık ki bu dönemde “neden duraklama sürecine girildi?” sorusuna yanıt aranmamıştır. O nedenle de duraklamaya karşı tedbirler alınamamıştır.

1683 yılında çıkılan 2. Viyana Seferi, “Gerileme” döneminin başlangıç süreci kabul edilir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu şehri kuşattığında, hiçbir kurtuluş umudunun kalmadığını gören Avusturya Kralı ve ailesi bile şehri terk etmişken, Merzifonlu Viyana’nın kendiliğinden teslim olmasını, böylece yağma edilmemesini sağlamaya çalışmış ve bu nedenle de şehir surları önünde fazla oyalanmıştır. Osmanlı Ordusu’nun geri hatlarını korumaktan sorumlu Kırım Hanı Giray, sadrazamla olan kişisel sorunu nedeniyle, Leh (Polonya) Kralı Jan Sobieski komutasındaki Polonya ordusu’nun Tuna’dan geçmesine müdahale etmeyince, Osmanlı Ordusu beklemediğı şekilde arkasından sarılmış ve kuşatmayı kaldırmak zorunda kalıştır. Ne var ki geri çekilme tam bir hezimete dönüşmüştür. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya, kuşatmanın hemen ardından kurdukları “**Kutsal İttifak Ordusu**” nu harekete geçirmişler ve Osmanlı Devletiyle 16 yıl boyunca savaşmışlardır. İşte bu savaşlar Osmanlı Devleti’nin yenilgisiyle sonuçlanınca imzalanan “**Karlofça Antlaşması**”, gerileme sürecinin başı olarak kabul edilmiştir. (1699).

Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez toprak kaybına uğramaktadır.

3. TARTIŞMA KONULARI:

- A. Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda halka uyguladığı "dinsel hoşgörü" politikasının fetihleri kolaylaştırmadaki rolünü tartışın.
- B. Avrupa'da "Din Savaşları" acımasızca sürerken, Osmanlı Devleti'nin bir "İslam" devleti olarak uyguladığı "tüm dinlere saygı" politikasını insan hakları açısından değerlendirin ve üzerinde düşünün.
- C. Uzun süreli savaşların devletin duraklaması üzerindeki rolünü sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan değerlendiriniz.
- Ç. Fetihlerin durmasının ekonomik ve siyasal sonuçları nelerdir? İrdeleyiniz.
- D. Toprak düzeninin bozulmasının günümüzdeki feodal yapıya yansımaları neler olabilir ? Üzerinde düşünün ve tartışın.
- E. Coğrafi keşiflerin Osmanlı ekonomisi üzerindeki etkileri nelerdir? Tartışın.
- F. Batıdaki bilimsel gelişme neden Osmanlı Devleti'nde de sağlanamadı? Tartışın.
- G. Osmanlı Devleti'nin "Medrese" eğitiminin yetersizliği ve sadece dinsel ağırlıklı oluşu , imparatorluğa nelere mal oldu? Üzerinde düşünün ve tartışın.
- Ğ. Osmanlı Devleti neden sanayileşemedi ve bunun sonuçları ne oldu? Tartışın.
- H. Avrupa'da "din savaşlarının " sona ermesi, o ülkelerin bilimsel-laik eğitime bir an önce geçmelerini sağladı. Laik eğitimin kalkınmadaki önemi üzerinde düşünün.

II-OSMANLI DEVLETİ'NİN MODERNLEŞME ÇABALARI

1-İlk İslahat Girişimleri

Osmanlı Devlet adamları esasen bu kötü gidişin farkındaydılar. Anadolu'da yeniden istikrarı ve düzeni sağlamak ve toplumsal düzeni temelinden yıkan "**Celâli İsyanları**" benzeri hareketleri engellemek için I. **Ahmed** (1603-1617) tarafından çıkarılan "**Adaletnameler**" yeterli olamamıştı. II. **Osman'ın** (1617-1622) Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak düşüncesiye hayatına mal olacaktı. Bu iki başarısız girişimi,

IV. Murat dönemi ıslahatları izleyecekti. **IV. Murat** Anadolu'da ortaya çıkan Celâli isyanlarına son vermiş, timar sisteminde bazı düzenlemelere gitmiş ve çeşitli ıslahat raporları hazırlatmıştır. Köprülüler zamanında da düzenin sert tedbir ve uygulamalarla sağlanması yoluna gidilmiştir.

Bu ilk ıslahat girişimlerine bakarsak, bir ortak yan hemen göze çarpmaktadır. Bu ıslahat tedbirleri tamamen içe dönüktür ve Avrupa etkisinden uzaktır. Kanuni

Sultan Süleyman dönemi kanunlarının yani “**Kanun-ı Kadim**”in yeniden uygulanmaya konulması, bu dönem ıslahatlarının temel amacıdır.

2. Lale Devri ve Batı’ya Yöneliş

Karlofça sonrasında Osmanlı Devleti’ni yönetenler, artık üstünlüğün Batı’ya geçtiğini biliyor ve kabul ediyorlardı. Bundan kurtulmanın yolunun da “Avrupa’yı örnek alan ıslahatlar” yapmak olduğu sonucuna varmışlardı. Bu yolda girişimlere de, öncelikle askerî alanda olmak üzere hemen başlandı. Tarihimizde 1718’deki Pasarofça Antlaşması ile başlayıp 1730 Patrona Halil isyanı ile son bulan “**Lale Devri**” işte bu yeni dönemin ilk safhasıdır ve ilk esaslı ıslahatlar bu dönemin eseridir.

Osmanlı Devleti tarihinde Avrupa’ya elçi gönderme, ilk bu dönemde başlamıştır. Böylece Avrupa’daki gelişmeler yakından izlenmek istenmiştir. Bu maksatla Yirmisekiz Mehmet Çelebi Efendi Paris’e (1721), Mustafa Efendi Viyana’ya (1719), Mehmet Efendi Lehistan’a (Polonya) (1730), Nişli Mehmet Ağa Moskova’ya (1722) gönderilmişti.¹⁷

Bu görevliler resmî bilgiler yanında, toplumsal, kültürel ve ekonomik her türlü bilgiyi İstanbul’a göndermeye başlamışlardı.¹⁸

- Bir diğer ilk ise, Paris’e giden elçimizin maiyetindeki oğlu Mehmet Sait Efendi İstanbul’a dönüşünde ilk Osmanlı matbaasının kurulmasına önayak olmuştur. İlk Türk matbaası böylece Sait Efendi’nin ortaklığında İbrahim Müteferrika tarafından İstanbul’da, 1727’de kuruldu.

Matbaanın kuruluşu elbette kitap basımında çok önemli bir gelişme olmuş, ayrıca basın-yayım alanında bir takım atılımlara başlangıç teşkil etmiştir. Hiç kuşkusuz bu yayımlar halkın aydınlanmasına büyük katkı sağlamıştır.¹⁹

- İlk kez bu dönemde Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın emriyle **tercüme heyetleri** oluşturularak Doğu ve Batı klasiklerinden bazı eserler Türkçe’ye çevrilmiştir.
- Sanayi alanında da **Yalova’da bir kâğıt imalathanesi, İstanbul’da bir çini imalathanesi** kurulmuştur.
- Konutlarının çoğunluğunun ahşap olması nedeniyle sık sık yangınlara sahne olan İstanbul’da ilk kez “**itfaiye teşkilatı**” kurulmuştur. Aslında kurulan, Yeniçerilerden oluşan bir **Tulumbacı Ocağı’dır**. İtfaiye örgütünün kurulması, belediye hizmetleri alanında yapılan reformların da ilki olarak önemlidir.

¹⁷ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Seyirleri ve Sefaretnameleri**, TTK Yay., Ankara, 1 992, s.52-70.

¹⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, TTK Yay., Ankara, 2000, s.47

¹⁹ Osman Ersoy, **Türkiye’ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler**, AÜDTCF Yay., Ankara, 1959,s. 30-33.

- Sağlık alanında en önemli gelişme, ilk kez bu dönemde “çiçek aşısı”nın kullanılmış olmasıdır.
- Başta İstanbul olmak üzere pek çok şehirde imar faaliyetlerine girilmiş, saraylar, çeşmeler, kütüphaneler yaptırılmıştır.

Görüldüğü gibi, 18.yüzyıla kadar kendi kendine yetme prensibini benimseyen, zora düştüğünde de “**Kanun-ı Kadim**”e dönmeyi çıkış yolu sanan Osmanlı Devleti, ilk kez Lale Devri’nde yönünü Batı’ya çevirmiştir.

Lale Devri 1730 yılında patlak veren **Patrona Halil İsyanı** ile sona ermekle beraber, yapılan düzenlemelere devam edilmiştir.

III. Ahmet dönemi olan (1703-1730) ve aynı zamanda kesintisiz bir barış dönemini de simgeleyen Lale Devri’nden sonra, **I. Mahmut** zamanındaki (1730-1754) ıslahatlar ise daha çok askerî alandadır. Bunlar arasında **Humbaracı Ahmet Paşa**, özellikle önemlidir. Aslında bir Fransız Kontu olan **Claude-Alexandre Comte de Bonnevale**, Fransız ve Avusturya ordularında hizmet verdikten sonra 1729 yılında Osmanlı Devleti’ne sığınarak hizmete başlamış, Topçu ve Humbaracı Ocağı’nda önemli düzenlemeler yaparak bu ocakları modernleştirmiştir. Gene bu dönemde, 1736 yılında topçu subayı yetiştirmek üzere kurulan “**Hendeseane**” (Kara Mühendishanesi) önemli gelişmelerdendi. Ne yazık ki kısa bir süre sonra bu kurum, baskılar sonucu kapatılacaktı.

Gene öncelikle askerî ıslahatlara yer verilen **III. Mustafa ve I. Abdülhamit** dönemlerinde bu kez bir Macar olan **Baron de Tott** getirilmiş ve bu dönemde (1771-1776) yeni toprak döktürülmüş ve “**Sûrat Topçuları Ocağı**” kurulmuştur.

Baron de Tott ayrıca 1773’te “**Mühendishane-i Bahr-i Hümayun**” adıyla yeni bir Mühendishane açılmasını sağladı.

Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nda tahkimat yapılmasına çalışan Baron de Tott, Süveyş Kanalı’nın önemini görerek III. Mustafa’ya bu konuda telkinlerde bulunmuştur.²⁰

Ayrıca bozulan Osmanlı Maliyesi gene bu dönemde düzeltilmeye çalışılmış, yeniçeri sayımı yapılmış, ulufe alım-satımı yasaklanmıştır. **1770 Çeşme Olayı**’nda büyük kayıplara uğrayan Osmanlı donanmasının yeniden inşasına girilmiş, ayrıca açılan yeni okullar için Fransızca kitapların tercümesine hız verilmiştir..

²⁰ Paul Imbert, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri**, (Çev. Adnan Cemgil), Havass Yayınları., İstanbul, 1981, s.126-127.

Lale Devriyle başlayan tüm bu ıslahatlar, yerli-yabancı, asker-sivil devlet adamlarının öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Başta Fransa olmak üzere Avrupa'dan gelen uzmanlar Avrupa askerî teşkilatının işleyişini Osmanlı Ordusu'na uygulamışlardır. Bu uzmanların da öğretmenlik yaptığı yeni okullarda yetişen yeni nesil komutanlar, ülkedeki batılılaşma sürecinin ilerlemesine büyük katkıda bulunacaklardır.

3. III.Selim Dönemi Yenilikleri ve Nizam-ı Cedit

Lale Devriyle başlayan ilk esaslı ıslahatlar, III. Selim zamanında hızlanarak devam etmiştir. III. Selim tahta geçtiğinde, devlet Rusya ve Avusturya ile savaş halindedir ve yapılan anlaşmalardan hemen sonra padişah hızla ıslahat hareketlerine girişmiştir. Osmanlı Tarihi'nde bu ıslahatların tümüne "**Nizam-ı Cedit**"²¹ (Yeni Düzen) adı verilmiştir.

Nizam-ı Cedit kavramı "dar" ve "geniş" olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Dar anlamda Nizam-ı Cedit, III.Selim'in Avrupa standartlarında bir ordu kurmak için askerî alanda yaptığı yenilikler ve iyileştirmeler demektir. Böylece oluşturulan yeni ve modern orduya da "**Nizam-ı Cedit Ordusu**" denildi. Geniş anlamda ise devletin aynı zamanda idarî, sosyal ve ekonomik tüm kurum ve kuruluşlarda yaptığı ıslahatların tümü kastedilmektedir.

Hazırlıklarını tamamlayan III. Selim, öncelikle nelerin yapılması gerektiği konusunda fikirlerini almak üzere bir "**Meşveret Meclisi**" (Danışma Kurulu) topladı. Böylelikle bir taraftan devlet adamlarının konu hakkındaki görüşleri alınırken, diğer taraftan da yapılacak tüm ıslahatları devlete mal etmek istemişti. Yapılan çağrı üzerine gönderilen raporlardan öncelikle askerî alanda ıslahatlara başlanması konusunda görüş birliğinin oluştuğu görülmüştü.

Görüşler üç noktada toplanmıştı:

1. Yeniçeri Ocağı dahil bütün askerî teşkilat, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki "**Kanun-ı Kadim**" 'e göre düzenlenip talim yaptırılmalıydı.
2. Osmanlı askerlerine, Kanun-ı Kadim diyerek, Avrupa tarzı silahlar ile eğitim sistemi ve savaş usulleri öğretilmeliydi.
3. Yeniçeri Ocağı'nı ne kaldırmak, ne de ıslah etmek mümkün değildi. O halde bir kenara bırakılmalı, Avrupai tarzda yepyeni bir ordu kurulmalıydı.²²

Bu görüşler tartışıldıktan sonra, Avrupa tarzı yeni bir ordu teşkilinde karar kıldılar. Bunun için on iki kişilik bir komisyon kuruldu ve bu komisyon yetmiş iki maddelik bir program hazırladı. ıslahatlar bu program çerçevesinde olacaktı.

Fransa ve İsveç'ten askerî uzmanlar getirildi. Yeniçerilerin tepkisini çekmemek için, başlangıçta "**Bostaniyan-ı Hassa Ocağı**"na bağlı küçük bir birlik halinde "**Bostancı-Tüfenkçi Ocağı**" kuruldu. Daha sonra, Bostancı Ocağı'na bağlı, resmî adı "**Bostancı Tüfenkçisi Ocağı**" olan Nizam-ı Cedit Ordusu kuruldu. (1794). Başlangıç olarak ordunun mevcudu 12.000 olarak belirlendi.²³

Açıklamalı [C1]:

Açıklamalı [C2R1]:

Açıklamalı [C3R2]:

²¹ M. Tayyib Gökbilgin, "**Nizam-ı Cedit**", İslam Ansiklopedisi, C.9, MEB., İstanbul, 1964, s. 309-318.

²² Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hat-tı Hümayunları- Nizam-ı Cedit -1789-1807**, TTK Yay., Ankara, 1988.

²³ Sipahi Çataltepe, **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu**, Göçebe Yay., İstanbul, 1997, s.74.

Nizam-ı Cedit Ordusu'nun ilk büyük başarısı, Akka önlerinde Napolyon ordularını yenmesiydi. Ahmet Cezzar Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedit ilk büyük sınavından zaferle çıkmıştı.

Bu girişimi ne kadar yararlı olduğunu gören III. Selim, ardı ardına diğer ıslahat faaliyetlerine başladı.

İlk olarak Nizam-ı Cedit Ordusu'nun giderlerini karşılamak üzere, "**İrad-ı Cedit**" adı verilen bir hazine oluşturuldu.

Yeniçeri Ocağı hariç tüm ocakların kanunnameleri yeniden düzenlendi ve ıslah edildi. Yeniçeri Ocağı'na da askerî eğitim ve talim zorunluluğu getirildi.

Avrupa'nın başlıca merkezlerinde daimî elçilikler açıldı. 1793'te Londra'da, 1795-1797 arasında Paris, Viyana ve Berlin'de faaliyete geçen elçilikler vasıtasıyla hem Avrupa diplomasinin dışında kalmanın önüne geçilmiş, hem de Avrupa'da meydana gelmekte olan tüm bilimsel, kültürel ve teknolojik gelişmelerden zamanında haberdar olunmuştur.²⁴

Bugünkü Deniz Harp Okulu'nun temeli olan "**Mühendishane-i Bahr-î Hümayun**" ve "**Mühendishane-i Berr-i Hümayun**" (Kara Harp Okulu) açıldı. Bunlara ek olarak pek çok askerî ve sivil okul açıldı.

Üsküdar'da ilk resmî devlet matbaası açıldı.

Bütün bu girişimler sonucunda, İsveç, İngiltere ve Fransa'dan getirtilen teknik elemanlar, uzmanlar, askerler ve öğretmenler vasıtasıyla adeta Osmanlı toplumunun tamamen yabancı olduğu bir dünya keşfedilmiş, Batı'nın bilgi ve birikimi geniş ölçüde ülkeye taşınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesi için yaşamsal önemde olan bu ıslahat hareketleri ne yazık ki uzun sürmemiş, devletin yıkılmasını önleyecek belki de son şans elden kaçırılmıştır. Ülkedeki her yeniliğe daima karşı olan bir yobaz kesim, eski nüfuzunu kaybetmiş ve bu gelişmelerden hoşnutsuz olan Yeniçerilerle birleşerek isyan etmişler ve bu isyan sonucu da Nizam-ı Cedit düzeni daha amacına ulaşmadan sona ermiştir.

Kabakçı Mustafa başkanlığında harekete geçen isyancılar tüm bu yeniliklerin hazırlayıcısı olan III. Selim'i katletmişler ve yerine her dediklerini kabul ettireceklerine emin oldukları

IV. Mustafa'yı tahta geçirmişlerdir. (1807).

4. II. Mahmut Dönemi Yenileşme Çabaları

Bu durum çok kısa süreli olmuştur. Kabakçı Mustafa İsyanı çıkar çıkmaz Rumeli'ye kaçan Nizam-ı Cedit yanlıları **Ruscuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa**'dan yardım istemişler, Alemdar Paşa derhal İstanbul'a yürüyerek isyanı kanlı bir şekilde bastırmış, gerçi biraz geç kaldığı için III. Selim'in hayatını kurtaramamıştır ama, IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine **II. Mahmut**'un geçmesini sağlamıştır. (1808-1839). Sadaret Mührü de (Sadrazamlık) Alemdar Paşa'ya verilmiştir.

²⁴ Ercümen Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay., Ankara, 1968, s.13-45.

O dönemde Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda son derecede kritik bir dönemden geçiliyordu. Kısa süreli de olsa yapılan ıslahatlar sonuçlarını vermiş ve ülke için bir umut doğmuştu. Ne yazık ki bu ıslahatları kaçınılmaz gören padişah ve devlet adamlarının tüm çabalarına rağmen imparatorluğun toplumsal yapısı içinde belli bir çoğunluğu teşkil eden, her yeniliğe karşı, dindar olmaktan çok yobaz bir anlayışı temsil eden bir güç hep vardı ve daima bu girişimleri baltalıyordu. Neredeyse yüz yıl kadar önce gene bir fırsat yakalanmış, uzun savaş yıllarından sonra gelen **Pasarofça Anlaşmasıyla** (1718) başlayan süreç Lale Devri olarak anılmış ve 1730'a kadar süren bu dönemde ülke pek çok yenilikle tanışmıştı. Ama sonunda gene geleneksel hastalık depresmişti ve o olumlu adımlar, hemen arkasından gelen Patrona Halil İsyanı ile son bulmuştu. (1730). Bu kez ikinci ıslahat hareketi de Kabakçı Mustafa İsyanı ile son buluyordu. (1807).

Alemdar Mustafa Paşa ilk olarak düzeni sağlama yoluna gitti. Önce isyanı kanlı bir şekilde bastırarak IV. Mustafa yandaşlarını da ortadan kaldırdı. Arkasından sarsılan devlet otoritesini yeniden kurmak için neler yapılması gerektiği konusunda "yerel güçlerle", Ayanlarla görüşme ve onların da görüşlerini alma yoluna gitti. Bu görüşmeler sonunda tespit edilen ve belli esaslardan oluşan bir belgeyi Padişah ve Ayanlar imzaladılar. Böyle bir olaya Osmanlı Tarihi'nde ilk kez tanık olunuyordu. (7 Ekim 1808). **Sened-i İttifak** adı verilen bu belgeyle Padişah ayanları resmen tanıırken, karşılığında ayanlar da devlet otoritesini kabul edecek ve üzerlerine düşecek görevi eksiksiz yerine getireceklerdi.²⁵

Bu belgeyle ilk kez, padişahın yetkileri belli ölçüde kısıtlanıyordu. Bu önemli bir gelişmeydi. Bunun arkasından Alemdar Paşa kendi otoritesini güçlendirme yoluna gitti ve sert tedbirler aldı. Bu tutum kısa sürede özellikle yeniçeriler arasında ve halkın belli bir kesimi üzerinde huzursuzluğa yol açtı. Öte yandan II. Mahmut da Sened-i İttifak'ı imzalamak zorunda bırakıldığı için Alemdar'a tepkiliydi. Ulema kesimi ise nüfuzu kırıldığı için küskündü. Yeniçeri Ocağı, zorunlu talim yaptırılıyor oluşundan ve Nizam-ı Cedit yerine yeni kurulan Sekban-ı Cedit Ocağı'nın varlığından dolayı rahatsızdı. Kısacası kazan yeniden kaynıyordu. Alemdar Paşa'nın İstanbul'a yerleşen adamlarının yaptığı serkeşlik de halkın tepkisini çekmekteydi.²⁶

Beklenen, bir ay kadar sonra gerçekleşti. Kasım 1808'de ayaklanan yeniçeriler, Bâb-ı Âli-yi bastılar. Karşı koyan Alemdar Mustafa Paşa'ya beklediği yardım Saray'dan gelmeyince, daha fazla direnemeyeceğini anlayan Alemdar Paşa mahzene inip barut fiçilerini ateşleyerek intihar etti. Binayı sarmış bulunan üç yüz dolayında yeniçeri de bu olayda hayatını kaybetti.

Tahta çıkışını Alemdar'a borçlu olan II. Mahmut, şimdi onun gölgesinden kurtulmuştu. Artık tam olarak kendi otoritesini kurabilirdi. Önce sağlıklı bir durum değerlendirmesi yaptı. Ülkenin kaçınılmaz olarak ıslahat tedbirlerine ihtiyacı vardı, bu yolu mutlaka sürdürmeliydi ama, Lale Devri'nin padişahı III. Ahmet'in başına gelenleri de, amcası III. Selim'in akıbetini de unutmamalı, bunlardan gereken dersleri çıkarmalıydı.

²⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı –Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001, s.44-48

²⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, TTK Yay., Ankara, 1983, s.94.

II. Mahmut'a göre tüm ıslahat hareketlerinin karşısındaki asıl güç "Yeniçeri Ocağı" idi ve mutlaka kaldırılmalıydı. Ancak böylece ileride yapmayı düşündüğü diğer atılımların da önü açılabilirdi.

Bunu gerçekleştirebilmek için ardı ardına bir dizi tedbir aldı ve devlet idaresini kendi tekelinde topladı. Yakın ve güvenilir adamlarını önemli görevlere getirdi, yönetimine karşı gelebilecek olanları yönetimden uzaklaştırdı. Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı çıkarılan isyan sonucu kapatılan Sekban-ı Cedit Ocağı yerine bu kez kendisi "**Eşkinici Ocağı**" adı verilen yeni bir askerî sınıf oluşturdu. Sırf tepki çekmemek için, Yeniçeri Ocağı'nın birçok komutanını bu yeni ocağa atadı. Bu yeni ocakta talimlerin sıkı bir şekilde başlamasını emretti. Bunun yeniçerilerin tepkisini çekeceğini biliyordu ama harekete geçmek için artık kendisi de hazırды.

Yeniçerilerin kazan kaldırma eylemi beklendiği gibi hızla büyüdü. Bunu fırsat bilen Padişah, 15 Haziran 1826 günü kendisine bağlı tüm askerî ve idarî görevlileri Saray'a çağırdı ve gereken emirleri vererek, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını emretti. Sonuç olarak Topçu Ocağı başta olmak üzere, humbaracı, lağımçı ve kalyoncu askerlerin yoğun ateşine maruz kalan isyancı yeniçeriler, kısa sürede yok edildiler. Tarihimize "**Vak'a-i Hayriye**" (Hayırlı Olay) olarak geçen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı, Osmanlı Devleti tarihinde bir dönüm noktasıdır.²⁷ Askerî vasıflardan zaman içinde artık iyice uzaklaşmış, esnaflaşmış, disiplin tanımayan, her türlü yenilikçi atılımın önündeki en büyük engel artık kaldırmıştır.

Böylece II. Mahmut vakit kaybetmeden hemen bir dizi ıslahat hareketine girişti.

Önce, Yeniçeri Ocağı'nın mânevî kaynağı olan "**Bektaşî Tarikatı**" da kapatıldı.²⁸

Ortadan kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulmuş bulunan **Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu**'nun asker ve gelir ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Osmanlı Devleti'nde ilk kez modern anlamda **nüfus sayımı** yapıldı. (1831). Bu sayede bir taraftan askerlik için mevcut erkek nüfus sayısı saptanırken, diğer taraftan da mülk sayımı yapılarak vergilendirme işleminin daha adil yapılması sağlandı.²⁹

Devleti ilgilendiren her türlü kararın alındığı **Divan-ı Hümayun** kaldırıldı ve yerine bugünkü bakanlıklar kuruldu. Sadaret Kethudalığı, Dahiliye Nezaretine, Reisü'l Küttaplık Hariciye Nezaretine, Darphâne-i Âmire ve Hazine-i Âmire Maliye Nezaretine çevrildi. Ayrıca Evkaf ve Ticaret Nezaretleri oluşturuldu. Buralarda görev alan memurlar belli bir hiyerarşiye göre yeniden düzenlendi. Padişahlıktan sonra gelen en yüksek makam olan Sadrazamlık Başvekâlete dönüştürüldü ve yetkilerinin çoğu Nâzırlara devredildi. Böylece Padişah'ın mutlak vekili olmaktan çıkarak, sadece nezaretlerin kendi aralarında ve Padişahla olan koordinasyonunu sağlayan bir üst makam haline geldi.³⁰

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtı'ndan Kapıkulu Ocakları**, TTK Yay., Ankara, 1988, s.523-565.

²⁸ Ejder Okumuş, "II. Mahmud Dönemi Yenileşme Çabaları", **Türkler**, C.14, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.647.

²⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Başvekâlet Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1943, s.10-12.

³⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V., s.152-153.

Osmanlı Devleti’nde düşünölen her yenilik için, konuyu inceleyip araştıracak komisyonlar, meclisler oluşturuldu. Örneğın Avrupa’daki askerlik sanatını incelemek ve bunu ölkede uygulanır hale getirmek için, “**Dar-ı Şüra-yı Askerî**” adlı bir komisyon kuruldu. Adli alanlarda kanunların yapılması amacıyla günümüzdeki **Danıştay ve Yargıtay’a benzer mahkemeler kuruldu**. Bütün bu oluşumlar, Tanrı buyruğı veya padişah iradesi olmaksızın da insanların toplum düzenini sağlayacak kanunları yapabileceklerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu girişimler Osmanlı Devleti’nin bir “**hukuk devleti**” olmak yolundaki kararlılığına da işaret etmektedir. ³¹

Yönetim alanında bu düzenlemeler yapıp, Merkez Teşkilatında istikrar sağlandıktan sonra, sıra taşra teşkilatına gelmişti. İlk olarak ülkenin dört bir yanında adeta yarı-bağımsız hale gelmiş olan **Ayanlar tek tek ortadan kaldırıldı**.

Timar Sisteminde son verilerek, eyaletler doğrudan Merkez’e bağlandı.

Valiler maaşlı memur statüsüne getirildi. Eyaletlerde “**yedek asker**” anlamına gelen “redif kuvvetler” yetiştirmek için “**Müşirlikler**” oluşturuldu. Müşirliklere bağılı alt birim olarak da “**Feriklikler**” kuruldu. ³²

En küçük yerleşim biriminin idaresinden sorumlu olan “**muhtarlıklar**” da gene bu dönemde kuruldu. (1829).³³

Devlet hizmetinde bulunanların ölümünden sonra mallarına devlet tarafından el konması anlamına gelen “**Müşadere Sistemi**” kaldırılarak, mülkiyet hakkı genişletildi.

Eğitimin toplumun gelişmesindeki yerini çok iyi kavrayan II. Mahmut, Batı’daki bu konudaki gelişmeleri de dikkate alarak, **ilköğretimi mecburi kıldı**. Ortaöğretim için ise **Rüştiyeleri açtı**. Ayrıca **Mekteb-i Ulûm-i Edebiye**, devlet memuru temini için **Mekteb-i Maarif-i Adli**, temel eğitim kurumları olarak açılan diğer okullardır.

II. Mahmut, devletin acilen yetişmiş insan gücüne olan ihtiyacını çok isabetle kavramıştı. O yüzden ilk öğretimden çok, yüksek öğretime önem verdi. Bilgili memura, uzman asker, subay ve hekime, çeşitli kademelerde hizmet görebilecek yetişmiş insan gücüne duyulan ihtiyaç her gün daha da çok artıyordu ve bu eğitimi verecek düzeyde okullardan koca imparatorluk yoksundu. Böylece, “**Tıphâne-i Âmire**” (Tıbbiye, 1827) ile **Mekteb-i Ulûm-i Harbiye** (Harbiye, 1834) vakit geçirilmeden açıldı. **Mızıka-i Hümayun’un** açılmasıyla da Batı müziğı eğitimi verilmeye başlandı.(1834).³⁴

Eğitim alanındaki bir diğer gelişme, öğretmen ve memur yetiştirilmesi için **Avrupa’ya öğrenci gönderilmesidir**. Bu Osmanlı Tarihi’nde bir ilktir.

Osmanlı Devleti’nin ilk Resmî Gazetesi olan **Takvim-i Vekâyi**, 1831 yılında Türkçe ve Fransızca olmak üzere iki nüsha halinde bu dönemde çıkarılmaya başlanmıştır.

³¹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayını., İstanbul, 2005, s.175-176.

³² Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, s.154-155.

³³ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5. 154-155.

³⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Koleji Yay.,İstanbul, s.1994, s.127-133.

Ekonomik alanda da pek çok yenilik yapılmasına rağmen, 1838 yılında İngiltere ile imzalanan “**Balta Limanı Antlaşması**” çok olumsuz sonuçlar doğurmuş, bu durum Osmanlı ekonomisinin çöküşünü hızlandırmıştır. Dönemin tek olumsuzluğu budur ve bunda da Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın yarattığı tehdit, alelacele böyle bir anlaşma imzalanması zorunluluğunu getirmiştir.

Haberleşme ve ulaşım alanına da el atan II. Mahmut, önce **Posta Teşkilatını** kurmuş, bu nedenle de ülkenin çeşitli bölgelerinde **posta yolları** yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca bundan böyle yurt içi ve yurt dışı seyahatlerde **pasaport** kullanma zorunluluğu getirilmiştir.³⁵

Kılık kıyafette düzenlemelere gidilerek kamu alanında kavuk ve sarık tarihe karışmıştır. Yerine, asker ve memurlar için “**Fes**” getirilmiş, sokaktaki insanımız ise seçiminde serbest bırakılmıştır. **Setre ve pantolon giyme zorunluluğu** getiren II. Mahmut, bizzat kendisi Batılı giyim tarzını benimseyerek, bürokratlarına örnek olmuştur. Resmî dairelerde devlet başkanının resminin asılması geleneğini başlatarak, tüm kamu kuruluşlarına **tablosunu astırmıştır**. Padişahların ülkelerini tanımaları gerektiğini söyleyerek seyahatlara çıkmış, ilk olarak da Rumeli’yi ziyaret etmiştir.³⁶

Görüldüğü gibi II. Mahmut tahtta oturduğu 31 yıl (1808-1839) boyunca devlet teşkilatını adeta yeniden kurarak, çağdaş bir toplum olma yoluna gidişte önemli rol oynamıştır. Bu kurum ve kuruluşlara tek tek bakıldığında, bunların yokluğundaki Osmanlı Toplumu’nun uygarlıktan ne kadar uzak olduğunu kestirmek hiç de zor değildir.

Mutlak Monarşiyle yönetilen Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut’un reformlarını, Lale Devriyle başlayan Avrupa’ya dönük modernleşme sürecinde, sondan bir önceki adım olarak değerlendirmek mümkündür. Bundan sonraki adım ise “**Tanzimat Dönemi**” olacaktır.

5.Tanzimat Fermanı ve Getirdiği Yenilikler (1839-1876)

II. Mahmut, ölümünden önceki son günlerinde iki meseleyle yakından ilgileniyordu. Bunlardan biri “**Mısır Meselesi**,” ikincisiyse son hazırlıklarının yapılmakta olduğu “**Tanzimat Fermanı**”ydı. Her ikisinin de sonucunu göremeden öldü. (1839). Yerine oğlu Abdülmecit geçti. Dolayısıyla her iki konuyla da Sultan Abdülmecit uğraşmak zorunda kaldı.

Mısır Meselesi Avrupalı devletlerin müdahalesiyle, 1840 yılında sona erdi. Tanzimat reformları ise, Londra Elçisiyken Sultan Abdülmecit’in cülusu (tahta geçmesi) nedeniyle İstanbul’a gelen Mustafa Reşit Paşa’nın yoğun gayretleri sonucu ilan edildi. (1839).

³⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, s.157.

³⁶ A.g.e., s.158.

Topkapı Sarayı bahçesinde okunduğu için “**Gülhane Hatt-ı Hümayunu**” olarak da bilinen “**Tanzimat-ı Hayriye Fermanı**” 3 Temmuz 1839 tarihinde ilan edildi.³⁷ Ferman, o güne kadar Osmanlı Devleti’nde görülmedik yenilikler ve bundan daha önemli olarak da yeni bir anlayış getiriyordu.

Ferman incelendiğinde, ilk olarak devletin istikrara kavuşması için çeşitli yasaların yapılacağını sözünün verilmekte olduğu görülür. Buna göre söz konusu yasalar, oluşturulacak bir Meclis’te, özellikle halkın **can, mal ve namus güvenliğini** sağlayacak şekilde çıkarılacaktı, bunun sözü veriliyordu. Öte yandan da o güne kadar Osmanlı teb’asının böyle bir güvencesinin mevcut olmadığı da kabul edilmiş oluyordu. Artık bizzat devlet, bu sözünün teminatıydı. Padişah, devletin bu sözünü tutacağını “**yeminle**” teyid ediyordu. Böylece bütün Osmanlı Teb’asının “**kanun önünde eşitliği ilkesi**” ve “**özel mülkiyet**” ile, “**miras bırakabilme hakları**” devlet tarafından garanti edilmekteydi. **Vergilerin** herkesin gelirine göre toplanacağı, **askerlikte** düzenlemelere gidileceği, **yargılama** sürecinde bundan sonra daha dikkatli davranılacağı fermana değinilen diğer konular arasındaydı. Son olarak, rüşvet ve iltimasın kaldırıldığı, herkesin suçlu bulunana kadar masum olduğu ilkesinin kabul edildiği ifade ediliyordu.³⁸

Görüldüğü üzere Ferman’ın karakterinde insan özgürlüğü ve insanın yaratılışı itibarıyla sahip olması gereken temel haklar esas alınmıştır. Uygulamaya gelince, Ferman’da belirtilen tüm hususlar yerine getirilememiş olsa da, bu konuda büyük bir adımın atıldığı söylenebilir. “**Osmanlı Devleti’ndeki bütün unsurların eşit sayılması**”, “**mülkiyet**” ve “**miras bırakabilme hakkının tanınması**” ve “**köleliğin kaldırılması**” gibi hususlar hemen uygulamaya koyuldu. Bu konularda en önemli görev, II. Mahmut zamanında kurulan ve Danıştay, Yargıtay benzeri bir mahiyet gösteren “**Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye**”ye düşmekteydi. Tanzimat’tan sonra bu kurula yasa ve tüzük yapma, yapılanları düzeltme ve Tanzimatla ilgili tüm sorunları çözme yetkisi verildi. Ancak bu kadar yükü taşıyamayan Meclis, 1853 yılında “**Meclis-i Âlî-i Tanzimat**” ve “**Meclis-i Ahkâm-ı Adliye**” adlarında iki farklı kurum haline dönüştü. Bunlardan Âlî-i Tanzimat daha çok idarî görevlerle, Ahkâm-ı Adliye ise daha çok yargıyı ilgilendiren konulardaki **görevlere bakacaktı**. Bu Meclisler 1861 yılında birleşip, 1868 yılında yeniden ve “**Divan-ı Ahkâm-ı Adliye**” (**Bugünkü Yargıtay**) ve “**Şûra-yı Devlet**” (**Bugünkü Danıştay**) olmak üzere ikiye ayrıldılar.³⁹

Devlet merkezinde oluşturulan yasa yapıcı ve düzenleyici bu meclislerin yanı sıra vilayetlerde de –daha dar yetkilere sahip- benzer meclislerin oluşturulması, adaletin sağlanması için tutulan başlıca yol olmuştu. Şöyle ki, Ferman’da üzerinde durulan temel nokta, “**...devletin tebaası olan Müslüman, Hristiyan, Musevi, kim olursa olsun herkesin eşit sayıldığı ve bunların can, mal, ırz ve, namus güvenliğinin devlet garantisi altına alındığı**” ilkesi idi. Bu nedenle, bugüne kadar “**Şer’iyye Mahkemeleri**” ve “**Cemaat Mahkemeleri**” gibi kurumlar aracılığıyla dağıtılan adalet, şimdi artık yeni oluşturulan bu

³⁷ Yavuz Abadan, “Tanzimat Fermanı’nın Tahlili”, **Tanzimat I**, Kısım I, MEB Yay., İstanbul, 1999, s. 31-58.

³⁸ Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten**, C.XXVII, s.109-112 (1964), TTK Yay., Ankara, 2001, s.603.

³⁹ Tanör, A.g.e., s.103-106.

meclislerde, Batı tarzında hazırlanan yeni yasalar ile bunların tatbik edildiği yeni mahkemeler aracılığıyla dağıtılmaya başlanmıştır. ⁴⁰

İlk düzenlemelerden biri olarak, Fransız kanunlarından adapte edilen **Ceza Kanunnamesi** (1840, 1851, 1858) ⁴¹ ve **Ticaret Kanunnamesi** zikredilebilir. Daha sonra ise **Arazi Kanunnamesi** (1858) dikkati çekmektedir. Ayrıca oluşturulan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti'nin 1876 yılında çalışmalarını bitirmesiyle ortaya çıkan "**Mecelle**" , Osmanlı Devleti'nin ilk **Medeni Kanunu**'dur. Bunların dışında özellikle Fransız kanunlarından çeşitli düzenlemeler de yapılmıştır. ⁴²

Bir taraftan da çağdaş ve yeni mahkemeler kurulmuştur. İlk olarak **Ticaret Mahkemeleri** (1840) ve **Karma Mahkemeler** (1847) kuruldu. Bunu 1864 tarihli **Vilayet Nizamnamesi** ile kaza, sancak ve vilayetlerde genel olarak **Nizamiye Mahkemeleri** adıyla bilinen hukuk ve ceza mahkemeleri takip etti. Bidayet ve İstinaf mahkemeleri de yine zikredilmesi gereken mahkemelerdir. ⁴³

Hak-hukuk alanındaki bu gelişmelerin yanı sıra askerlik alanında da yeni düzenlemelere gidildi. Buna göre:

- Askere alınma işlemi, ailedeki erkek nüfusa göre yapılacaktı. Tek çocuklu bir aileden asker alınmamasına karar verildi.
- Askerlik yaşı 20, ordu mevcudu 20.000 olarak belirlendi.
- Zorunlu askerlik süresi 1843 yılında 5 yıl olarak düzenlendi. Bu süreyi bitirenlerin ise yedek askerlik süresi 7 yıl olacaktı.
- 1847'de gayrimüslimlere askerlik mecburiyeti getirildi ve buna bağlı olarak "**cizye vergisi**" kaldırıldı. Aynı karar 1856 yılında Islahat Fermanı'nda tekrarlanmış, ancak uygulanamamıştır. Bunun üzerine cizye vergisi yerine "**Bedel-i Asker-i**" denilen askerlikten muafiyet vergisi kondu.
- Eğitim ve talim için Fransa ve Prusya'dan uzman subaylar getirtilmiş, konuyla ilgili çeşitli talimatnameler yazdırılmıştır. ⁴⁴

Ekonomi alanında da ilk kez modern bütçe sistemine geçilmek istenmiştir. Böylece bütçe eskiden olduğu gibi yıl bittikten sonra değil, yılın başında bir "**tahmin**" olarak düzenlenir hale getirilmiştir. Vergi konusunda da örfi vergiler kaldırılmıştır. Herkesin gelirine göre yıllık

⁴⁰ Gülcihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara, 1996, s.49.

⁴¹ Tahir Taner, "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", **Tanzimat I**, Kısım I, MEB Yay., İstanbul, 1999, s.225-231.

⁴² Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", **Tanzimat I**, Kısım I, MEB Yay., İstanbul, 1999, s.176-199.

⁴³ Mustafa Reşit Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", **Tanzimat I**, Kısım I, MEB Yay., İstanbul, 1999, s.213-217.

⁴⁴ Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Reformları", **Türkler**, C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.794-795.

tek bir vergi vermesi esası kabul edilmiştir.⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin ilk kâğıt parası olan "**Kaime-i Mutebere-i Nakdiye**" ise bu dönemin ilklerindendir. (1840).⁴⁶

Tanzimat'ın üzerinde en çok durduğu bir diğer konu, eğitim olmuştur. Bir devletin yaşamında eğitimin rolü şimdi çok iyi kavranmıştır. Bu nedenle, gelişmeye ve ilerlemeye hiçbir katkısı olmayan medreseler kendi haline bırakılmış, onun yanı sıra modern tarzda okullar açılmaya başlanmıştır. Bu maksatla Geçici Meclis-i Maarif kurulmuştur. (1845). Bu mecliste Sıbyan Mekteplerinin ıslahı, ilkokulun mecburi olup parasız hale getirilmesi, Rüştiyelerin (Ortaokul) açılarak yaygınlaştırılması ve üniversite olarak da Darülfünun'un kurulması kararlaştırılmıştır. Bunların dışında 1848'de ilk kez İstanbul'da **Öğretmen Okulu** "Darülmuallimin" açılmıştır. 1870 yılında da bunu Kız Öğretmen Okulu (Darülmuallimat) izlemiştir. Böylece de kızların ilkokul sonrası eğitim yapmalarına olanak sağlanmıştır.⁴⁷

1 Eylül 1868 yılında Rüştiye ile Yüksek Öğretim arasında, Avrupalı bir yapıda ilk kez bir orta öğretim kurumu olan **Galatasaray Sultanisi** kuruldu.⁴⁸

1869'da Maarif Nizamnamesi yayınlanmış ve buna dayanarak Maarif Nezareti kurulmuştur. İlk yüksek öğretim kurumu "**Darülfünun**" ise 1863te açılmıştır.⁴⁹

Bu üniversitede okunacak kitapların hazırlanması, tercüme faaliyetlerinde bulunulması ve bilimsel araştırma yapılması için ilk **Türk İlimler Cemiyeti** "Encümen-i Daniş" 1851 yılında kurulmuştur.⁵⁰

6. Islahat Fermanı ve Sonuçları (28 Şubat 1856)

Tanzimat süreci devam ederken, adeta yabancı devletlerin yoğun talep ve telkinleriyle 28 Şubat 1856 günü Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Buna göre:

Herkes dininin gereğini rahatça yapabilecek, kimse din değiştirmesi için zorlanmayacaktı. Dış ülkelerin baskılarıyla gayrimüslimler artık Müslümanlara hemen hemen eşit düzeye geliyorlardı. Osmanlı Devleti, bu konularda dış baskı olmasın diye Islahat Fermanı'nı ilan etmişti ama bu baskılardan gene de kurtulamadı. Bu kez bu ülkeler bu hakların ne kadar yerine getiriliyor olduğunu kontrol için sık sık müdahale eder duruma geldiler. Islahat Fermanı hukuksal açıdan Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı konumundadır.

Kısaca özetlenecek olursa, Tanzimat Dönemi, yenilikleri Lale Devriyle başlayan Osmanlı Çağdaşlaşma sürecinin önemli köşe taşlarındandır. Dönemin en önemli özelliği, düzenlemelerin askerî alanla sınırlı kalmayıp idarî, sosyal, kültürel ve ekonomik hemen hemen her alanı kapsar düzeyde olmasıdır. Ayrıca padişahın kendi iradesiyle yetkilerinde

⁴⁵ a.g.m.,s. 796.

⁴⁶ Şükrü Baban, "Tanzimat ve Para", **Tanzimat I**,Kısım I, MEB Yay., İstanbul, 1999, s.246.

⁴⁷ Saydam, a.g.m., s.798-799.

⁴⁸ Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maarifi", **Tanzimat I**, Kısım I., MEB Yay., Ankara, 1999, s.446-449.

⁴⁹ Akyüz, a.g.e., s.146-148.

⁵⁰ Ali İhsan Gencer, "Encümen-i Daniş ve Mustafa Reşid Paşa," **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, (Bildiriler)**, Ankara, 13-14 Mart 1985, TTK Yay., Ankara, 1994, s.32-33.

kısıtlamaya gitmesi, oluşturulan meclisler, hazırlanan kanunnameler, Osmanlı Devleti'nde artık yapısal olarak bir şeylerin değişmekte olduğunu, geleneksel yapıdan modern hukuk devletine geçilmekte bulunduğunu göstermektedir.

Açılan yeni okullar ve buralarda yapılan eğitimler ile buna bağlı olarak derslerin içeriği, hiç kuşku yok ki yeni bir aydın sınıf doğmasına yol açtı. Bu kadrolar ileriki yıllarda ülke yönetiminde ağırlıklarını koyacaklardır.

Ne yazık ki Tanzimat'ın olumsuz yanları da vardır. Bunların başında da yeni düzenlemelerin yanı sıra eskinin de muhafaza edilmiş olması gelir. Bu durum bir "ikilik" yaratacak, dualizme yol açacaktır. Bu da toplumda çatışma demektir.

Avrupalı devletler ise özellikle bu dönemde, Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerin haklarının koruyuculuğunu üstlenecekler ve sık sık bunu kontrol ediyor bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale edeceklerdir. Buna karşılık arkalarını bu devletlere dayayan gayrimüslimler de sık sık haklarının daha da arttırılması taleplerinde bulunacak, bu desteği de sağlayacaklardır.

Sonuçta, Tanzimat öncesinde başlamış olan imparatorluktan kopmalar, gayrimüslim toplulukların bağımsızlıklarını birer birer ilan etmesiyle, devletin çöküşüne kadar devam

Edecek, Tanzimat'tan beklenen sonuç sağlanamayacaktır..

7.TARTIŞMA KONULARI

- A. İlk islahat hareketlerine girilirken, "Kanun-ı Kadim"'e dönmek neden yeterli olamadı? Tartışın.
- B. Matbaanın öneminin kalkınmadaki yerini tartışın.
- C. Lale Devri'nin önemini açıklayınız.
- Ç. Patrona Halil İsyanı'nın islahat hareketlerine olan olumsuz etkisini irdeleyin. Güya İslam adına yapılan bu tür gerici-yobaz hareketlerin Osmanlı İmparatorluğu'na nelere mal olduğunu aranızda tartışın.
- D. Yenilikçi bir hareket olarak Nizam-ı Cedit döneminin neden başarılı olduğu üzerinde düşünün. III. Selim'in hayatı pahasına kurduğu bu düzenin neden çok daha önceleri kurulamamış olduğunu tartışın.
- E. İlk batılı tarzda "mühendishane"lerin imparatorlukta bu kadar geç açılmış olmalarının nedenleri üzerinde düşünün ve tartışın.
- F. Yenileşmeye bir diğer darbe olan "Kabakçı Mustafa" isyanının sonuçları üzerinde düşünün. Bu tür hareketlerin Batı ile arasındaki mesafeyi derinleştiren Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü üzerindeki yerini irdeleyin.
- G. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeni düzen, neden bekleneni veremedi? Tartışın.
- Ğ. Tanzimat Dönemi'ndeki yapılanmayı göz önüne alarak, Osmanlı Devleti'nin yapısal ve kurumsal açıdan da çağdaşı devletlerden ne kadar uzak olduğu üzerinde düşünün.
- H. Islahat Fermanı'nın önemi, olumlu ve olumsuz sonuçlarını belirleyin ve üzerinde tartışın.

III. MEŞRUTİ MONARŞİ DÖNEMİ

1. “Yeni Osmanlılar” ve Birinci Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinden beklenen sonuç doğmamıştır. Bu konuyu ilk gündeme getirdiği zaman Mustafa Reşit Paşa’nın hayal ettikleri gerçekleşmemiş, işittiklerinden büyük umuda kapılan hasta yatağındaki büyük ıslahatçı Padişah Sultan II. Mahmut ise bu sonucu görmediği için herhalde şanslıdır.

Fermandan beklenen neydi? Osmanlı Devleti çağdaşlarından çok geri kalmış, bu nedenle yıkılmaya mahkûm, geri bir toplum görünümündeydi. Bu haliyle, kısa sürede gereken atılımları yapmazsa, Fransız İhtilali’nin yaydığı ulus-devlet fikri ve özgürlükçü akımların etkisiyle bünyesindeki azınlıkları bir arada tutma şansı yoktu. Onlarla baş edecek askeri gücü de yoktu. **Öyleyse, bir an önce gereken atılımları, dışarıdan bir müdahale gelmeden bizzat kendisi yapmalı, böylece azınlıkların bağımsızlık arzularının önüne geçmeliydi.** Bunun için de yüzyılların ihmalî olan bir dizi toplumsal, hukuksal, siyasal ve ekonomik tedbirleri almalı ve uygulamaya koymalıydı. Esas itibarıyla, düşünülenler doğrudur. Peki yanlış olan neydi? Yanlış olan “zamanlamaydı” ve bütün bunlar için artık çok geç kalınmıştı. **Yanlış olan “Patrona Halil”, yanlış olan “Kabakçı Mustafa” isyanlarıydı.** Bugün düşünülenler ve Tanzimat Fermanı olarak ilan edilen ıslahatlar, o günlerden itibaren uygulanıyor olmalıydı. Yüzlerce yılın birikimi kocaman imparatorluk, tabanına yayılmış ve her şeye “güya” İslam açısından bakıp, onu da yanlış yorumlayıp, her yeniliğe “gâvur icadı” yaklaşımıyla karşı çıkan gerici-yobaz bir güruha teslim olmuştu. Şimdi işte onun acısını çekiyordu. Fermanla ne denilirse denilsin, söylenenler artık inandırıcı olmaktan çok uzaktı. **Azınlıklar, dış güçlerin de desteğiyle bağımsızlıklarını kazanacak güçte olduklarının ve Osmanlı Devleti’nin de bunu önleyecek güçte olmadığının farkındaydılar.** Nasıl farkında olmasınlar ki? Daha dün kadar yakın bir geçmişte, 1821’de Çar’ın yaveri İpsilanti Bey’in önderliğinde Mora Yarımadası’nda başlayan bir Yunan isyanı bastırılmamış, 1830’a gelindiğinde bağımsız Yunanistan kurulmuştu. Sırp isyanı ise sürüyordu. Üstelik bütün Balkanlar bu gelişmeleri dikkatle ve yakından izliyorlardı. Tanzimat Fermanı neyi vaat ederse etsin, hiçbir şey bağımsızlık kadar değerli olamazdı.

Devleti yönetenler imparatorluk içindeki tüm unsurları bir arada tutabilmek için bu Fermanla **“halkların eşitliği”** fikrini ortaya atmış, böylece tüm sorunların çözüleceğini ummuşlardı ama tam tersi oldu. Azınlıklara verilen haklar sonucu tüm toplumda ortak bir **“Osmanlılık”** fikri ve ruhunun gelişiçeği umulurken, azınlıklar bu edindikleri hakları yabancı desteği ve baskısıyla sürekli arttırıp, olayı **“bağımsızlığa”** kadar götürür hale getirdiler. Özellikle 1856 Islahat Fermanı’nın ilanıyla bu gelişme daha da hızlandı.

Tanzimat Fermanı’nın ilan ettiği reformların beklenen sonucu vermemesi halkta genel bir huzursuzluğa yol açmıştı. Şimdi artık tüm azınlıklarla eşit statüye getirilen Müslüman kesim de bu konumundan mutlu değildi. Bir yandan siyasî istikrarsızlık, diğer yandan dış güçlerin bıkırtan müdahaleleri, yönetimdeki zaaflar, saray masraflarında göze batan yükseliş, Kırım Savaşı nedeniyle yapılan ilk borçlanmanın ödenemeyişi üzerine yeniden borçlanmalar ve bunun faizlerinin bile ödenemez konuma gelmesinin toplumda yarattığı huzursuzluk, toplumu giderek daha da germişti.

İşte bu ortamda yönetime karşı duyulan ortak tepki, bir grup Osmanlıyı harekete geçirmişti. Sorunun kaynağı olarak Sultan Abdülmecit gösteriliyor ve onun tahttan indirilmesiyle sorunun çözüleceğine inanılıyordu. Bu yolda atılan ilk adım, tarihlerimizde “**Kuleli Vakası**” olarak bilinir.(1859).⁵¹

Girişimcilerin amacı Abdülmecit’i tahttan indirip yerine kardeşi Abdülaziz’i geçirmektir. Planlarını yeterince gizli tutamayınca, olay önceden haber alındığı için gereken tedbirler de alınmış ve bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yakalananlar Kuleli Kışlası’nda yargılandıkları için de bu olaya “Kuleli Vakası” denildi.⁵² Teşebbüste bulunanların amacı, sağlam bir “Osmanlılık” birliği çerçevesinde, güçlü ve sağlam karakterli bir padişahın yönetim ve önderliğinde istikrarlı bir hükümetin kurulmasıdır.⁵³

Kuleli Vakası, devlet yönetiminde kapsamlı islahatların yapılmasının zorunlu olduğunu gösteren bir girişimdir ve Yeni Osmanlıların (Jön Türkler) siyasal platformda kendilerini duyurdukları ilk olaydır.⁵⁴

Kuleli Vakası’ndan iki yıl sonra Sultan Abdülmecit ölmüş ve tahta Sultan Abdülaziz geçmiştir. (1861-1876). Böylece de Âli ve Fuat Paşalar iktidarı ele geçirmişlerdir. Ancak, ülkede tüm hızıyla devam eden sorunlara bunlar da çare bulamayacaklardır. İşte bu umutsuzluk ve çaresizlik, daha genel islahatların yapılması için ülkedeki aydınları yeni oluşumlar içerisine girmeye ve yeni çözüm arayışlarına sevk etmiştir.

İşte böylesi bir oluşum peşinde olanların gittikleri en etkin cemiyet “**Yeni Osmanlılar**” olmuştur. Yeni Osmanlılar, 1865-1876 yılları arasında meşrutî yönetimin kurulması amacıyla mücadele eden bazı Osmanlı aydınlarının oluşturduğu topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁵⁵ Cemiyete Yeni Osmanlılar denildiği gibi, üyelerinin gençlerden oluşması dolayısıyla “**Genç Osmanlılar**” adı da verilmiştir. Bu Osmanlı aydınları kısa bir süre sonra ve zorunlu olarak faaliyetlerine Avrupa’da devam etmek zorunda kalacakları için, Yeni Osmanlılar hareketi Batı tarafından “**Jeunes-Turquie**” (**Jön Türk**) olarak anılacaktır. Bu ifadeler arasından en yaygın olarak kullanılacak olanı “**Jön Türk**” olacaktır.⁵⁶ Bu nedenle, ilk dönem olarak nitelendirilen Yeni Osmanlılar Dönemi’ne (1865-1876) **I. Jön Türk Hareketi** , 1876-1920 arası dönemi kapsayan harekete de **II. Jön Türk Hareketi** (İttihat ve Terakki Cemiyeti) demek suretiyle basit bir ayırım yapılabilir.

1865 yılı haziran ayında, bir Pazar günü Belgrad Ormanlarında bir araya gelen altı genç, Mehmet, Nuri, Reşat, Namık Kemal , Ayetullah ve Refik Bey’ler, adını “**İttifak-ı Hamiyet**” koydukları, sonradan ismi “**Yeni/Genç Osmanlılar Cemiyeti**” olarak anılacak cemiyeti kurdular. **Amaçları** en geniş reform hareketi olarak Osmanlı Devleti’ndeki “**padişah, idaresine dayanan mutlakîyet rejimini**”, “**meşrutî yönetime**” çevirmekti.⁵⁷

⁵¹ İsrail Kurtcephe-Feridun Yıldız, **Kuleli Askerî Lisesi Tarihi**, Kuleli Askerî Lisesi Matbaası, 1985, s.8-9.

⁵² Nevin Yazıcı, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.44.

⁵³ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s.175-176.

⁵⁴ Ahmed Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yay., İstanbul, 2000, s.18.

⁵⁵ Enver Koray, “Yeni Osmanlılar”, **Belleten**, C.XLVII, s.186 (Nisan 1983), TTK Yay.,Ankara,1984,s.563

⁵⁶ İhsan Sungu, “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, **Tanzimat I**, Kısım I, MEB, İstanbul, 1999, s.777.

⁵⁷ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesi’nin Doğuşu**, (Çev. Mümtaz’er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan), İletişim Yay., İstanbul, 1998, s.17-21.

Cemiyet üyelerine göre çözüm, **mutlakîyetin** sona erdirilip, **“meşrutîyet”**e geçilmesi idi. Bu takdirde, seçimlere gidilecek demektir. Halk kendisini temsil edecekleri seçeceklerine göre, sonunda Meclis’e girecek olanlar da böylece her din ve ırktan olacaklar, geldikleri bölgenin ihtiyaçlarını ve hassasiyetlerini en iyi bilenler olarak da en iyi kararların Meclis’te alınmasını sağlayacaklardı. Böylece ihtiyaç duyulan düzenlemeler, ⁵⁹ iyileştirmeler, **“Meclis kararıyla ve padişah onayıyla”** olacaktı. Bu gerçekleştirilebilirse, o zaman yabancı devletlerin azınlıklar lehine sık sık ülke işlerine müdahale etmesine gerek de kalmayacak, bu yol kapanacaktı. Düşünce buydu ve kâğıt üstünde doğrudurdu.

Öte yandan, Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ni kuranlar, kendilerine verdikleri isimden de açıkça belli olduğu gibi, düşünce sistemi olarak da **“Osmanlıcılık”** fikrini benimsemişlerdi. Fransız İhtilali’nin yaydığı ve **“etnik tabanlı milliyetçilik fikrinin”** devletin parçalanmasına yol açacağını görmüşler ve buna engel olmak üzere “daha kapsamlı ve bütün etnik ve dinsel unsurları içinde barındıran” bir **“Osmanlıcılık”** düşüncesini benimsemişlerdi. Cemiyetin kurucularına bakıldığı ve sonradan katılacak olanlar da incelendiği zaman görülür ki, bunlar Tanzimat dönemi açılan çağdaş okullarda eğitim görmüş, olanı biteni fark edebilen, yeniliklere açık, aydın bir kadrodur. Bir çoğu devlet hizmetinde, örneğin “Tercüme Bürosu”nda hizmet görmüş, yabancı dil bilen; bir kısmı gazeteci ve benzeri değişik dallarda çalışmış kişilerdir. Avrupa’daki yönetim sistemleri ve anayasalar konusunda bilgi sahibidirler. Bu nedenle de, benzer bir sistemin Osmanlı Devleti’nde acilen kurulması, yoksa çok geç kalınmış olacağı kanısındadırlar ve bu amaca yönelik olarak da işte şimdi örgütlenmişlerdir.

Cemiyet mensupları amaçlarına ulaşabilmek için en etkin kitle iletişim aracı olarak basını kullanmayı düşünmüşlerdir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti’nin ilk resmî gazetesi olan **“Takvim-i Vekayi”**den (1831) sonra yayınlanan ilk yarı-resmî gazete, **“Ceride-i Havadis”**, William Churchill adlı bir İngiliz tarafından yayınlanmıştır. (1840). Buna karşılık ilk özel gazete, 21 Ekim 1860’ta yayın hayatına başlayan **“Tercüman-ı Ahvâl”** olmuştur. **Agâh Efendi**’nin kurduğu bu gazetenin en önemli yazarlarından biri **Şinasi**’dir. Şinasi kısa bir süre sonra kendi gazetesi olan **“Tasvir-i Efkâr”**ı çıkarmaya başlayacaktır. (1861). Daha sonra bu gazetelere **Namık Kemal**’in çıkaracağı **“Mir’at Gazetesi”** (1863) ve **“Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye”** adına çıkarılacak olan **“Mecmua-i Fünun”** adlı bir de dergi eklenecektir. ⁵⁹ Böylece gazetecilik hızla gelişmiş ve hükümet politikaları ile toplumsal olaylar hakkında topluma güncel bilgiler vererek toplumda tartışma kültürünün oluşmasına olanak sağlanmıştır.

Cemiyet üyeleri yeterli sayıya ulaştıkları kanısına varınca Sadrazam Âli Paşa’ya karşı harekete geçtiler de, bu eylemin de önceden duyulması nedeniyle alınan tedbirler sonucu başarısız oldular. ⁶⁰ Âli Paşa, bu olay üzerine Ziya Paşa, Namık Kemal, Suavi Bey gibi cemiyet ileri gelenlerini çeşitli görevlere atayarak, aslında sürgün mahiyetinde İstanbul dışına gönderdi. ⁶¹

Bu esnada gene muhaliflerden olup Paris’te bulunan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, bu hoşnutsuzları Paris’e davet etmiş, kendilerine destek sözü vermiştir. Teklifi kabul edenler

⁵⁹ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, T.C. Kültür bakanlığı Yay., Ankara, 1999, s.16-17.

⁶⁰ Yazıcı, a.g.e., s.61-62.

⁶¹ Ahmed Bedevi Kuran, a.g.e., s.21-22.

önce Paris'e, arkasından Londra'ya geçmişler, muhalefetlerini böylece Avrupa'ya taşımışlardır. ⁶² Bu esnada Padişah Sultan Aziz Avrupa seyahatine çıkmıştır. (1867). Bu seyahatta padişahla konuşmayı başaran Mustafa Fazıl Paşa affa uğramış ve İstanbul'a dönmeye karar vermiştir.

Dönüş öncesi Yeni Osmanlıları Almanya'da toplayan Fazıl Paşa, onlarla birlikte Yeni Osmanlılar'ın Parti Tüzüğünü hazırlamış, yapılan seçim sonucunda da başkanlığına seçilmiştir.

Yeni cemiyet ilk olarak Londra'da Ali Suavi tarafından "**Muhbir**" gazetesinin çıkarılmasına karar vermiştir. Bu gazete Avrupa'da yayınlanan ilk Türkçe gazetedir. (1867). Bir yıl sonra da gene Londra'da cemiyet adına "**Hürriyet**" gazetesi yayına başlayacaktır. (1868). Bir süre sonra bu gazetenin yönetimini, M. Fazıl Paşa'nın maddî desteğiyle Namık Kemal ve Ziya Paşa devralacaklardır. Cemiyet, bu yayınlarıyla daha çok hükümete karşı bir muhalefeti yürütmektedir. Ancak Yeni Osmanlıların maddi destekleyicilerinin İstanbul'a dönmeleri üzerine maddî sıkıntıya, zaman zaman da görüş ayrılığına düşenler birer birer İstanbul'a dönmeye başlayınca, cemiyet dağılmıştır. ⁶³

Özellikle Fuad Paşa'nın 1869'da, Âli Paşa'nın ise 1871'de ölmesi üzerine çıkarılan af sonucunda ülkeye dönenlerin sayında belli bir artış olmuştur. Namık Kemal Bey, bu kez Reşat, Nuri, Ebuzziya Tevfik Beylerle birlikte İstanbul'da "**İbret**" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. (1872). ⁶⁴ Tiyatro alanında da eser veren Namık Kemal, "**vatan**" sözcüğünü ilk kullanan bir yazar olarak edebiyat tarihimize girmiş, 1873'te Gedikpaşa'daki Tiyatro-yi Osmanî'de sahneye konan "**Vatan Yahut Silistre**" oyunu halk arasında büyük yankı yaratmıştır. Bunu haber yapan **İbret Gazetesi** bu yüzden kapatılacaktır. ⁶⁵

Böylece kamu oyunda meşrutiyeti isteyenlerin sayısı giderek ve hızla artmıştır. O günlerde cereyan eden yurt içi ve dışı olaylar da bu talebi etkilemiştir. Örneğin **Taleb-i Ulum** denen medrese öğrencileri, Avrupalıların Osmanlı'nın içişlerine müdahale eder olanaklar elde etmiş olmalarına, özellikle de Islahat Fermanı uyarınca Hristiyan unsurların Müslümanlara eşit sayılmasına zaten tepkilidirler. Rusya'nın yapılacak ıslahatları denetleme hakkını elde etmesinden sonra, Bulgar isyanının patlak vermiş olması, bardağı taşıran son damla olur ve medrese öğrencileri Babialı'yi basarak Şeyhülislam ve Sadrazamı değiştirirler. ⁶⁶

Baskılar sonucu Sultan Abdülaziz Mütercim Rüştü Paşa'yı sadrazamlığa, Hayrullah Efendi'yi şeyhülislamlığa ve Hüseyin Avni Paşa'yı da Seraskerliğe getirir. Mithat Paşa ise Meclis-i Vükela Heyeti'ne atanmıştır. Kısa bir süre sonra padişahın bu kadroya güvenmediği anlaşılmıştı. Bunun üzerine bu dörtlü Sultan Aziz'i tahttan indirip, yerine V. Murat'ı geçirmeye karar verdiler. Böylece Meşrutiyete kolayca gidileceğini ummuşlardı. ⁶⁷

⁶² Mardin, a.g.e., s.52-55.

⁶³ Kuran, a.g.e., s.23-24.

⁶⁴ Mustafa Nihat Özön, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1997, s.32.

⁶⁵ Özön, a.g.e., s.32.

⁶⁶ Yücel Oktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, Gündoğan Yay., Ankara, 1999, s.93-96.

⁶⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VII., s.110-111.

A. II.Abdülhamit ve Meşrutiyet'in İlanı

a. Kanun-ı Esasî ve Getirdiği Yenilikler

V. Murat'ın tahta çıkmasından çok kısa bir süre sonra, akıl sağlığının yerinde olmadığı anlaşılmıştı. Son günlerde ardı ardına gelen olaylar genç padişahın sinir sistemini iyice bozmuştu. Tahttan indirildikten beş gün sonra Abdülaziz odasında iki bileği kesilmiş olarak bulunmuştu.⁶⁸ Bundan on iki gün sonra da Abdülaziz'in adamlarından ve aynı zamanda kayını Çerkez Hasan Meclis-i Vükela'yı basmış, Hüseyin Avni Paşa başta olmak üzere birçok nazırı öldürmüş, Mithat Paşa zor kurtulmuştu. Bu durum V. Murat'ın rahatsızlığını daha da çok arttırdı. Zorunlu olarak O'nun da tahttan indirilmesine karar verildi. ⁶⁹ (31 Ağustos 1876).

Mithat Paşa Şehzade II. Abdülhamit'le görüşerek meşrutiyeti ilan etmesi karşılığında tahta çıkarılacağını bildirdi. Alınan söz üzerine de II. Abdülhamid tahta çıkarıldı.

İlk iş olarak yirmi sekiz kişilik bir komisyon (Cemiyet-i mahsusa), pek çok taslak arasından bir anayasa taslağı hazırladı. 19 aralık 1876 günü de Mithat Paşa Sadrazamlığa getirildi. Bu esnada hükümet yapılacak olan ıslahatlar konusunda İstanbul'da bir konferans düzenlemeye karar vermişti ve konferans devam ediyordu. İşte bu esnada 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Anayasası olan "**Kanun-ı Esasî**" ilan edildi. Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk anayasal monarşi dönemi açılmış oldu.⁷⁰

23 Aralık 1876 tarihli, 11 Bölüm ve 119 maddeden oluşan Kanun-ı Esasî'nin önemli maddeleri şunlardır:⁷¹

- Osmanlı Devleti çok yapılı, çok uluslu bölünmez bir devlettir, başkenti İstanbul'dur. (madde 1,2).
- Padişahlık, halifelikle birlikte Osmanlı ailesinden gelen en büyük evlada aittir. Padişah Meclis'e karşı sorumsuzdur. (madde 3,4,5).
- Hükümet üyelerinin atanması, azledilmesi, siyasi antlaşmalar yapmak, savaş veya barış ilanı, yasaları uygulamak, af çıkarmak, meclisin toplanması, meclisin tatil edilmesi padişahın haklarındandır. (madde 7).
- Osmanlı Devleti'nin tebaası din, dil, ırk, mezhep ayırt etmeksizin, Osmanlı halkı sayılırlar ve tüm bireyler, güvence altına alınan bireysel özgürlüklerini yaşayabilirler. (md.8,9,10)
- Devletin üst düzey görevlileri ile hükümet üyeleri padişah tarafından atanır. Hükümet sadrazam başkanlığında çalışarak iç ve dış sorunlar hakkında kararlar alır.(md.27,28).

⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi, **Belleten**, C.VII, s.28, (I. Teşrin 1943), TTK Basımevi, Ankara, 1943.

⁶⁹ Bekir Sıtkı Baysal, "93 Meşrutiyeti", **Belleten**, C.VI, Sa.21-22, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.50.

⁷⁰ Tahsin Fendoğlu, "1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi (1876-1908)", **Türkler**, C.14, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.744.

⁷¹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, (Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. Ve II. Meşrutiyet)**, C.I, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1997, s.68-72.

- Genel Meclis (Meclis-i Umumi), “ Heyet-i Âyan” ve “Heyet-i Mebusan” olmak üzere iki kısımdan oluşur.(md.42)
- Meclis-i Mebusan’ın 1/3’ü kadar mevcudu olacak olan Meclisi Âyan’ın üyelerini Padişah tayin eder. Âyan üyeleği hayat boyunca sürer. Âyan Meclisi ‘nin görevi bütçeyi ve Meclis-i Mebusan’da kabul edilen kanunları denetlemektir. (md.61,62,64).
- Meclis-i Mebusan, seçimlerde her elli bin erkek oyunun bir mebus seçmesi yoluyla oluşturulur. Seçimler dört yılda bir yapılır. (md. 65,69)
- Padişah polis soruşturması neticesinde güvenliği bozdukları tespit edilenleri sürgüne gönderme yetkisine sahiptir.(md.113)

Kanun-ı Esasî ‘nin yani Anayasa’nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti’nde yeni bir dönem açılmıştır ki buna “**Meşrutî Monarşi**” diyoruz. Bu sistemde seçim yolunun açık tutulması ve bu yoldan gelen temsilcilerden oluşan meclislerin varlığı, olayın “**meşrutiyet**” ayağını; Padişahın tüm Osmanlı vatandaşlarının hükümdarı ve tüm Müslümanların da halifesi olduğunun vurgulanması da, “**monarşi**” ayağını oluşturmaktadır. Ancak, bu görüntüye bakılarak, her şeyin yoluna girmiş olduğu sonucuna varmamak gerekir. Burada, egemen güç daha ziyade Meclis değil, padişaktır. Padişah, anayasanın verdiği yetkilerle yasama ve yürütme kuvvetlerini elinde bulundurmaktadır. Saltanat makamının yetkileri, bağımsızlık ilkesi, meclisi açma-kapatma yetkisi, sürgün yetkisi bunun açık delilleridir. Diğer taraftan devletin üst düzey yöneticileri olan Sadrazamın, Şeyhülislamın ve hükümet üyelerinin yani nazırların padişah tarafından seçiliyor olması ve bunların meclis açılırken padişaha bağlılıklarını belirtmeleri, hükümetin aslında meclise değil, padişaha karşı sorumlu olduğunu göstermektedir.

Ayrıca 113. Maddenin padişaha “**sürgün etme**” yetkisi tanınması büyük bir tehdit olarak görülmektedir.⁷² Kaldı ki, bu yola da çok sık başvurulduğu görülecektir. Aynı şekilde, 7. Maddede de bir sorun yaşanabilecektir. Zira, “Yeniden toplanmak şartıyla, meclisi padişah kapatabilecektir” ama, ne zaman yeniden açacağına ilişkin bir hüküm bu 7. Maddede görülmemektedir. (Böyle bir hüküm, ilerde 73. Maddede vardır ama kimse ona riayet etmeyecektir).⁷³

Kanun-ı Esasî’nin padişahın lütfu olarak verilen bir emirle açılmış olması, fikrî alt yapısından ve halk desteğinden ne kadar uzak olduğunu da gösterir.⁷⁴ Yani halktan gelen bir talep ve baskı üzerine değil, tepe yönetimden halka sunulan bir armağan gibi görülmüş, o zaman da armağanı veren, bir gün o verdiği armağanı kolayca geri alabilmiştir.

⁷² Berkes, a.g.e., s.331.

⁷³ A.g.e., s.335.

⁷⁴ Tanör, a.g.e., s.134, 165.

Sonuç olarak, Kanun-ı Esasi’de verilen bütün hakların, kolaylıkla diğer bazı maddelerle geri alınabiliyor oluşu, sistemin bir diğer zaafıdır..⁷⁵

Buna karşılık Osmanlı’da genel seçim esası ilk kez bu anayasa ile kabul edilmiştir. Buna göre, biri “**halk**” tarafından seçilen “**Meclis-i Mebusan**”, diğeri “**Padişah**” tarafından seçilen “**Meclis-i Âyan**” şeklinde olmak üzere çift meclisli parlamenter bir sisteme geçilmişti. Her iki meclise birden “**Meclis-i Umumi**”

denilirdi. ⁷⁶

Bu anayasada dernek ve cemiyet kurma yanı sıra temel hak ve özgürlüklere değinen bazı maddelerin bulunması, ilk kez tüm ülkeyi kapsayan bir meclisin açılmış olması, demokrasiye yaklaşım anlamında önemli adımlardır. Böylece bu dönemin, ileride kurulacak olan cumhuriyet yönetimine de bir örnek, hazırlık ve deneyim kazandırmış olması gerçeği de yadsınamaz.

Uygulamaya gelince, ne yazık ki Kanun-ı Esasi daha ilk günden aksamaya başlamıştır. O günlerde İstanbul’da “**Tersane Konferansı**” sürmektedir ve katılımcılar bu konferansta Osmanlı Devleti’nden azınlıklar lehine reformlar talep etmektedirler. Mithat Paşa ise, anayasanın bir an önce ilan edilip, buna dayanarak, artık her Osmanlı yurttaşının haklarının anayasa güvencesi altında olduğunu, reformlar için dayatmaya gerek kalmadığını anlatmak istiyordu. Sonuç olarak, devletler Anayasa’nın ilan edilmiş olmasını dikkate bile almaksızın reformlar konusundaki taleplerini bildirdiler. Hükümet bunu kabul etmeyince de kaçınılmaz şekilde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı başladı .

Bu durumdayken ve daha Meclis bile açılmamışken Padişah, anayasanın 113. Maddesinin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, Sultan Aziz’in tahttan indirilmesinden ve öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Mithat Paşa’yı sürgüne gönderdi ve kısa bir süre sonra da Meclis’i açtı.

İlk parlamento Dolmabahçe Sarayı’nda **19 Mart 1877** tarihinde açıldı. Toplam 115 milletvekilinin içinde 69 Müslüman, 46 gayrimüslim bulunmaktaydı. Oysa 80 Müslüman, 50 gayrimüslim, toplam 130 milletvekili bekleniyordu. Ayan Meclisi’nin üye sayısı ise, 26 idi. Genel toplam böylece 141 üyeden meydana geliyordu..⁷⁷

Parlamento, bir çok önemli kararlar aldığı birinci dönem çalışmalarını

28 Haziran 1877’de tamamladı. Yeni seçimlerin arkasından da, ikinci dönem çalışmalarına **13 Aralık 1877**’de başladı. Meclis’teki değişik etnik kökenden gelen milletvekillerinin ülkenin bütünlüğüne ilişkin konularda birbirine tamamen zıt fikirleri savunuyor olmaları, bir çok çevreyi olduğu gibi, Sultan Abdülhamit’i de rahatsız etmeye başlamıştı. Öte yandan Osmanlı-Rus Savaşı’nın seyri ve halk üzerinde bıraktığı moral çöküntüsü de Meclis’te şiddetli tartışmalara yol açıyor, Sultan yenilginin sebebi

⁷⁵ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005, s.143-144.

⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kanun-ı Esasîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, **Tanzimattan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.31.

⁷⁷ Fendoğlu, **a.g.m.**, s.744.

olarak gösteriliyordu. Nihayet hükümet, mevcut siyasî ortamın Meclis-i Umumi'nin çalışmasına olanak vermediğini belirterek, Meclis-i Mebusan'ın süresiz olarak kapatılmasına karar vermişti. Hükümetin gönderdiği bu kararı da Sultan Hamit onaylayınca, 1. Meşrutiyet dönemi kısmen sona ermiş oluyordu.**(14 Şubat 1878).**⁷⁸

Neden kısmen sona eriyordu? Çünkü Anayasa tümüyle yürürlükten kalkıyor değildi. Sadece askıya alınmış ve Meclis de tatile girmişti. Tekrar toplanma olanağı vardı, bu olanak ortadan kaldırılmamıştı. Nitekim bundan sonra parlamento ilk kez 1908 yılında toplanacaktır.

Parlamentoyu kapatan II. Abdülhamit, devleti merkeziyetçi bir anlayışla yönetmeye başlamış, bu yönetim tarzı tam bir demir yumruk şeklinde 1909 yılına kadar 31 yıl sürmüştür.⁷⁹

Dönemin ilk önemli olayı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin antlaşmasıdır. (13 temmuz 1878). Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki statükosu büyük bir değişime uğramış, Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Doğu'da ise Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya bırakılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı bir Bulgaristan Prensliği kurulmuş ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Ermeniler için ıslahatlar yapılacağı hükmü (md.61) antlaşmaya girmiştir. Böylece Ermenilerle ilgili bir hüküm ilk kez uluslar arası bir anlaşmada yer almaktadır.

Felaketler bununla da bitmeyecek, sadece üç sene sonra 1881'de Fransa **Tunus'u**, 1882'de ise İngiltere **Mısır'ı** işgal edecektir. Devlet tam bir çöküş halindedir. Çöküş ekonomide de sürmektedir. 1854'te Kırım Savaşı'nı finanse etmek için İngiltere'den alınan **5 milyon** altın lira borç bir daha ödenememiş, alınan yeni borçlarla 17 defa büyümüş ve nihayet **200 milyon** altın lira borca ulaşmıştır. Bunun üzerine önce **Sultan Aziz** 1876 yılında bir "moratoryum" ilan ederek, devletin borçlarını ödeyemez durumda olduğunu bildirmek zorunda kalmıştır. İşte şimdi de duyurmuştur. Padişah'ın **20 Aralık 1881'de** yayınladığı "**Muharrem Kararnamesi**" ile "**Düyun-u Umumiye**"(Borçlar İdaresi) kurulmuş, böylece belli kalemlerdeki vergileri toplama yetkisi bu kararnameyle alacaklı devletlere verilmiştir. (Bu konuya daha geniş bir biçimde ilerde tekrar değinilecektir). İşte Mustafa Kemal böyle bir Osmanlı Dünyası'na gözlerini açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü gören Sultan Hamit, ayakta kalabilmek için devletin kendi gücüne dayanamayacağını görmüş, bu nedenle de büyük devletler arasında bir denge politikası izleme yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin topraklarını aralarında paylaşmaya kararlı olan Avrupalı devletlerin, kimin hangi bölgeyi alacağı konusunda anlaşamamaları ise, Osmanlı Devleti'nin şansı ve yaşamını sürdürebilir olmasının temel nedenidir.

Dış politikada "**denge politikası**" izleyen Sultan II. Abdülhamit, iç politikada ise "**Panislamizm**" (İslamcılık) politikası takip etmiştir.⁸⁰ İmparatorluğun Balkan

⁷⁸ Güneş, a.g.e., C.I, s.163-167, 219-220.

⁷⁹ Mardin, a.g.e., s.30.

topraklarının Berlin Kongresi sonunda kaybedilmiş olması, padişahı bu yola iten başlıca etken olmuştur. İslamcılık politikası yoluyla Sultan, ülke içindeki tüm Müslümanları “hilafet” çatısı altında böylece bir arada tutarken, öte taraftan yurt dışındaki Müslümanların da desteğiyle devletin bölünmezliğini sağlamak istiyordu.

Sultan Hamit böylesi bir iç ve dış politika izlerken, diğer taraftan **eğitim** alanında ülkenin yüzyıllardır ihmal edilmiş olduğunu görerek, son yıllarda bu alanlarda yapılmakta olan tüm ıslahat hamlelerine kendisi de büyük bir hızla katılmıştır. Sadece medrese eğitimiyle yetişmiş kadroların ülkeye hiçbir şey veremediğini acı bir gerçek olarak ve bizzat yaşayarak görmüştür. İşte daha dün bizim olan tüm Balkanlar elimizden çıkıvermiştir. Daha dün birer valiyle yönettiğimiz Mısır, Tunus, daha önce Cezayir artık bizim değildir. Üstelik sorun tek başına “askerî” de değildir. O alanda büyük zaafımız vardır ama onun yanı sıra toplum olarak da yetişmiş insan gücü açısından Osmanlı Devleti, gelişmiş Batı devletleri toplumları karşısında, çok büyük bir “**sömürge devlet**” konumundadır ve bundan sonra asıl olan da, imparatorluğun geri kalan topraklarına sahip çıkabilmektedir. Bunun medreselerden gelen mollalarla çözümlenemeyeceğini, bizzat “İslamcı” bir politika gütmekte olan Padişah da artık iyice anlamıştır. Derhal “**okullaşmaya**” eğilir.

İlk olarak dönemin en önemli üç yüksek okulunun, **Mülkiye, Harbiye ve Tıbbiye**’nin müfredatlarının yeniden güncellenmesi ve bu okulların genişletilmesi yoluna gidilmiştir. Bunlara ilave olarak, **Maliye** (1878), **Hukuk** (1878), **Güzel sanatlar** (1879), **Ticaret** 1882), **Veterinerlik** (1889) ve **Polis** (1891) okulları gibi meslek okulları açılmıştır. Üniversite (**Darülfünun**) 1900 yılında yeniden öğrenci almaya başlamıştır.⁸¹

Bunların yanı sıra orta öğretime de önem verilmiş, mevcut **rüştiye** (orta okul) ve **idadilerin** (lise) sayısı arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki aşiret çocuklarının eğitimi için, bunlara özgü “**Aşiret Mektepleri**”nin açılmış olması da kayda değer bir diğer husustur.⁸² (1892).

II. Abdülhamit zamanında ulaşım alanına da, özellikle **demiryolu** ulaşımına büyük önem verilmiştir. O zamana kadarkiler daha ziyade İngiliz ve Fransızlar tarafından yapılmıştı ama sınırlıydılar. Şimdi ise Almanların da Anadolu’da demiryolu yapım izni aldıklarını görüyoruz. Almanlar önce **İstanbul- İzmit Demiryolu işletme hakkını**, daha sonra ise **İzmit-Ankara demiryolu yapım hakkını** aldılar. (1888).

Bu imtiyazların verilmesi bir taraftan Almanya ile olan ilişkilerin gelişmesini sağlarken, diğer taraftan da Osmanlı Devleti üzerinde İngiltere-Fransa-Almanya arasında bir demiryolu rekabetinin başlamasına da yol açıyordu. Kısa bir sür sonra bu rekabet, **İstanbul-Bağdat Demiryolu Projesi** ile en üst düzeye çıktı.

Almanlar bu proje üzerinde, kendilerinin Ortadoğu politikalarının da bir gereği olarak hassasiyetle duruyorlardı. Bu imtiyazı alabilmek için Alman İmparatoru

⁸⁰ Cezmi Erarslan, **II.Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

⁸¹ Lewis, **a.g.e.**, s.179-180.

⁸² Bayram Kodaman, **Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası**, Türk Kültürü Araştırma Enst. Ya., Ankara, 1987.

II. Wilhelm iki defa İstanbul'u ziyaret etmiş (1889 ve 1898 yılları), ikinci gelişinde de

bu imtiyazı prensip olarak almayı başarmıştır. İmtiyaz, 18 Mart 1902'de Alman Sermayeli "Anadolu Demiryolu Kumpanyası"na verilmiş, 1903'te yapılan bir ek anlaşma ile de imtiyaz kesinleşmiştir. ⁸³ Bu sonuç Almanya'nın düşlediği " **Hint Okyanusu**"na çıkma planı için son derecede önemli bir adımdır. Böylece önce Rumeli ve Balkanlarda yapılmış olan hatlar birleştirilerek bir bütünlük sağlanmış, diğer yandan **Berlin-İstanbul** hattıyla imparatorluk başkentine ulaşılmış, şimdi yapılacak olan **İstanbul-Konya-Bağdat** yoluyla da Berlin Bağdat'a bağlanarak Almanların önce **Basra Körfezi**'ne , oradan da **Uzak Doğu**'ya açılma imkânı yaratılmıştır. ⁸⁴

Diğer taraftan Trakya ile Batı Anadolu'daki demiryollarının tamamlanması ve **Hicaz Demiryolu** inşasına başlanması da bu konuda kayda değer bir diğer başarıdır.

Diğer bir gelişme haberleşme alanında olmuştur. İlk kez 1854 Kırım Savaşı için yapılmaya başlanan **telgraf hatları** bu dönemde ülkenin dört bir yanını İstanbul'a bağlar hale gelmiştir. ⁸⁵ Halk bu gelişmeleri gördükçe değişimi yaşamakta, uygar bir toplumun yaşamı ne kadar kolaylaştırdığını görmekte ve yeniliklere karşı çıkmak değil destek olmaktadır.

Abdülhamit döneminin değinilmesi gereken bir diğer konusu, kuşkusuz, basındır. Basın bu dönemde aralıksız "**sansür**"lüdür. Çıkan gazeteler toplumda bir "günlük gazete okuma alışkanlığı" nı sağlamıştır. Bunlar arasında en ünlüleri, Ahmet Mithat Efendi'nin günlük çıkardığı "**Tercüman-ı Hakikat**" (1878), Ahmet İhsan'ın yazılarını yayınladığı "**Servet**" , Mizancı Murat tarafından çıkarılan "**Haftalık MizanGazetesi**"dir. Bunlardan Servet Gazetesi'nin ilave olarak yayınladığı "Servet-i Fünun, kısa süre sonra Ahmet İhsan tarafından bağımsız bir dergi olarak yayınlanmaya başlanmıştır. Daha sonra bu dergiyi Tevfik Fikret devralınca, edebiyatımızda "**Servet-i Fünun**" adı verilen yeni bir dönem başlamıştır. ⁸⁶

Bu esnada Sultan Abdülhamit'e muhalefet edenler, yurt dışında da gazete çıkarmaya devam etmektedirler. Bunlar arasında en ünlüleri Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkardığı 15 günlük **Meşveret** (1895) ve Cenevre'de çıkarılan **Osmanlı** (1897) gazeteleridir. Bu gazeteler daha ziyade Sultan Abdülhamit'e ve yönetimine yönelik olarak muhalefet yapıyor oldukları için, o oranda da sansüre maruz kalıyorlardı. Bu yüzden yayınlarına yurt dışında devam ediyorlardı. ⁸⁷

Abdülhamit bu sansürü 1888 yılında çıkarılan "**Matbaalar Nizamnamesi**"

⁸³ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s.94-96, 146-148.

⁸⁴ Uçarol, **a.g.e.**, s.393.

⁸⁵ Lewis, **a.g.e.**, s.182-184.

⁸⁶ Bernard Lewis, "II.Abdülhamid Devrinde Türk Basını", **Hayat Tarih Mecmuası**, C.2, Sa.9, sıra:69, Yıl:6, İstanbul, İstanbul, 1970, s.26-28.

⁸⁷ **A.g.m.**, s.31-32.

Vasıtasıyla yapıyordu. Nizamnameye göre basılıp yayınlanacak her türlü eserin denetimden geçmesi öngörülüyordu. Öyle hale gelinmişti ki, yazılarda hürriyet, vatan, millet, taht, hasta, kardeş, tahta kurusu, burun gibi kelimelerin kullanılması yasaktı.⁸⁸

II. Abdülhamit öte taraftan, tahta çıktığı andan itibaren uyguladığı iç ve dış politika ile ve ülkede yaptığı yeniliklerle devletin ömrünü uzatmaya çalışıyordu. Ancak bunu katı ve yasaklarla dolu, baskıcı bir sistemle sağlamak istemesi, Kanun-ı Esasi'nin askıya alındığı andan beri süregelen muhalefeti besleyen bir unsur olmuştu. Dönemin en güçlü muhalif örgütüne dönüşecek olan İttihat ve Terakki Cemiyeti işte bu ortam içinde kuruldu.

b. İttihat ve Terakki Cemiyeti

1865-1876 yılları arasında faaliyette bulunarak ülkede Meşrutiyet kurulması için mücadele eden aydınların kurduğu oluşuma **“Yeni Osmanlılar” (Genç Osmanlılar)**, yurt dışında ise **“Jön Türkler”** denilmisti. Bu döneme **“1. Jön Türk Hareketi”** denildiği de olmuştu. Şimdi anayasa askıya alınmıştı. Onun yeniden yürürlüğe konulması için mücadele verenlere de **“II. Jön Türk Hareketi”** denildi.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk kez **“İttihad-ı Osmani”** adıyla 3 Haziran 1889 tarihinde, İstanbul'da Tıbbiye'de kuruldu. Kurucuları Ohrili İbrahim, Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükutî, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali'dir.⁸⁹

Gizli kurulan cemiyet, örgütlenişinde tıpkı Yeni Osmanlılar gibi, İtalyan **Carbonary** (Kömürçüler) Teşkilatını örnek almışlardır. Amaçları II. Abdülhamit iktidarına karşı harekete geçerek Anayasa'yı tekrar uygulamaya koydurmak, parlamentonun yeniden açılmasını sağlamak ve böylece meşrutiyeti ilan ettirmektir.⁹⁰

Hızla örgütlenmeye başlayan cemiyet kısa sürede Mülkiye ve Harbiye'de de taraftar buldu, ülke çapında şubeler açtı. Jurnal sonucu 1892 ve 1894 yıllarında tutuklamalar oldu, bu yüzden bir kısmı Avrupa'ya kaçarak muhalefetlerini oradan yürüttüler. Cemiyet'in İstanbul kanadı Ekim 1895'te hazırladığı **“kuruluş nizamnamesini”** İstanbul'un her tarafına asarak varlığını açıkça ortaya koydu.⁹¹

Bundan sonra cemiyet Abdülhamit'e karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Bunun sonucu pek çok üyenin sürgün edilmesi oldu.⁹² 1897 yılında bir genel affın çıkarılmış olması, özellikle Avrupa'da olanlar arasında fikir ayrılıklarına ve

⁸⁸ Cevdet kudret, **Abdülhamid Döneminde Sansür I**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yay., İstanbul, 2000, s.14-74.

⁸⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.I, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1984, s.19.

⁹⁰ **A.g.e.**, s.19-20.

⁹¹ Ali Birinci, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)”, **Osmanlı**, C.2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.404.

⁹² Akşin, **a.g.e.**, s.40-41.

çözümlere yol açtı. Yurda dönecek olanlar tamamen bağışlanıyor hatta eski işlerini bile yeniden alabiliyorlardı. Bu çözülmeyi hızlandırdı.⁹³

Dönmeyp de muhalefetlerine Paris'te devam edenler, 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında **1. Jön Türk Kongresi'**ni düzenlemişlerdi. Katılımcıların hepsi meşrutiyetin ilanından yanaydı ama, meşrutiyetin nasıl uygulanacağı konusunda cemiyet ikiye bölünmüştü. **Ahmet Rıza Bey** liderliğinde oluşan birinci grup, meşrutiyetin ve İttihat Cemiyeti ilan edilmesini ve ülkenin eskiden olduğu gibi **"merkeziyetçi"** bir yönetimle idare edilmesini savunmaktadır. Bu grup cemiyetin adını **"Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti"** olarak değiştirmişti.⁹⁴

Padişahın akrabası **Damat Mahmut Paşa** da muhalefet kanadındaydı ve oğulları **Prens Sabahattin** ve **Prens Lütfullah** ile birlikte Paris'teydi, cemiyet üyeleriyle temas halindeydi. İşte Prens Sabahattin önderliğindeki bu grup ise, **"adem-i merkeziyet"**ten , yerinden yönetimden ve eyalet sisteminden yanaydı. İngiltere ve ABD örneğinde olduğu gibi, ülkenin özerk eyaletlere ayrılmasını, bu eyaletlerin iç işlerinde kendi kendilerini yönetmesi ve ortak çatı itibarıyla de merkeze bağlı olması gerektiğini savunuyorlardı, federatif bir sistem öneriyorlardı.⁹⁵ Ahmet Rıza Bey grubunun ise, böyle bir yönetimin ülkeyi parçalamaktan başka bir şey olmadığını söylemesi üzerine cemiyet ikiye bölünmüştü.

Sultan Abdülhamit'e karşı Avrupa'da bu gelişmeler olurken, Yüzbaşı Mustafa **Kemal Bey'de** Suriye'de, Şam'da , 1906 yılında **"Vatan ve Hürriyet"** cemiyetini kurmuş, gizlice Selanik'e gelip cemiyetin bir şubesini burada açmış ve tekrar Şam'a dönmüştü.⁹⁶

Benzer bir oluşum da Makedonya'da ortaya çıktı. Eylül 1906'da on kişi tarafından Selanik'te **"Osmanlı Hürriyet cemiyeti"** nin kurulmuş olduğu görüldü.

Kurucuları daha çok asker kesimden ve ilerde sadrazam olacak olan Talat (Paşa) da kurucular arasındaydı. Belli ki her tarafta bir çıkış yolu arayışı hakimdi.⁹⁷ Zamanla bu gruplar arasında birleşmeler meydana geldi. İlk olarak da Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ", aynı amacı güdüyor olduğu için "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti "ile birleşti.⁹⁸ Bir süre sonra da bu cemiyet, "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti "'ne katıldı. İşte kısaca **"İttihat ve Terakki "** denen bu cemiyette böylece bir araya gelinmişti.

İttihat ve Terakki olarak bilinen bu cemiyet özellikle 3. Ordu arasında büyük destek buldu, hızla gelişti, ihtilalci bir yapıya büründü. **Selanik Merkez Komutanı**

⁹³ Sina Akşin, "Jön Türkler" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.834.

⁹⁴ Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.I., s.21.

⁹⁵ Süleyman Kocabaş, **Jön Türkler Nerede Yanıldı? (1890-1918)**, Vatan Yay., İstanbul, 1991, s.67.

⁹⁶ Hüsrev Sami Kızıdoğan, "Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki", **Belleten**, C.I, Sa.3-4, (Temmuz-İlkteşrin 1937), TTK Basımevi, Ankara, 1937, s.619-622.

⁹⁷ Akşin, **a.g.e.**, s.87.

⁹⁸ Akşin, **a.g.e.**, s.91.

Nazım Bey'e suikast girişimi ile ismini iyice duyurdu ve böylece başlayan kritik bir süreçte **Kolağası Niyazi Bey** 3 Temmuz 1908'de **Resne**'de 200 kadar asker ve sivil yanına alıp dağa çıkınca, bu olayı bastırmak üzere gönderilen **Şemsi Paşa** öldürülmüş, onun yerine gönderilen **Tatar Osman Paşa** da Manastır örgütü tarafından dağa kaldırılmıştı. Bu esnada da **Enver Bey** (Paşa) Tikveş bölgesinde, **Selahaddin ve Hasan Tosun** Beyler in Arnavutluk'ta oluşturdukları gruplarla dağa çıkmaları ve meşrutiyet isteklerini dile getirmeleri, artık yolun sonuna gelindiğini gösteriyordu.⁹⁹

Bu baskılar üzerine II. Abdülhamit, ikinci kez meşrutiyeti ilan ederek, anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı. (23 Temmuz 1908.)

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1912 Kongresi'nde kendini artık siyasi bir parti olarak nitelendirmişti ve böylece Osmanlı Devleti'nde ilk siyasî parti kurulmuş oluyordu. Ne var ki, siyasî gelişmeler hiç de olumlu bir görüntü vermiyordu. 1911'de **Trablusgarp Savaşı** yenilgiyle sonuçlanmış, **Balkan Savaşları** esnasında ise parti muhalefete düşmüştü. İşte İttihat Terakki, bu Balkan Savaşları sürerken gerçekleştirdiği "**Bâb-ı Ali Baskını**" ile iktidarı zorla yeniden ele geçirmiş (23 Ocak 1913), böylece 1918'de partinin kendini feshetmesine kadar sürecek olan 1913-1918 İttihat ve Terakki iktidarı dönemi kurulmuştu. İktidara gelir gelmez muhalefeti sindirme yoluna gitmiş ve çok partili hayata son vermişti. 1. Dünya Savaşı boyunca tek iktidar dönemini başlatan parti, savaşın kaybedilmesi üzerine yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması (30 Ekim 1918) sonrasında toplanan olağanüstü kongresinde kendi kendini feshetmiştir. (5 Kasım 1918). Aynı kongrede, kapanma kararı alan İttihat ve Terakki Partisi yerine, siyasi hayatımızda pek fazla iz bırakmayacak olan "**Teceddüt Fırkası**" (Yenilik Partisi) kurulmuştur.¹⁰⁰

c. İttihat ve Terakki Partisinin Fikir Yapısı:

İttihat ve Terakki Partisi kurulduğu ilk günden itibaren "**Osmanlıcılık**" fikrini benimsemiş ve savunmuştur. Osmanlı Devleti'nin dağılıpını önlemek için örgütlenirken kurdukları cemiyete "İttihad- ı Osmani" adını vermiş olmaları bundandı. Kurulduktan sonraki faaliyetleri, Arnavut, Ermeni, Rum, Musevi, Arap ve benzeri pek çok Türk olmayan üyeleri bünyesinde barındırması, Osmanlıcılık fikrinin Cemiyet'te kabul gördüğünün kanıtlarıydı.¹⁰¹

İttihat ve Terakki benimsemiş olduğu bu "Osmanlıcılık" fikrini Balkan Savaşlarından sonra terk ederek, daha sonra "**Türkçülük**" akımını benimsemiştir. İmparatorluğun gayrimüslim halklarının büyük bir kesiminin yaşamakta olduğu Balkanlar'da artık pek çok değişiklik olmuş, ilk olarak **Bosna-Hersek** devletten kopmuş, **Bulgaristan** bağımsızlığını ilan etmiş, **Arnavutluk**'ta isyan çıkmış, **Girit** Yunanistan'a bağlanmıştı. Osmanlı'nın sınırları Avrupa yakasında **Meriç Nehri**'ne kadar çekilmişti.

⁹⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.III, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s.41.

¹⁰⁰ **A.g.e.**, 662-663.

¹⁰¹ Güneş, **a.g.e.**, C.I, s.351,353; Berkes, **a.g.e.**, s.405-406.

“Osmanlılık” fikrinin bu ayrılanları bir arada tutmaya yetmediği anlaşılmıştı. Bu nedenle İttihat Terakki Cemiyeti de Balkan Savaşları’nın ardından artık devlet içerisinde çoğunluğa sahip olan Türk unsurunu ön planda tutarak “**Türkçülük**” fikrini benimseyecektir. Kısacası İttihat ve Terakki Partisi’nin 1889-1913 yılları arasında Osmanlılık, 1913-1918 arasında ise Türkçülük fikrini benimsediğini söyleyebiliriz.¹⁰²

2. II. Meşrutiyet Dönemi

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin uyguladığı baskı sonucunda, nihayet II. Meşrutiyet ilan edilmiş, Kanun-ı Esasî (Anayasa) yeniden yürürlüğe konulmuştu. Seçim hazırlıklarına derhal girişildi. Seçimler sonunda 30 yıl ara verilen parlamenter sistem yeniden devreye girmiş, 17 Aralık 1908’de parlamento açılmıştı.

İttihat Terakki parlamentoda ezici bir çoğunluk sağlamıştı. Muhalefet Partisi olarak seçimlere giren Ahrar Partisi sadece bir milletvekili çıkarabilmişti.¹⁰³ Meclis’teki 288 milletvekilinin dağılımına bakıldığında, bunlardan 147’sinin Türk, 60’ının Arap, 27’sinin Arnavut olduğu görülüyordu. Gayrimüslim mebuslar ise 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Musevi, 10 Slav şeklinde dağılım gösteriyordu. Devletin bütün unsurları Meclis’te temsil ediliyordu.¹⁰⁴

İttihat Terakki başlangıçta, -deneyim eksikliğini göz önünde tutarak- hükümetlerde etkin olmamış, daha ziyade geri planda kalıp kontrol mekanizması olarak hizmet vermeyi yeğlemiştir. Bütünüyle ve kendine özgü tavrıyla hükümet kurmaları 1913 sonrasında olacaktır.

İlk hükümeti Kâmil Paşa kurmuş, ancak ülke olarak çok sancılı bir döneme girilmişti. Meşrutiyetin ilanının hemen ertesi günü Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmişti. (24 Temmuz 1908). Arkasından Avusturya- Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek’i işgal etmiş, Girit Yunanistan’a bağlandığını ilan etmişti.¹⁰⁵ Meclis kaynıyor, muhalefet giderek tırmanıyordu. İttihat-Terakki bir yandan prestij kaybederken, diğer taraftan yalnız kalıyordu. Bu huzursuzluklar sürerken, **31 Mart Vak’ası** patladı.

A. 31 Mart Vak’ası ve Sonuçları – Sultan Abdülhamit’in Tahttan İndirilmesi

Ülkede muhalefet giderek sesini yükseltmeye başlamıştı. Toprak kayıplarının toplumda yarattığı huzursuzluk giderek tırmanıyordu.¹⁰⁶ Bu hava içindeyken

“**İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti**” kuruldu. **Derviş Vahdeti** başkanlığında kurulan ve aşırı muhafazakâr kesimi temsil ettiğini açıklayan bu cemiyet, kendisini “fırka” (parti)

¹⁰² Akşin, a.g.e.,s.118; Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.I, s.34-35; Güneş, a.g.e.,s.335.

¹⁰³ Bayram Kodaman, “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”. **Türkler**, C.13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.174.

¹⁰⁴ Feroz ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yay., İstanbul, 1984, s.60.

¹⁰⁵ Şerafettin Turan, “II. Meşrutiyet Dönemi Parlamentosu ve Dış Politika”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, (Haz. Siyasi İlimler Türk Derneği), Ankara, 1976, s.211.

¹⁰⁶ Ahmad, a.g.e., s.77.

olarak niteliyor ve partinin asıl başkanının ve yol göstericisinin de **Hazreti Muhammed** olduğunu söylüyordu.¹⁰⁷

İttihat-ı Muhammedi kurulduktan hemen sonra yayına başlayan yayın organı **“Volkan”**, hükümete, meşrutiyete, İttihat ve Terakki’ye hakaretlere varan eleştiriler yöneltmeye başlamıştı.¹⁰⁸ Bu ortam içindeyken diğer yayın organları Serbesti, Mizan, Osmanlı ve İkdam gazetelerinin de muhalefet cephesinde yer aldıkları görülmüyordu.

İttihat Terakki , bu muhalefete **“Tanin”** ve **“Şura-yı Ümmet”** gazeteleriyle yanıt vermeye çalışıyordu.¹⁰⁹ Tam da böylesi bir gerilim tırmanırken Serbesti Gazetesi’nin başyazarı **Hasan Fehmi**’nin Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi,

Gerilimi doruk noktasına taşımış ve kamuoyunda bu cinayeti İttihat-Terakki ‘nin azmettirdiği kanısı oluşmuştu. ¹¹⁰ (6 Nisan 1909).

Bu ortam içindeyken bir hafta sonra tarihlerimizde **“31 Mart Vak’ası”** olarak bilinen olay patlak verdi. (13 Nisan 1909). (Rumi takvime göre 31 Mart 1325). Olay, meşrutiyetin İstanbul’daki bekçileri gözüyle bakılarak Selanik’teki 3. Ordu’dan getirtilen **“Avcı Taburları”**nda başladı. Asker **“biz meşrutiyet değil, şariat isteriz”** diyerek silahlanmış ve subaylarını dinlemeyerek isyan etmişti.¹¹¹ Belliydi ki gerici kesimin günlerdir sürdürdüğü yayınlar bu askerlerin kazanılmasında etkin olmuştu. Son yıllarda başımıza gelen tüm kötülüklerin meşrutiyetten geldiği, asıl kurtuluşun Kanun-ı Esasi’de değil, Kur’anda olduğu fikri, bu hareketin ateşleyicisi olmuştu. Ayrıca bu esnada orduda Prusya modeline uygun, son derecede sıkı bir eğitim sistemi uygulanmaya başlamış, geleneklerine bağlı **“alaylı”** subaylar bu düzene ayak uydurmada zorlanmışlardı. Bu yüzden orduda Alaylı-Mektepli tartışması çok belirginleşmişti. Mektepliler, alaylıları aşağılıyordu. Meşrutiyetin ilanıya pek çok alaylı subay emekliye sevk edilmişti. İşte bu alaylı subayların da bir kısmı bu harekete katılmıştı veya engellemeye çaba göstermemişti.¹¹² Askerler, isyanla birlikte isteklerini Padişah’a iletmişler, bu hareketlerinin kendisine karşı olmadığını, aksine bağlılıklarını bildirerek kışlarına çekilmişlerdi.¹¹³

Bu ayaklanma karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti , bu isyanın derhal bastırılması için orduda hazırlıklara girişmiştir. Sonunda Selanik’te III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa ‘nın başkanlığında yapılan toplantıda Rumeli’den gidecek bir ordu ile isyanın bastırılmasına karar verilmişti. Bu toplantıda bulunan Mustafa Kemal’in önerisiyle bu orduya **“Hareket Ordusu”** denilmiş, ve ordunun kurmay başkanlığını Mustafa Kemal üstlenmiştir. ¹¹⁴ Balkanlardan Türk, Rum, Bulgar, Musevi

¹⁰⁷ Şerif Mardin, **Türkiye’de Din ve Siyaset (Makaleler)**, İletişim Yay., İstanbul, 1992, s.22.

¹⁰⁸ Kabacalı, **a.g.e.**, s.67.

¹⁰⁹ Kabacalı, **a.g.e.**, 69.

¹¹⁰ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, s.83.

¹¹¹ Ahmad, **a.g.e.**, s.82-83.

¹¹² Sina Alşin, **31 Mart Olayı**, Ankara Üni. Siyasal Bilgiler fakültesi Yay., Ankara, 1970, s.4-5.

¹¹³ Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyet’in İlanı ve Otuz bir Mart Hadisesi**, (Haz. Faik Reşit Unat) TTK Yay., Ankara, 1991, s.56.

¹¹⁴ Akşin, **31 Mart Olayı**, s.56;İzzettin Çalışlar, “31 Mart ve Mustafa Kemal”, **Ulus Gazetesi**, 13.4.1940.

gençlerin gönüllü olarak yazılmalarıyla oluşan bu orduya Mahmut Şevket Paşa komuta etmiştir.¹¹⁵

Hareket Ordusu, Beyoğlu Kışlası'ndaki direnmeyi bastırmış, ardından olayları kısa sürede kontrol altına almayı başarmıştır.¹¹⁶ Olay çıkaranlar hemen şehri terke başlamışlar, yakalananlar cezalandırılmıştır.¹¹⁷ Bu olayları geri plandan desteklediği, bu şekilde de ilişkisi olduğu suçlamasıyla **II. Abdülhamit tahttan indirilmiş**, yerine kardeşi **V. Mehmet Reşat** tahta çıkarılmıştır. ¹¹⁸ (27 Nisan 1909).

B. II. Meşrutiyet Anayasası'nda Yapılan 1909 Değişiklikleri

Bu olay, gerici kesimin bir süre sesini kısmasını sağladı. Öte taraftan da olaylardan dersler çıkarılarak, Anayasa'da belli düzenlemelerin yapılması sağlandı. 1909 yılının Mayıs-Ağustos ayları arasında gerçekleştirilen ve "Meşrutî Islahat Dönemi" olarak adlandırılan bu dönemde 1876 Anayasası'nın 119 maddesinin yirmi biri değiştirilmiş, biri kaldırılmış (113. Madde),ve üç yeni madde eklenmişti.¹¹⁹

Böylece monarşik yapı korunmuştu ama Kanun-ı Esasi şimdi daha demokratik bir anayasaya dönüştürülmüştü.¹²⁰ Artık padişah kimseyi sürgüne gönderme hakkına sahip değildi. Bu, temel hak ve özgürlükler açısından atılmış önemli bir adımdı. Kişilere toplanma, cemiyet ve dernek kurma haklarının verilmesi, postanelerdeki evrak veya mektupların mahkeme kararı olmadan açılmayacağı hükmünün getirilmesi, 1909 yılında getirilen yeniliklerdendi.¹²¹

- Padişahların kişileri sürgüne gönderme yetkileri artık yoktu.¹²²
- Her padişaha, tahta çıktığında "anayasa hükümlerine uyacağına ve devletine milletine bağlı kalacağına dair yemin etme" zorunluluğu getirilmişti. ¹²³
- Meclislerin her yıl kendiliğinden sistemli açılması esası kabul edilmişti.
- Padişahın alacağı kararlarda, sadrazamın ve ilgili nazırların da imzası aranacaktı.
- Padişahın bir yasayı "veto" hakkı yoktu. Padişah yasayı ya onaylayacak veya iki ay içinde yeniden incelenmek üzere meclislere geri gönderecekti. Meclisler yasayı 2/3 çoğunlukla kabul ederse, padişah artık bu yasayı onaylamak zorundaydı.

¹¹⁵ Akşin, **Jön Türkler ve ittihat ve Terakki**, s.132.

¹¹⁶ Ali Cevdet Bey, **a.g.e.**, s.71,72.

¹¹⁷ Ahmet Turan Alkan, **İkinci Meşrutiyet Devri'nde Ordu ve Siyaset**, Cedit Yay., Ankara, 1992, s.109.

¹¹⁸ Akşin, **31 Mart Olayı**, s.218; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "II. Sultan Abdülhamid'in Ha'li ve Ölümüne Dair Bazı Vesikalar", **Belleten**, C.X, Sa.40 (Ekim 1946), TTK Basımevi, Ankara, 1946, s.705-747.

¹¹⁹ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2000, s.86-87.

¹²⁰ Güneş, **a.g.e.**, C.I, s.455.

¹²¹ Tanör, **a.g.e.**, s.196.

¹²² Tanör, **a.g.e.**, s.196.

¹²³ Güneş, **a.g.e.**, C.I., s.455.

- Padişah “Meclis-i Ayan’ın “ onayı olmadan meclisi feshedemeyecek, eğer ederse en geç üç ay içinde seçimlere gitmek zorunda kalacaktı..¹²⁴
- Şeyhülislam hariç bütün hükümet görevlilerini artık padişah değil, sadrazam seçecekti..¹²⁵
- Hükümet artık Padişah’a değil, Meclis’e karşı sorumluydu..¹²⁶
- Meclis çoğunluğun oyunu topladığı takdirde, istediği zaman bir nazır hakkında gensoru verebilir ve eğer gensoru güven oyu alamazsa sadrazamla birlikte hükümet de düşerdi..¹²⁷

II.Meşrutiyet, bu yapıyla ileride kurulacak olan Cumhuriyet rejimine geçişte önemli bir basamak olmuştur.

3. Osmanlı Devletini Kurtarmak İçin Ortaya Atılan Fikir Akımları

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nden ayrılımların hız kazanması üzerine bu devletin nasıl kurtulabileceği konusu üzerinde çeşitli fikir akımları geliştirilmiş, bu akımların her biri tek tek denenmiştir.

A. Osmanlılık,

Osmanlı Devleti , bünyesinde pek çok etnik yapıyı ve dinsel kimliği bir arada tutan, çok kültürlü monarşik bir yapıdır. Asimilasyon politikası uygulamayan devlet, toplumu oluşturan her unsuru kendi içinde serbest bırakarak onlara belli özerklikler tanımıştır. ¹²⁸ Ancak Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı miliyetçilik akımları sonucu gelinen noktada, bu tür özerk çözümler artık yeterli olmamaya başlamış, ulus-devlet anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu durum da özellikle gayrimüslim azınlıkların bağımsızlık arzularını pekiştirmiştir. Buna bağımlı olarak ardı ardına toprak kayıplarıyla sınırların daralması, devleti yönetenleri yeni arayışlara sevk etmiştir. ¹²⁹

Osmanlılık fikrinin özü, hiçbir ayırım gözetmeksizin imparatorluk toprakları üzerinde yaşayan tüm unsurların istisnasız aynı siyasal ve sosyal haklara sahip olmalarını sağlayarak aralarında tam bir eşitlik meydana getirmektir. Böylece dinî ve fikrî serbestliğin sağlanmasıyla elde edilecek eşitlikten yararlanarak , insanların birbirleriyle kaynaşacakları, ortak bir vatanda , ortak bir şemsiye altında , yeni bir ortak millet, **Osmanlı Milleti** yaratabilecekleri düşünülmüştür..¹³⁰

Osmanlı Devleti’nin güçlü dönemlerinde bu politika zaten kendiliğinden uygulanıyordu zira devletin konuya resmî bakış açısı buydu. O halde **Osmanlılık, “Osmanlı Devleti’ni oluşturan bütün kavim, cemaat ve milletlerin, din, mezhep, ırk**

¹²⁴ Güneş, a.g.e.,C.I., s.455-456.

¹²⁵ Tanör, a.g.e., s.193; Güneş, a.g.e., C.I., s.455.

¹²⁶ Tanör, a.g.e., s.193; Kili, Gözübüyük, a.g.e., s.86.

¹²⁷ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.III, s.59-60.

¹²⁸ Yazıcı, a.g.e., s.2.

¹²⁹ A.g.e., s.11.

¹³⁰ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK Yay., Ankara, 1998, s.19-55.

farkı gözetmeksizin adalet, hürriyet, eşitlik içerisinde bir arada yaşamalarını ve birlik olmalarını sağlamak isteyen düşünce akımıdır.”¹³¹

Bu terim ilk kez II. Mahmut döneminde, azınlıkların bağımsızlık hareketlerine girişmemeleri için ifade edilmişti. ¹³²Osmanlı Milleti tek ve birdi. Halk sadece ibadetini yaparken birbirinden ayrılırdı. II.Mahmut’un **“Tebaamdan Müslümanları ancak”camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim “**sözü bunu çok iyi anlatıyordu.¹³³ II. Mahmut’tan sonra gelen padişahlar da aynı ilkeyi benimseyip uygulamışlardır. Yeni Osmanlılar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti de bu düşüncenin savunucusu olmuşlardır.¹³⁴

Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan ayrılıkçı isyanlar ve devletten kopmaların devam etmesi, ne yazık ki bu düşüncenin uygulanamayacağını göstermiştir. 1913 yılına kadar bu düşünceyi savunan İttihat ve Terakki, tüm Balkanların elden çıkmasından sonra bu fikri terk etmiş ve “Türkçülük” ideolojisini savunmaya başlamıştır.

B. İslâmcılık

Bir düşünce akımı olarak “İslâmcılığın” ne zaman başladığını tam olarak söylemek mümkün değil ama II. Abdülhamit zamanında en yoğun şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Bu politikayla Abdülhamit hem Balkanlarda Rusların izlemekte olduğu **“panislavizm”**i etkisiz hale getirmek hem de imparatorluk içindeki karşıtlarının halk içindeki gücünü kırmak istemiştir.

Bu akım gücünü daha çok II.Meşrutiyet’ten sonra duyurmuştur. İslâmcılara göre Osmanlı İmparatorluğunda bir çöküş vardır. Fakat bunun nedeni Batıcıların söylediği gibi İslâmiyetten kaynaklanmamaktadır. Çünkü aslında İslâmiyet diğer dinlere nazaran bilime daha saygılıdır, yeniliklere açıktır, demokrasi ve meşruti rejim ve en geniş özgürlükler zaten İslâmiyetin özünde vardır. Bizzat” **usul-ü meşveret”**

Meşrutiyetin ta kendisidir.

Tüm bunlara karşın yeryüzündeki tüm islâm ülkelerinin geriliğini ise, bir taraftan Batı taklitçiliğine, diğer taraftan da bazı iç ve dış nedenlere bağlamışlardır. Onlara göre **“İslâmcılık, İslâmî inanç, ibadet ve felsefe gibi bir bütün olarak tekrar canlandırıp tatbik etmek için ; İslâm dünyasını Batı sömürsünden, taklitten, batıl inançlardan kurtarmak, medenileştirmek, ve birleştirmek amacıyla modernist ve atılımcı bir yöntemle yapılan siyasî , fikrî ve bilimsel çalışmaların tümünü ifade eden bir düşünceler sistemidir.”** Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslim unsurların ayrılıkçı politikaları karşısında devletin bütünlüğünün ancak din birliği sayesinde sağlanabileceği görüşünü savunmaktadır. Bu düşünce akımının ortaya çıkmasındaki

¹³¹ Yazıcı, a.g.e., s.4

¹³² A.g.e., s.8

¹³³ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, s.152.

¹³⁴ Yazıcı, a.g.e., s.11.

temel unsur, **“Osmanlıcılık” fikrinin başarılı olamayışıdır.**¹³⁵ Azınlıklara her türlü eşitliğin devlet güvencesiyle verilmiş olmasına rağmen ülkeden kopmaların önünün alınamayışı, düşünenleri yeni bir arayışa itmiş ve bir yandan Osmanlı Padişahı’nın aynı zamanda bir İslâm Halifesi olması, diğer taraftan devletin nüfusunun büyük bir kısmının Müslüman oluşu, bu fikir akımının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

C. Türkçülük

1789 Fransız İhtilâli’nin yarattığı ve yaydığı milliyetçilik akımı bütün çok uluslu imparatorlukları olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nu da sarsmış, devlet bütünlüğünü sağlamak için başvurulacak çeşitli fikir akımlarından **“Osmanlıcılık”** ve **“İslâmcılık”** beklenen yararı sağlamamıştır. Özellikle Balkan Savaşları’nın da kaybedilmesinden sonra, **“Türkçülük”** fikir akımı ön plana çıkmaya başlamıştır. **Bu fikir akımının da temel felsefesi aynıdır: “Osmanlı Devleti’ni çöküşten kurtarmak”.** Bu görüşün en önemli temsilcisi, aynı zamanda İttihat ve Terakki Partisi’nin de ideoloğu **Ziya Gökalp’e** göre **“çok uluslu ve dinli devletler artık tarihe karışmıştır, bundan sonra bir devlet millî temellere dayanmadan artık ayakta duramaz...”**

Osmanlı Devleti’nin bir temel özelliği nedeniyle imparatorluk içindeki Türkler kendilerini bir **“ırk”** olarak değil, bir sosyal kimlik olarak görüyor, Müslüman olarak tanımlıyordu. Türkçülük bilinci oluşturulmamıştı, **“millet”** olmaktan çok **“ümme”** olarak anılmayı yeğlemişti. Şimdi ona, Müslüman olmadan yüzlerce yıl önce de var olan bir **“millet”**e mensup olduklarının fikrinin aşılması gerekiyordu.

Türklerin Osmanlı Devleti içinde tek bir vücut halinde birleşmesi, **“Türkçülük”** fikrinin gerçekleşmesini öngörüyordu. Bu başarılılınca, bu kez daha büyük bir amaç için çalışılacaktır, bu da **“Turancılık”**’tır. Amacı, dünyadaki tüm Türklerin Türk kimliğinde kendi bütünlüğünü sağlayan Osmanlı Devleti etrafında birleşmesidir. Böylece muazzam bir güç oluşacak, gücün vatani da **“Turan”** olacaktır.¹³⁶

Türkçülüğün amaçları şöyle özetlenebilir:

- Tüm Türklere bir ulus bilinci ve ulusal ülküler aşılanmalıdır. Bunlar olmadan başarı olasılığı yoktur. Bunun için örneğin eski Türk masalları, Oğuz Han Destanı, Cengiz Han’ın yaşam öyküsünün anlatımı gibi araçlardan yararlanılabilir.
- Modernleşmek gereklidir. Ancak bu körü körüne bir batı takitçiliği şeklinde olmamalıdır. Özellikle Tanzimat kafasının Türk Toplumuna , onu özünden uzaklaştırmak gibi büyük zararları olmuştur. Türkçülük çağdaşlaşmaya engel değildir zira ulusçuluk çağdaş bir düşüncedir.

¹³⁵ Akçura, a.g.e., s.21.

¹³⁶ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz.İbrahim Kutluk), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1976, s.78-79.

- İslâm dünyası ile iyi ilişkiler kurulmalıdır. Türkçülük islâma aykırı bir düşünce değildir. Kaldı ki Türk ulusunun güçlenmesi ve İslâm dünyasını koruması , İslâmların birliğini sağlayabilecek olan bir gelişmedir.
- Siyasal amaçlara ulaşabilmek için ulusal bir ekonomi politikası izlenmeli, özellikle kapitülasyonlardan kurtulmalıdır.
- Osmanlı Devleti’ni geline yüz yılın şartları karşısında koruyabilmek ve muhafaza edebilmek gerçekçi değildir. Artık hanedanlara dayalı imparatorluklar dönemi bitmiş, onun yerini halka dayalı “ulus-devlet”ler almıştır. Reel politika budur. Bu gerçeği görmek gerekir.
- Siyasal bağımsızlığın sağlanabilmesi için, önce “kültürel bağımsızlığın” sağlanması gerekir. Kültürel bağımsızlık; dilden başlayarak tarih, din, terbiye alanlarında sürecek ve son olarak da ekonomik bağımsızlıkla amacına ulaşmış olacaktır.
- Türkçülerin son amacı da tüm Türkleri bir araya toplayacak bir devletin oluşturulmasıdır. Bu yeni vatanın adı “**Turan**” olacaktır. Bu bir ülküdür. Adına “**Kızıl Elma**” denilen bir ülkü.
- Siyasal alanda Türkçüler özellikle “ İttihat ve Terakki Partisi” içinde etkin görünmekteydiler. Daha sonra ulusal bağımsızlık savaşına da aktif olarak katılacaklar ve Cumhuriyet’in düşünce yapısına katkıda bulunacaklardır.

Ç. Batıcılık

Osmanlı İmparatorluğu 2. Viyana kuşatmasından sonra duraklama ve arkasından gerileme sürecine girince, içine düşülen bu durumdan devleti kurtarmak için ülkede yapılan tüm iyileştirme ve islahat hareketlerine genel olarak “**batılılaşma**” denir.

“**Batıcılık**” ise, “imparatorluğu içinde bulunduğu çöküntüden kurtarmak ve çağdaşı olan Batılı devletler düzeyine çıkarmak için, Batı’nın teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal kurumlarının benimsenmesi gereğini savunan bir düşünce akımıdır.”

Özellikle II. Meşrutiyete gelindiğinde, Osmanlı Devleti’nde artık batıcılık fikri sadece bir islahat fikri değildir. Batıcılık bir siyasî düşünce, siyasî bir programdır. Bu görüşü savunanlara göre asıl çözüm, bilim ve medeniyette yatmaktadır. “ Osmanlı Devleti, Batı’ya sırtını döndüğü için hem bilim ve medeniyetten hem de geri kalış sebeplerinden uzaklaşmıştır. Bundan sonra Batı’ya yönelinir ise, geri kalış sebepleri bilimsel yöntemlerle

araştırılacağı için, sorunlar çözülecektir ve devlet de Batı'nın uygarlığı ile tanışıp, gelişecektir..¹³⁷

“Avrupa Medeniyetinin nesini almalıyız ?” sorusuna, bu fikri savunanlar iki ayrı yanıt vermişlerdir. Büyük bir kısım, “sadece ekonomik ve sosyal hayatını, bu konulardaki gelişmeleri almalı, ayrıca Osmanlı toplumunu Batı'nın gelişmiş bilim ve tekniğiyle donatmalıyız “ şeklinde yanıtlamışlar ve örnek olarak da Japonya'yı göstermişlerdir.

Diğer kısım ise, “bir medeniyetin kısmî olarak kabul edilemeyeceğini, Batı medeniyetinin bir bütün olarak algılanması gerektiğini” öne sürmüşlerdir..¹³⁸

Batıcıların belli başlı önerileri şunlardır:

1. Batılılaşmak kaçınılmazdır. Bunun için Batı teknolojisini hiç tereddüt edilmeden alınması ve benimsenmesi gereklidir.
2. İmparatorluğun gelişmesine ve ilerlemesine din, tek başına bir engel değildir. Fakat islâmiyetin ehil olmayan kişilerce yanlış veya eksik yorumlanması ve bir dizi batıl itikatlar, gelişme konusunda engel olmaktadır.
3. Özel Girişim desteklenmelidir.
4. Batıcılar, Osmanlı İmparatorluğu'nda “İttihad-ı Anasır” yani unsurların (ulusların) birliğinden yanadırlar.
5. Birçok radikal hususları da savunmaktadırlar:
 - Latin Alfabesi'nin kabulü,
 - Kadınların durumlarının düzeltilmesi, tesettürün kaldırılması,
 - Fesin değiştirilip, yerine şapka giyilmesi.

Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu görüşler bir şekilde “**devrimcilik**” ilkesi olarak tatbik edilecek, Batı medeniyetinin temel nitelikleri alınarak, Türk Milleti'nin yapısına uygun hale getirildikten sonra uygulanarak önce ulus çağdaş uygarlık düzeyine yükselecek, sonra da kendi iç dinamiği ile bu uygarlık yolundaki yürüyüşünü sürdürecektir. ¹³⁹

4.TARTIŞMA KONULARI:

- A. “Kuleli Vak'ası nedir, amacı nedir? Açıklayın.
- B. Yeni Osmanlılar hareketinin doğuş sebebi nedir, aranızda tartışın.
- C. Sorunların çözülmesi için Meşrutiyet'in ilan edilmesi neden yeterli olmadı?Tartışın.
- D. Kanun-ı Esasî'nin zayıf yanlarını irdeleyin.

¹³⁷ Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, s.68-69.

¹³⁸ **A.g.e.**, s.69-70.

¹³⁹ Yıldız, **a.g.m.**,s.304.

- E. İlk Meclis'te farklı etnik kökenlerden gelen mebusların fikir tartışmalarının , Meclis'in kapatılması kararının alınmasındaki rolünü irdileyin.
- F. Devletin içinde bulunduğu mâli çöküntünün sebeplerini irdileyin.
- G. Düyun-u Umumiye neden kuruldu? Açıklayın.
- H. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk siyasal yaşamındaki yerini tartışın.
- İ. 31 Mart Olayı'nın sebep ve sonuçlarını irdileyin.
- J. İmparatorluğun çöküşünü durdurmak için ileri sürülen fikir akımlarını aranızda tartışın. "Türkçülük" akımının Cumhuriyet dönemi üzerindeki etkisini irdileyin.

IV. OSMANLI DEVLETİ'NDE 1. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ SON GELİŞMELER

1. Trablusgarb Savaşı

19. Yüzyıl Avrupası güçler dengesinde meydana gelen en önemli değişim, bu dönemde "**İtalyan Birliği'nin**" (1870) ve **Alman Birliği'nin** (1871) kurulmuş olmasıdır. O güne kadar "şehir devletleri" halinde bulunan İtalyanlar, ülke içinde birliklerini sağlayarak bundan böyle tek bir devlet şeklinde ortaya çıkmışlar ve Avrupa'da yeni bir güç merkezi oluşturmuşlardır.

Büyük bir devlet olabilmek için, diğerleri gibi "**sömürgeci**" olmak zorunda olduklarını fark eden İtalyanlar, sömürge alanı olarak da İtalya'ya en yakın, dolayısıyla ulaşımı kolay bir alanı, Osmanlı Devleti'ne bağlı Trablusgarp ve Bingazi'yi seçmişti. Kuşkusuz bu seçim ani ve rastgele olmadı. Avrupa'nın emperyalist güçleri, gözlerini güçsüz Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika topraklarına dikmişler, kendi aralarında anlaşarak kıtayı aralarında paylaşmışlardı. Bunun sonucu olarak da Fransa 1881'de Akdeniz'in karşı kıyısındaki Tunus'u, İngiltere de 1882'de Mısır'ı işgal etmişti. İtalya ise Çizme'nin hemen ucunda bulunan Trablusgarb'a gözünü dikmiş, İngiltere ve Fransa'nın bu topraklara yaklaşmasını engellemeye çalışıyordu.

Hemen giriştiği diplomatik temaslar sonucu, bu toprakların kendisinin "**nüfuz alanı**" olduğunu gizli anlaşmalarla büyük devletlere kabul ettirdi. Buna göre İtalya Fransa'nın Cezayir (1730'da işgal edilmişti), Tunus ve Fas üzerindeki ; İngiltere'nin ise Mısır ve Kıbrıs üzerindeki hakimiyetini tanıyacaktı. Rusya, Balkanlar ve Boğazlar üstündeki nüfuzunun tanınması karşılığında, böyle bir işgale karşı çıkmayacağını bildirmişti. İtalya'nın müttefikleri olan Almanya ve Avusturya da işgale karşı çıkmamışlar, aksine memnun olmuşlardı. Çünkü Trablus'u işgal edecek olan bir İtalya, kaçınılmaz olarak Afrika'da Fransa ile karşı karşıya gelecek ve aralarında,-şimdi anlaşmışlar görünseler bile- mutlaka bir nüfuz mücadelesi başlayacaktı.¹⁴⁰ Ayrıca, Kuzey Afrika'ya yönelen bir İtalya, Adriyatik'ten uzaklaşıyor demektir.

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, 19.Yüzyıl Siyasî Trihi, (1789-1914), Ankara, 1997, s.417.

Oysa gerek Adriyatik, gerekse Arnavutluk üzerinde Avusturya'nın emelleri ve planları vardı. Dolayısıyla İtalya'nın Trablus'la uğraşmasının Avusturya açısından bir mahzuru yoktu..¹⁴¹

Ön diplomatik hazırlığını yapan ve büyük devletlerle anlaşılan İtalya, 23 Eylül 1911 ve 28 Eylül 1911 tarihlerinde Osmanlı Devleti'ne iki nota verdi..¹⁴² İlk notada kullandıkları bahane, "Osmanlı yönetimi Trablusgarp ve Bingazi halkını İtalya'ya karşı kıskırtmaktadır. Uyarılara rağmen yönetim gerekli önlemleri almamaktadır"..¹⁴³ şeklindeydi. İkinci nota ise çok daha komik ve kabul edilemez bir gerekçeye dayanıyordu: "Trablusgarp ve Bingazi düzensiz ve bakımsızdır. Halkı cahil bırakılmıştır. Bu bölgelerin İtalyan sahillerine çok yakın olmasından dolayı medenileştirilmesinin İtalya için hayati önemi vardır."..¹⁴⁴

İtalya verdiği bu ikinci notanın hemen ertesi günü harekete geçmiş ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir..¹⁴⁵ (29 Eylül 1911). İtalyan donanması saldırıya geçer geçmez Osmanlı Devleti büyük devletlere müracaat ederek bu savaşa engel olmaya çalışmış fakat devletler daha önceden aralarında anlaşmış oldukları için, hiçbir sonuç alamamıştır..¹⁴⁶

Savaş esnasında İtalyan Donanması'nın Akdeniz'de oluşu, Mısır'ın da fiilen İngiltere'nin işgali altında bulunuşu nedeniyle, Osmanlı Devleti'nin karadan veya denizden Trablusgarp'a asker sevki mümkün olamamıştır. Osmanlı ekonomisinin o sırada çok zayıf oluşu da topyekün bir seferberliği engellemiştir. Öte yandan bölgede bulunan Türk birliklerinin sayısal gücü, işgale odaklanmış ve ona göre teşkil edilmiş İtalyan ordusu karşısında çok zayıf kalmaktadır. Tam da savaş öncesinde Trablusgarp'ta bulunan Vali, Tümen Komutanı ve Mutasarrıfların Sadrazam Hakkı Paşa'nın emriyle izne çıkarılmaları bir handikap yaratırken, bölgedeki askerî birliklerin çok büyük bir bölümünün Yemen'de çıkan isyanı bastırmak üzere Yemen'e gönderilmiş olmaları yüzünden, bölgedeki Türk askerinin sayısının 2400 civarına kadar düşmüş olması ve artık buraya takviye yollarının kapalı oluşu büyük sorun yaratmıştır. Özellikle, gene Hakkı Paşa'nın emriyle mevcut top ve tüfeklerin yenileriyle değiştirilecekleri gerekçesiyle İstanbul'a göndertilip, bu değişimin henüz yapılamamış olması, Kuzey Afrika'daki son Türk topraklarını, sürekli kullandığı bahanelerle adeta geliyorum diyen İtalyan tehlikesine karşı adeta savunmasız bırakmıştı..¹⁴⁷

İtalyan savaş notasını alır almaz istifa eden Sadrazam Hakkı Paşa'nın yerine bir süre görevi devralacak çıkmamış, sonunda çaresiz kalan İttihatçılar Sait Paşa'yı ikna etmişlerdir. İtalya ile bir savaşı sürdüremeyeceğini bilen Sait Paşa, "Padişahın mülkiyet hakları saklı kalmak kaydıyla" Mısır'ın İngiltere'ye bırakıldığı zamanki anlaşmaya benzer bir anlaşmayı, İtalya'ya önermiş ama bu teklif reddedilmiştir..¹⁴⁸

Bölgeye hiçbir şekilde takviyenin yapılamayacağı anlaşılınca bir avuç Türk Subayı, gizli yollardan, kaçak ve gönüllü olarak, Mısır üzerinden Trablusgarp'a gitmişler ve oradaki güçleri direnişe hazırlamışlardır. Binbaşı Enver Bey, Kolağası Mustafa Kemal Bey, Süreyya Yiğit, Fuat

¹⁴¹ İsrail Kurtcephe, *Türk-İtalya İlişkileri* (1911-1916), TTK Yay., Ankara 1995, s.37-44.

¹⁴² Avanzade M. Süleyman, *Trablusgarp, Devlet-i Aliye-İtalya Vekayii-i Harbiyesi*, İstanbul, 1327, s.6.

¹⁴³ Avanzade, *a.g.e.*, s.6.

¹⁴⁴ Kurtcephe, *a.g.e.*, s.64.

¹⁴⁵ Hasan Sırrı, *Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarından Osmanlı-İtalya Muharebesi*, Konstantiniye, 1330, s.11.

¹⁴⁶ Kurtcephe, *a.g.e.*, s.71-72.

¹⁴⁷ *A.g.e.*, s.25-30.

¹⁴⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.II, Kısım:I, TTK Yay., 1983, s.110-113.

Bulca, Eşref (Subaşı), Ali fethi (Okyar), Nuri bey, Halil Bey, Neşet ve Rauf Beyler bu subaylar arasındadır. Mustafa Kemal'in kullandığı hüviyette mesleği "**gazeteci**", adı "**Mustafa Şerif**" olarak geçmektedir.¹⁴⁹

Böylece bölgeye intikal edebilen belli sayıdaki Türk subayının komutasındaki Trablusgarp ve Bingazi halkı, İtalya'ya karşı şiddetli bir direniş başlatmıştır. İtalyanlar kıyılara çakılıp kalmışlar ve ülkenin içlerine ilerleyememişlerdir.¹⁵⁰

Bu direniş, kolay bir zafer olacağını sanan bütün büyük devletleri hayrete, İtalya'yı ise telaşa düşürdü ve yeni arayışlara itti. Osmanlı Hükümeti'ni bir an önce barış masasına oturtmalıydı. Bunu sağlamak için İtalya, savaşı Osmanlı Devleti'nin en zayıf olduğu alana, denizlere kaydırmaya başladı. Osmanlı'nın donanması 1876'dan beri Haliç'te kilit altındaydı, o gemilerin artık bakımsızlıktan savaş yeteneği yoktu. Bu, biliniyordu.

İtalyanlar önce Beyrut'u bombalamışlar,¹⁵¹ arkasından Çanakkale Boğazı'na saldırarak İstanbul tehdit edilmiş, bütün bunlarda başarı sağlanamayınca da Rodos ve On iki Ada işgal edilmişti.

İşte tam da bu sıralarda tüm Balkan devletleri birleşerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Her iki cephede, mevcut maddî imkânsızlıklar ve cephanesizlikle savaşamayacağını gören Osmanlı yöneticileri, artık barış yollarını aramaya başladı. Yapılan müzakereler sonunda tarihe "**Ouchi (Uşi) Barış Antlaşması**" adıyla geçen Türk-İtalyan Antlaşması 18 Ekim 1912 tarihinde imzalandı, böylece Trablusgarp Savaşı sona ermiş oldu.¹⁵²

Trablusgarp Savaşı Osmanlı Devleti açısından bakıldığında, bir savunma savaşidir.

Bu savaş, Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren felaketler halkasının ilki olması bakımından önemlidir. Bu antlaşmayla nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Trablusgarp ve Bingazi toprakları İtalya'ya bırakılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son topraklarını da elden çıkarmış olmaktadır.

1911-1912 Türk-İtalyan Savaşı böylece Osmanlı Devleti'nin gücünün ölçüldüğü son savaştır. Bu durumu fark eden Rusya, harekete geçme zamanının geldiğini düşünecek ve vakit geçirmeden de eyleme geçecektir. Balkan Devletlerinin birlikte hareket etmeleri halinde Osmanlı Devleti'nin fazla bir şansı olmadığı artık iyice anlaşılmıştır. Kısa bir süre sonra da Balkan Savaşları başlayacaktır.

Trablusgarp Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri de Adalar'ın durumu olmuştur. Uşi Antlaşması'nın 2.maddesine göre, savaş sırasında İtalyanlar tarafından işgal edilen Rodos ve Oniki Ada, Osmanlı Devleti'ne iade edilecektir. Zira Osmanlı Devleti Trablusgarp toprakları üzerindeki haklarını İtalya'ya devrederse, buna karşılık da İtalya işgal ettiği adaları Osmanlı

¹⁴⁹ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul, 1980, s.133-134.

¹⁵⁰ **1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, haz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Strateji k Etüd Başkanlığı, Ankara, 1985.

¹⁵¹ **İkdam**, 26 Şubat 1912; **Tanin**, 27 Şubat 1912; **Tercüman-ı Hakikat**, 26 Şubat 1912.

¹⁵² Kurtcephe, a.g.e.,s.221.

Devleti'ne iade edecektir. Şimdi o aşamaya gelinmiştir. Tam da bu sırada Balkan Savaşı patlayınca, donanması olmadığı için bu adaları Yunanistan'a kaptırma endişesi taşıyan Osmanlı Devleti, İtalya'nın önerisi üzerine ve geçici olarak İtalya'nın adaları Osmanlı Devleti adına korumasına karar verir . Bir anlamda kuzu, kurta emanet edilmiştir. Balkan Savaşları sona erdikten sonra, Osmanlı Devleti bu savaştan da yenik çıkınca, İtalya adaları iade etmemiş, yani emanetler sahibine iade edilmemiş, böylece hem Trablusgarp ve Bingazi ve hem de Rodos ve Oniki Ada İtalya'ya kaybedilmiştir.

Trablusgarp Savaşları öte taraftan genç Türk Subayları için büyük bir deneyim olmuştur. Bu deneyimden Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları'nda subaylarımızın geniş ölçüde yararlandıkları görülecektir.

2. Birinci Balkan Savaşı

Tarihlerimizde "93 Harbi" (Hicri 1293) olarak da geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyılda yaşadığı en büyük hezimetidir. Bu savaştan sonra Devlet ardı ardına felaketler yaşayacak; önce **Romanya, Sırbistan, Karadağ** bağımsızlıklarını alacaklar,(1878); **Bulgaristan** özerk olacak(1878); **Kars, Ardahan, Batum** Ruslara terk edilecek(1878); ardından **Tunus** (1881), **Mısır**(1882), **Kıbrıs** (önce kira -1878) kaybedilecek (1914); daha ne olduğu anlaşılamadan **Bulgaristan** kopacak , bağımsız olacak(1908), **Bosna-Hersek** Avusturya tarafından işgal edilecektir. (1908).

Buraya kadar olan kayıplar Sultan II. Abdülhamit dönemine aittir.

Devletten kopmalar bununla da kalmayacak ve çorap söküğü gibi devam edecektir. Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü artık açıkça belli olmuştur. Bu Kayıpları kısa bir süre sonra **Trablusgarp, Bingazi, Rodos, Oniki Adalar** takip edecek (1912) ve bütün bunlar yetmeyecek, daha düne kadar bir valiyle yönettiğimiz şimdi bağımsız olan Balkan devletleri bağımsızlıklarını almakla kalmadıkları gibi, şimdi bir de sınırlarını Osmanlı Devleti aleyhine büyütme üzere harekete geçeceklerdir. İşte Balkan savaşları bunun üzerine patlayacaktır ve bu savaşların sonunda da **Arnavutluk** bağımsızlığını kazanacaktır. (28 Kasım 1912).

1878-1912 yılları arasında, 34 yıl içindeki kayıplar, şimdilik bunlardır ve bu koşullarda Balkan Savaşları'na girilmektedir.

Balkan Savaşlarının Sebepleri:

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Balkanlarda kurulan devletler, önce iç istikrarlarını sağladıktan sonra, gene Rusya'nın teşvikiyle topraklarını Osmanlı Devleti aleyhine genişletme çabasına girdiler. Bunda Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal edişinin de rolü vardı. Avusturya'nın bu işgal sonrasında Balkanlar'da **Pan-Germenizm** politikası gütmemesinden endişe eden Rusya, Balkan Slavlarını kışkırtmakta ve Balkanları Slavlaştırma politikasına ağırlık vermekte gecikmedi.

Rusya'nın öncülüğünde ilk olarak 13 Mart 1912 tarihinde iki yeni slav devlet, Bulgaristan ile Sırbistan arasında Dostluk ve ittifak Anlaşması imzalandı.¹⁵³ Bunu Bulgaristan-Yunanistan İttifak anlaşması takip etti.(29 Mayıs 1912). Bu ittifaka daha sonra sözlü olarak Karadağ da katılmıştır. (Ağustos 1912). Böylece Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ arasında birlik sağlanmıştır.

Bu esnada aynı Balkan devletleri bir taraftan da Makedonya başta olmak üzere bir çok bölgede karışıklıklar çıkarmaya devam ediyor, öte taraftan da Osmanlı Devleti'nin bir türlü Makedonya'daki sorunları çözemediğinden şikâyet ediyorlardı. Harekete geçmenin zamanının geldiğine karar verdiklerinde, 30 Eylül 1912 günü seferberlik ilan ettiler. Ardından Osmanlı Devleti'ne ardı ardına notalar verildi ve 8 Ekim 1912 tarihinde de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Arkasından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de de Yunanistan fiilen savaşa girdiler. **Böylece 1. Balkan savaşı başlamış oldu.**

Savaş iki cephede devam etti: Bulgarlara karşı savaşılan **Doğu Cephesi**; Sırp, Yunan ve Karadağ ordularına karşı karşılaşılan cephe ise **Batı Cephesi** idi.

Doğu Cephesi'nde tam bir hezimet yaşanmış ve birlikler **Çatalca**'ya kadar çekilmek zorunda kalmışlardır. Bulgar Orduları'nın bu kadar İstanbul'a yaklaşmış olmaları ülkede panik havası yaratmıştır. Batı cephesinde de durum pek farklı değildir. Sırlara yenilen Osmanlı kuvvetleri **Manastır**'a çekilmiş, böylece Makedonya paylaşılmaya başlanmıştır. Yunanlılar ise bu esnada Rumeli'de ve denizlerde ilerleyişlerini sürdürmektedir. **Bozcaada, İmroz ve Taşoz** adalarıyla **Selanik** Yunanlıların eline geçmiştir. Rauf Bey, eldeki tek **Hamidiye Kruvazörüyle** Ege Denizi'nde Yunanlılara karşı önemli başarılar gösterdiyse de, bu başarılar savaşın genel gidişi üzerinde etkili olamamıştır.

İki ay içinde bütün Rumeli toprakları kaybedilmiştir. Özellikle İstanbul'a çok yaklaşan Bulgarlar, bu noktada Avusturya, Rusya ve İtalya'nın tepkisini çekmiştir.

Balkan devletlerinin ilerleyebilecekleri en son noktaya dayanmış olmaları ve başta Rusya, diğer devletlerin müdahaleleri, barış görüşmelerinin başlamasını sağlamıştır.

17 Aralık 1912'de başlayan Londra Konferansı bir sonuca ulaşmadan dağılacığı esnada görüşmeler yeniden başlamıştır. Müzakereler sürerken, Osmanlı Hükümeti'ne karşı yapılan **Bab-ı Ali Baskını** (23 Ocak 1913) sonucu İstanbul'da **İttihat ve Terakki** iktidara gelmiş ve sürmekte olan barış görüşmelerine son vermiştir. Bunun üzerine savaş yeniden başlamış, sonuç değişmeyince Osmanlı yöneticileri 1913 Nisan'ında barış masasına yeniden dönmek zorunda kalmışlardır.

30 Mayıs 1913'te imzalanan **Londra Antlaşması'na** göre; sınır **Midye-Enez hattı** olmaktadır. Bu, Makedonya, Kavala, Dedeağaç, Kırklareli ve Edirne dahil olmak üzere bütün Avrupa topraklarının kaybedilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca **Arnavutluğun bağımsızlığının tanındığı**, Ege Denizi'ndeki adaların durumuna ise Avrupalı devletlerin karar vereceği hükümleri anlaşmada yer almıştır.¹⁵⁴

¹⁵³ Armaoğlu, a.g.e., s.657-659.

¹⁵⁴ Bilal Şimşir, **Ege Sorunu I**, Ankara 1976, s.651-654; Armaoğlu, a.g.e., s.679.

Londra Antlaşması, Balkan Savaşlarının ilk dönemini kapatırken, öte taraftan da ikinci döneminin kapısını aralıyordu. Çünkü gelinen sonuç Balkan devletlerini memnun etmemişti. Olay birdenbire kendi aralarındaki bir çıkar çatışmasına dönüşmüştü. Kısıncılan ülke Bulgaristan'dı. Özellikle Makedonya'nın paylaşımı konusunda haksızlığa uğradıklarını düşünen Sırbistan ve Yunanistan, Romanya'nın da kendilerine katılmasıyla, çok fazla genişleyen Bulgaristan'a savaş ilan ettiler.

3.İkinci Balkan Savaşı:

Bu durumdan yararlanan Osmanlı ordusu, 19 Temmuz 1913'te harekete geçerek ¹⁵⁵ 25 Temmuz'da **Edirne'yi kurtardı** ve Meriç Nehri'ne dayandı. Avrupalı ülkelerin tepkisi üzerine de Meriç'in batısına geçemedi. Edirne'nin kurtarılmasının ardından **Gümülcine** kurtarıldı. Bunun üzerine bölgede "**Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi**" (Batı Trakya Geçici Hükümeti) kurulmuştur. Bu hükümet, 23/25 Eylül 1913'te bağımsızlığını ilan ederek "**Batı Trakya Halk Cumhuriyeti**" adını alacaktır. Ancak çok kısa ömürlü olan bu Cumhuriyet, Bulgaristan ile yapılan İstanbul Antlaşmasıyla tarihe karışacaktır.

Öte yandan Bulgaristan diğer Balkan devletlerine de yenilince, barış istemek zorunda kalmıştır. Bulgaristanla diğer Balkan devletleri arasında böylece **Bükreş Antlaşması** imzalanmıştır. (10 Ağustos 1913).

Osmanlı Devleti ise ilk anlaşmayı **Bulgaristanla** imzalamıştır. 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması. Buna göre Bulgaristan; Kırklareli, Dimetoka ve Edirne'yi geri veriyor, iki devlet arasındaki **sınır Meriç Nehri** oluyordu.

Yunanistan'la 14 Kasım 1913'te yapılan **Atina Antlaşması**'na göre, Yunanistan'ın eline geçirdiği topraklar ve Girit Yunanistan'da kalacaktı. Adalar'dan Oniki ada İtalya'ya, Meis, Bozcaada (Taşoz) ve Gökçeada(İmroz), Osmanlı Devleti'ne veriliyordu, bunların dışında kalan tüm adalar da Yunanistan'a bırakılıyordu.

4.Balkan Savaşları'nın Sonuçları:

Balkan Savaşlarının en önemli sonucu, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki bütün topraklarını kaybedip, sınırlarının Meriç Nehri'ne kadar çekilmiş olmasıdır. Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk ve Ege Adaları artık kesin olarak elden çıkmıştır. Oniki adanın İtalya'ya, Ege adalarının ise Yunanistan'ın hakimiyetine girmiş olması, Ege Denizi'ndeki söz hakkımızı da sona erdirmiştir.

Savaşın bir diğer sonucu, Babıali Baskını sonucu iktidara İttihat Terakki'nin gelmiş olmasıdır. Bu parti artık 1. Dünya savaşı'nın sonuna kadar iktidardan inmeyecektir. Balkan Savaşlarının kaybedilmiş olması nedeniyle de o güne kadar takip ettiği"Osmanlılık" düşüncesini terk edecek, bundan itibaren 1918 yılına kadar Türkçülük siyasetini izleyecektir.

¹⁵⁵ Halil Menteşe'nin Anıları, yayına hazırlayan: İsmail Arar, İstanbul, 1986, s. 164-165.

Trablusgarp Savaşıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı terk eden Avrupalı devletler, Balkan savaşları sonrasında da Osmanlı topraklarının paylaşılması gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu durumda uluslar arası siyasette yapayalnız kalan Osmanlı Devleti, dünyada oluşmakta olan bloklaşma hareketinin dışında kalmamaya özen gösterecektir.

Balkan savaşları'nın bir diğer sonucu da, o topraklarda yüzlerce yıldan beri yaşayan milyonlarca Türk ve müslümanın çok zor şartlar altında Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmalarıdır.

5.TARTIŞMA KONULARI:

- A.Trablusgarp Savaşı'nın sebepleri nelerdir? Açıklayınız.
- B.Bu sebepler sizce bugün bir savaş sebebi kabul edilebilir mi? Tartışın.
- C.Eğer güçlü değilseniz, ne denli sudan sebeplerle ülkenizin işgal edilebileceği üzerinde düşünün, aranızda tartışın.
- Ç.Osmanlı Devleti neden Trablus'a asker sevk edemedi? Açıklayınız.
- D.Uşi Anlaşmasının önemini ve hükümlerini irdeleyin.
- E.Trablusgarp Savaşı'nın sonuçlarını irdeleyin.
- F.Balkan Savaşları'nın sebep ve sonuçlarını açıklayın.
- G.İttihat ve Terakki Partisi'nin güçlenmesinde Balkan Savaşları'nın rolü nedir?
- Ğ.Balkan Savaşları'nın Osmanlı devleti'nde yaşamakta olan diğer azınlıklar üzerindeki rolünü irdeleyin.
- H.Daha düne kadar birer vali ile yönettiğimiz Balkan ülkelerinin bu kadar kısa sürede Osmanlı Devleti'ni yenebilir hale gelmelerini aranızda tartışın. Her yenilikçi harekete isyanla karşı çıkanların Devlet'i ne duruma düşürdüğü üzerinde düşünün.

Üçüncü Bölüm

Birinci Dünya Savaşı'nın İlanı

(1914-1918)

I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NI HAZIRLAYAN SEBEPLER

1. Birinci Dünya Savaşı'nın Sebepleri ve Savaşın Başlaması

1789 Fransız İhtilâli yalnız Fransa'yı değil tüm Avrupa'yı etkilemiş, ihtilâl sonrası yapılan **Koalisyon Savaşları** sonrasında da Tüm Avrupa haritası değişmişti. Napolyon'un kesinlikle devre dışı bırakılarak bir tehlike olmasının önüne geçildikten sonra, 1815'te yapılan **Viyana Kongresi** ile Avrupa'da yeni bir güçler dengesi sağlanmıştı.

Her şeyin bu denge içinde gelişeceği varsayılırken beklenmedik bir şey oldu ve Avrupa'da siyaset sahnesine çıkan iki yeni devlet, kurulan bu dengeleri altüst etti. 1870'te İtalya'nın, 1871'de de Almanya'nın, birliklerini sağlayıp iki büyük devlet olarak ortaya çıkmaları, Viyana Kongre kararlarının da sonu oldu. Dünyayı paylaşım konusunda bir mutabakat sağlanmışken şimdi devreye iki devlet daha giriyor ve paya ortak olmak istiyordu. Çok hassas dengeler üzerine kurulmuş olan düzenin bu durumda yıkılacağı açıktı.

Taraflar arasındaki çıkar ilişkileri ve çelişkileri o denli derindi ki, **"ya kartlar yeniden karılıp, yeni katılımcılar da dahil, yeniden dağıtılmıyordu, veya bu kez bütün dünyayı içine alacak bir savaş kaçınılmazdı..."** Nitekim öyle oldu.

Kuşkusuz 1. Dünya Savaşı'na yol açan neden, sadece yeni kurulan iki devletin talepleriyle açıklanamaz. Bunda, o güne kadar oluşmuş **"güçler dengesi"** arasındaki siyasi ve askerî rekabet, sanayileşmenin ve kurulu ekonomik düzen olan liberalizmin doğasında var olan sürekli üretim- tüketim ekseninde ihtiyaç duyulan ham madde kaynaklarındaki kıtlık, üretilen malın arz edilebileceği pazarlardaki talep daralması ve benzeri sebeplerle, sömürgeleşme yarışındaki yer kapma mücadelesinin de elbette payı vardı.

Çıkabilecek bir savaşta etkin olacak, hatta baş rol oynayacak devletlerin konumu şöyle görünüyordu:

A. İtalya:

İtalya, ülkede siyasal birliği sağladıktan sonra, ilk iş olarak sanayisini ve ordusunu güçlendirme yoluna gitmişti. Başka türlü büyük devlet olmak bir yana, bir başkasına yem olmadan ayakta kalmanın bile olanak dışı olduğunu fark etmişti. Güçlü devlet olmanın yolu ise, sömürgecilikten geçiyordu. Gerçekleştirmek istediği **"İtalya İrredenta"** (Büyük İtalya) projesinin birinci ayağı buydu, yani sömürgecilik. O zaman çevresinde buna uygun sömürge ve nüfuz alanları peylemeliydi. Öyle de yaptı. Daha sonraki uygulamalarından anlaşıldı ki, Kızıldeniz ve Akdeniz'de üstünlük kurmak, Kuzey Afrika'da sömürgeler bulmak, Avusturya hakimiyetinde bulunan İtalyan

topraklarını kurtarmak ve Batı Anadolu toprakları üzerinde söz sahibi olmak, İtalya'nın öncelikli hedefleri arasındadır.

Bu hedeflere ulaşabilmek için, aynı topraklarda gözü olan devletlerle çıkar çatışmasına düşeceği, diğer bazı devletlerle de ittifak kuracağı belliydi, öyle de yaptı.

B. Almanya:

Almanya ise, 1870 yılında Fransa ile yaptığı Sedan Savaşı'nı kazanarak 1871'de siyasal birliğini kurmuş, ardından ve ilk etapta güçlü bir sanayiye yönelmiş, çok güçlü bir kara ordusu kurmuştur. Yirmi yıl gibi çok kısa sayılır bir sürede dünyanın en güçlü ve en modern dördüncü sanayisine sahiptir. 1. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise İngiltere'den sonra ikinci konumdadır.¹⁵⁶

Ticaret filosu ve donanma açısından da aynı başarıyı gösteren Almanya'nın gözü artık sömürge kurabileceği yeni topraklar, yeni nüfuz alanları ve yeni pazarlar olacaktı. Bu da diğer büyük devletlerle bir çıkar çatışmasına mutlaka gireceği anlamına geliyordu ki, bütün bunların da diğer bir ifadesi, yeni **"hem de bu sefer topyekûn"** bir savaş demektir.

Sömürge arayışı içindeki Almanya, bu arayışını sürdürürken diğer sömürgeci devletlerden farklı bir yol izledi: Anlaşma yoluyla, nüfuz bölgeleri kurmak yoluna gitti ve kendine hedef olarak da Osmanlı Devleti topraklarını ve uzak doğuyu seçti.

"Doğu'ya Doğru"¹⁵⁷ adı verilen bu devlet politikasıyla da örneğin Osmanlı Devleti'nden bir çok imtiyaz almış ve Osmanlı topraklarında etkin olmaya başlamıştır. Bunların en önemlisi **"Bağdat Demiryolu Projesi"**dir. Böylece Almanya, Osmanlı Devleti nezdinde İngiltere ve Fransa'ya nazaran çok daha etkin ve imtiyazlı hale gelmiştir. Petrolün çok önemli bir sanayi ve enerji kaynağı olduğunun bu yıllarda ortaya çıkmış ve Osmanlı topraklarının da bu hammadde açısından dünyanın en büyük rezervlerine sahip olduğunun anlaşılmış olması, bir anda gözlerin Ortadoğu'ya çevrilmesine yol açmıştır. Tüm sanayileşmiş devletlerin, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları üzerinde bir çıkar çatışmasına düşecekleri açıkça belli olmuştur.

C. Avusturya-Macaristan:

Dönemin bir diğer imparatorluğu, Avusturya-Macaristan, tıpkı Osmanlı Devleti gibi çok uluslu olduğundan, kendisine yönelik en büyük tehlikenin Balkanlardan geleceğini biliyor ve bunun tedirginliğini yaşıyordu.¹⁵⁸ Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını almış tüm devletler, başta Sırbistan olmak üzere, topraklarını genişletmek için bir yarış içindeydiler. Balkan Savaşları bunun en son örneğiydi. Bu toprak genişletme eylemi ise, belli ki Avusturya aleyhine olacaktı. Rusya'nın bölgede

¹⁵⁶ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1990, s.245-246.

¹⁵⁷ A. Halûk Ülman, **I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.210-220.

¹⁵⁸ Uçarol, a.g.e., s.460.

sürdürmekte olduğu **“Panislavist”** (Slav Birliği) politikası nedeniyle sürekli olarak yeni Balkan Devletleri’ni destekliyor olması, Avusturya-Macaristan toprakları üzerinde yaşayan Balkan uluslarını da kışkırtıyordu. Bunun sonucu olarak da Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında bir nüfuz mücadelesi sürüp gitmekteydi. Sonunda ilk kıvılcım da zaten bu noktadan çıktı.

Ç. İngiltere:

Bütün bu gelişmeleri İngiltere kaygı ile izler hale gelmişti. Şimdi gerçek olarak ortada, hiç hesapta olmayan iki sanayileşmiş devlet vardı: İtalya ve Almanya. Özellikle ¹⁵⁹Almanya’nın sanayide gösterdiği bu inanılmaz çıkış, yurt dışı pazarlarında içine düştükleri rekabet ortamı bir yana, kaliteli Alman mallarının ihtiyaç fazlasının İngiltere ve sömürgelerindeki pazarlara da girmesini engelleyememişti.

Almanya, sanayi gücünü bir taraftan da diğer Avrupa devletlerini ekonomik bakımdan çökertmek için kullanıyordu. Kaliteli ve ucuz Alman malları dış ülkelerin tüketicilerine arz edilip, büyük talep görünce, o ülkelerin yerli fabrikalarının kapanmasına ve işsizliğin oluşumuna, dolayısıyla yerli sanayinin çökmesine yol açıyordu. Bu da iç huzursuzluğun hatta isyanların ve toplumsal buhranların çıkması demekti. İngiltere, kendisi de bir sanayi ülkesi olduğu halde, bu durumdan en çok etkilenir hale gelmişti ve buna karşı koymak istemekteydi. Ayrıca Alman kara ve deniz gücünün hızla büyüüp kuvvetlenmesi ve **“Doğu’ya Doğru”** genişlemesi İngiltere’nin denizlerdeki üstünlüğünü tehdit eder konuma gelmiş, en büyük sömürgesi Hindistan ve Hint yolu tehlikeli konuma düşmüştü. ¹⁶⁰

D. Fransa:

Fransa, Almanya’ya karşı 1970 Sedan Savaşı’nı kaybederek hem yanı başında Almanya gibi bir devletin kurulmasına engel olamamış, hem de maden açısından son derecede değerli olan Alsace-Lorraine (Alsas-Loren) bölgesini Almanya’ya kaptırmıştı. Onun için, kendisi açısından büyük bir tehdit olarak gördüğü Almanya’yı parçalamak ve tekrar Alsace-Lorraine topraklarına sahip olmak istiyordu.

E. Rusya:

Rusya’nın 1. Petro’dan bu yana emeli, **“boğazlara sahip olmak”** ve **“sıcak sulara çıkmak”**tı. Bunun için ya, Akdeniz’e inen yolları fiilen işgal ederek topraklarına katmalıydı, ya da eğer bunu gerçekleştiremiyorsa, o zaman da Akdeniz’e inen yollar üzerinde, kendine bağlı, tampon ve uydu devletler kurmalıydı. Her iki halde de rakibi ve muhatabı, bu topraklara sahip olan Osmanlı Devletiydi. O halde Osmanlıyla sürekli savaş halinde olmak, Rusya için kaçınılmaz bir stratejik gerçektir. Bu yüzden Osmanlı Devleti üzerinde sürekli bir baskı uygulamış, bunun için de Osmanlı Devletindeki azınlık unsurları harekete geçirerek, onların bağımsız olmalarını sağlamıştır. Eğer büyük bir savaş çıkar da, Boğazlar üzerindeki emellerini bugüne kadar

¹⁵⁹ Coşkun Üçok, **Siyasi Tarih Dersleri**, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1957, s.282.

¹⁶⁰ Ülman, a.g.e., s.141-142; Uçarol, a.g.e., s.460.

gerçekleştirmesine engel olan büyük devletlerle bir ittifak sağlarsa, bu amacına da ulaşabileceğini hesaplamaktadır. Diğer yandan büyük bir proje olarak da, Osmanlı'ya benzer tarzda çok uluslu bir imparatorluk olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Panislavizm politikasıyla parçalayıp, Almanya'yı yıkmayı, böylece bütün Slavları kendi egemenliğinde ve tek çatı altında toplamayı hedefliyordu.

Oysa, Balkanlarda sürmekte olan Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın Pangermenizm (Cermen Birliği) politikası ile buna ilave olarak Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden sağladığı son imtiyazlar, Rusya'nın bu planlarına set çekmişti ve taraflar arasındaki nüfuz mücadelesinin şiddetlenmesine yol açmıştı.

Bütün bu gelişmeler ve çıkar çatışmaları, ülkeleri kendi çıkarlarına uygun ittifaklar peşine düşürmüştür. İlk kutuplaşma Sedan Savaşı dolayısıyla Almanya ile Fransa arasında meydana gelmiştir. Bu savaş sonucu olarak Alsace- Lorraine gibi çok önemli bir toprak parçasını Fransa'nın elinden alan Almanya, Fransa'nın uzun süre bu durumu kabullenmeyeceğini ve mutlaka geri almak teşebbüsünde bulunacağını elbette biliyordu, hemen Avusturya-Macaristan ile İtalya'ya yanaştı, böylece ilk ittifak oluştu.

Buna karşılık Fransa da elbette bir karşı ittifak içinde olmalıydı. Baktı ki Avusturya-Macaristan Almanya ile bir arada, Balkanlar'daki nüfuz rekabeti yüzünden Avusturya'nın rakibi kim? Rusya. Fransa da Hemen Rusya'ya yanaştı. Öte yandan, sömürge ve sanayi alanlarında Almanya ile en büyük rekabeti yaşayan İngiltere de, elbette çıkarları gereği Fransız-Rus ittifakı içinde yer alacaktı ve öyle de oldu.

Bütün bu ilişkiler ağı içinde İtalya kendini Almanya'ya daha yakın hissedecektir çünkü Kuzey Afrika ve Akdeniz mücadelesinde sık sık Fransa ve İngiltere ile karşı karşıya gelmektedir.

Bu ittifakların oluşumunda devletlerin çıkarları o denli önemlidir ki, başlangıçta kendini Almanya'ya yakın bulan bu İtalya, göreceğimiz ki kısa bir süre sonra, "...Avusturya toprakları üzerinden İtalya'ya biraz daha fazla pay verileceği tavizini İngiltere'den alır almaz " saf değiştirecek ve bu kez Almanya'nın karşısında yer alacaktır.

Bu ittifakların resmîyete dönüşmesi ilk olarak 20 Mayıs 1882'de Almanya-(Avusturya-Macaristan)-İtalya arasında imzalanan antlaşma ile oldu. Üç devlet arasında imzalanan bu antlaşma tarihe "**Üçlü İttifak**" (Üçlü Birleşme) olarak geçmiştir.

Buna karşılık, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki ittifak, parça parça gerçekleşmiştir. İlk girişim Fransa ve Rusya arasında 1892'de, bağlayıcılığı olmayan askerî bir sözleşme şeklinde olmuştur. Daha sonra 4 Ocak 1894'de imzalanan resmî bir anlaşma ile, konu kesinlik kazanmıştır. ¹⁶¹1904'de İngiliz-Fransız, 1907'de İngiliz-Rus anlaşmalarının imzalanmasıyla da bu birliktelik son halini almıştır. Buna da "**Üçlü İtilâf**" (Üçlü Uyuşma) adı verilmiştir. ¹⁶²Dünya'daki pek çok ülke de, günün koşullarına

¹⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s.397.

¹⁶² Uçarol, a.g.e., s.292-297; Armaoğlu, a.g.e., 441-447.

göre bu kamplardan birine yada diğerine katıldığı için savaş patladığında 17 devlet birbiriyle savaşır hale geldi.

1914 yılına gelindiğinde artık ilişkiler bir yumağa dönüşmüştü. Yumağın çözümü ise bir suikast sonucu başlayan savaşın bütün dünyayı sarması sonucu, ancak dört yıl sonra yeni bir dünyanın kurulması şeklinde oldu. Bu bile “geçici” bir çözümdü. Birincinin sonucundan mutlu olmayanlar kısa bir süre sonra şanslarını bu kez İkinci Dünya Savaşı’nda deneyeceklerdi.

Rusların desteğindeki Sırlar, “**Büyük Sırbistan**”ı kurma hayali peşinde koşarken, bunu sağlayabilmek için zaman zaman Avusturya’daki Sırları isyana teşvik ediyorlardı. Avusturya, sürekli isyan halindeki Sırlara güçlerini göstermek üzere, Bosna’da büyük bir askerî manevra düzenledi. Saraybosna’daki birliklerin gösterilerinde hazır bulunan **Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük François Ferdinand ve eşi Düşes Hohenberg**, gösterilerden sonra yaptıkları şehir gezisi esnasında **Gabriel Prençip** adlı bir sırp tarafından öldürüldü. (28 Haziran 1914). Bu gelişme, Balkanlardaki statüyü yeniden lehine çevirmek ve tüm isyanların ve suikastın tetikleyicisi olan Sırbistan’ı ezmek için Avusturya’ya bir fırsat vermişti, Avusturya bunu derhal kullandı. Rusya’nın bu işin arkasında olduğunu ve mutlaka Sırbistan’ın yanında yer alacağını bilen Avusturya, harekete geçmeden önce Almanya’nın onayını almış ve sonra da suikasttan tam bir ay sonra, **28 Temmuz 1914’de** Sırbistan’a savaş ilan etmiştir.¹⁶³

Sırbistan’ın Avusturya karşısında fazla şansı olmadığını bilen **Rusya** derhal seferberlik ilan etti. **Almanya**, bu gelişme üzerine, seferberliği hemen kaldırması için **Rusya’ya ultimat**om verdi ama Rusya buna yanıt bile vermeyince, Almanya 1 Ağustos 1914 tarihinde Rusya’ya savaş ilan etti. Ardından bu kez Rusya’nın müttefiki Fransa seferberlik ilan edince **Almanya 3 Ağustos’ta da Fransa’ya savaş ilan etti**. **Almanya’nın** Fransa’ya ulaşabilmesi için arada tampon bölge gibi duran **Belçika’ya** da savaş ilan etmesi kaçınılmazdı, öyle de oldu. (**4 Ağustos 1914**).

İngiltere’nin bu gelişmelerin dışında kalması söz konusu olamazdı. O da aynı gün **Almanya’ya** savaş açtı. Kısa bir sürede bütün Avrupa birbiriyle savaş haline gelmişti.¹⁶⁴

Bir tarafta **İngiltere, Fransa, Rusya, Sırbistan ve Karadağ**; karşı cephede ise **Avusturya-Macaristan ile Almanya görünüyordu**. Oysa bir süre sonra, Osmanlı Devleti, Japonya, İtalya, Romanya, Bulgaristan ve Amerika Birleşik Devletleri de kendilerini bu savaşın içinde bulacaklardır.

Yeni bir sanayi devi olarak Uzak Doğu’ da ortaya çıkan **Japonya**, gözünü Almanya’nın uzak doğudaki sömürgelerine dikince İngiltere’nin yanında yer aldı ve **Almanya’ya savaş ilan etti**. (23 Ağustos 1914). (Aynı Japonya İkinci Dünya Savaşı’nda bu kez Almanya’nın yanında yer alacaktır).

¹⁶³ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi I, (1914-1980)**, Ankara, 1992, s.102-103.

¹⁶⁴ Cezmi Eraslan, “I. Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Türkler**, C.13, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.340-341. Uçarol, a.g.e., 461-463.

Savaşın sürprizini İtalya yaptı ve savaş öncesinde Üçlü ittifak içinde yer alırken, önce 3 Ağustos'ta tarafsızlığını ilan etti, arkasından 1915 yılı içinde Üçlü İtilaf devletleriyle yürüttüğü gizli görüşmeler sonucu Üçlü İtilaf devletleri arasında yerini aldı.¹⁶⁵

Savaşın başladığında tarafsız olan Osmanlı Devleti aynı yıl içinde, Bulgaristan ise 1915 yılında Üçlü İttifak arasında yerlerini aldılar. Romanya ise 1916'da, Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri 1917 yılında İtilaf Devletleri yanında savaşa girdiler ve bu andan itibaren savaşın kaderini değiştirdiler.

Böylece başlangıç itibarıyla Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlayan bir "**Avrupa Savaşı**", kısa sürede "**Dünya Savaşı**" haline gelmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi

Önce Trablusgarp Savaşı arkasından Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin diğer güçler yanında hangi konumda olduğunu açıkça gösteriyordu. Ortaya çıkan bir diğer gerçek ise, artık koşulların 1856 koşulları olmadığı ve Avrupalı devletlerin bundan böyle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlamak gibi bir amaçlarının olmadığıydı. Bu belli olmuştu. Ayrıca bir savaş halinde, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılacağı da açıktı. Bunu engellemek için Osmanlı Devleti'nin yalnız kalmaması, mutlaka bloklardan birine katılmalıydı. Bunu yaparken, birlikte olmaya karar verilmiş olan iki devlet vardı: Biri İtalya, Trablusgarp savaşını durup dururken çıkarttığı için, diğeryse Rusya, Balkan savaşlarının tetikçisi olduğu için.

Ayrıca İttihat Terakki yöneticileri, Trablusgarp Savaşı'na seyirci kaldığı için Almanya ile de bir ittifak içinde olmaya fazla sıcak bakmıyorlardı. Almanya ile sadece iktisadi işbirliği içinde olmayı yeğliyorlardı. Bu durumda önlerindeki tek seçenek İngiltere ve Fransa'ya yanaşmaktı.¹⁶⁶ Osmanlı yöneticileri bu her iki devletin de geçmişte bir çok kez Osmanlı Devleti aleyhine tutumlar sergilediklerini elbette biliyorlardı. Ama buna rağmen, Avrupa'da oluşmuş bulunan güçler dengesinde ağır bastıklarını gördüklerinden bu tarafa meyletmişlerdi. Ne var ki, Rusya bu devletlerle ittifak halindeydi ve bu durumda öncelikle Moskova'yı ikna etmek şarttı. Oysa böyle bir savaş halinde Rusya'nın gözü elbette Boğazlar üzerinde olacaktı ve Rusya bu nedenle de Osmanlı Devletiyle bir ittifak içinde olmayı yeğlemezdi. Bu umutsuz duruma rağmen Osmanlı Devleti bu devletlere ve Balkan devletlerine ittifak önerilerinde bulunmak üzere temsilciler gönderdi. **Yusuf Kemal Tengirşek** bütün bu girişimlerinden olumlu bir sonuç alamadı.¹⁶⁷ Sebebi belliydi ve "**Hasta Adam**" dedikleri Osmanlı Devleti'nin göz kamaştıran mirasından hepsi bir pay almak istiyordu. Bu olumsuz yaklaşım, Osmanlı Devleti'ni kaçınılmaz olarak İtilaf Devletleri'nden uzaklaştırmıştı.

¹⁶⁵ Ülman, a.g.e., s.312.

¹⁶⁶ Eraslan, a.g.m., s.341.

¹⁶⁷ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Giriş,** C.I, Gen. Kur. ATASE Başk.lığı Yay., Ankara, 1970, s.34-40.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti Almanya öncülüğündeki ittifak devletleriyle birleşmek zorunda kalmıştı. Kaldı ki, III. Selim'den itibaren özellikle askerî alanda yapılan ıslahat hamleleri esnasında ve II. Mahmut, (Mareşal Helmut Von Moltke), bilhassa II. Abdülhamit zamanlarında(Comlar Von Der Goltz, Liman Von Sanders, Mareşal Falkenhein) gibi kişilerin başkanlığındaki Alman askerî heyetlerinden geniş ölçüde yararlanılmıştı. Ayrıca Alman İmparatoru II. Wilhelm'in iki defa Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret etmesi, Bağdat Demiryolu Projesi'nin Almanlara verilmesi (1902) ve iktisadî girişimlerin artması iyi ilişkilerin gelişmesine ve süreklilik kazanmasına yol açmıştır. ¹⁶⁸ Bu yakınlaşmanın bir diğer temel nedeni Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı izlemekte olduğu siyasî ve iktisadî politikada görülür. Almanya'nın bu konudaki Osmanlı Devleti'ne yaklaşımı diğer sömürgeci devletlerden farklıdır. Almanya Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmek gibi bir çaba içinde olmadığı gibi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunur bir politika gütmüş, buna karşılık aldığı imtiyazlar nedeniyle yaptığı yatırımlarla, iktisadî açıdan bu topraklar üzerinde nüfuz sahibi olmak yoluna gitmiştir. Örneğin Bağdat Demir yolu Projesinde olduğu gibi Almanya, döşenen demiryolunun her iki tarafına doğru 20 km.'lik bir alan içindeki her türlü petrol, maden, tarihî eser arama, bulma, çıkartma, işletme gibi hakları da elde ediyordu. Elbette bunların karşılığı olarak Osmanlı Devleti'ne ödemek durumunda olacakları vergi geliri saklıydı. Böylece toprağın mülkiyeti Osmanlı Devleti'nin olmak üzere, o günkü teknolojiyle sahip olduğu toprağın altındaki-üstündeki bu tür doğal kaynaklardan yararlanamamış bir Osmanlı Devleti için, bu işbirliği yararlı ve olumluydu. Kaldı ki, savaş durumunda bu hatlardan elbette Osmanlı Devleti yararlanacak, ayrıca barış zamanında da gene bu hatlardan taşımacılık ve ticaret yapmada yararlanacaktı. İlişkilerin bu denli gelişmesi, iki ülke arasındaki silah alışverişini de hızlandırmıştı. Bütün bunlara İttihat ve Terakki'nin ünlü üç lideri, Enver, Talat ve Cemal Paşa'ların Alman disiplinine duydukları özel sempatinin de belli ölçüde rolü olduğunu eklemek gerekir. ¹⁶⁹

Böylece savaş öncesinde üç devlet arasında yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmıştır. Sonunda Sadrazam Sait Halim Paşa ile Alman Büyükelçisi Baron von Wangenheim arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan Osmanlı-Alman İttifak Anlaşması ile de Osmanlı Devleti resmen Üçlü İttifak Devletleri arasındaki yerini almıştır. ¹⁷⁰

Bu anlaşmanın 2. Maddesi Osmanlı Devleti'nin savaşa girme şartını Almanya ile Rusya arasında savaşın başlamış olması koşuluna bağlamıştır. Halbuki Almanya zaten 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etmişti. Bu durumda Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiş olduğunu kabul ediyordu. ¹⁷¹

Anlaşmanın imzalandığı gün Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle seferberlik ilan edildi, Meclis-i Mebusan tatil edildi fakat hemen savaşa girilmedi. Devlet zaman

¹⁶⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İletişim Yay., İstanbul, 2004.

¹⁶⁹ Veli Yılmaz, **1nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar**, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1993, s.12.

¹⁷⁰ Uçarol, **a.g.e.**, s.464.

¹⁷¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.465.

kazanmaya çalışıyordu, “**tarafsızlığını**” ilan etti. Ancak bu plan 10 Ağustos günü ağır bir darbe aldı. Alman donanmasına bağlı Breslau ve Goeben Savaş gemileri, yapılan plan gereği müttefik olan Avusturya ve İtalya donanmasıyla birleşip Akdeniz’de İtilaf Donanmasına karşı savaşıyordu. Ancak tam da bu sırada İtalya ittifaktan ayrıldı ve tarafsızlığını ilan etti. Arkasından da Avusturya bu plana uymayınca Alman gemileri Akdeniz’de ortada korumasız kaldılar ve peşlerine takılan İtilaf donanmasının önünden kaçarak hızla Osmanlı Devleti karasularına sığınmaya çalıştılar. 3 Ağustos’ta bu gemiler Çanakkale Boğazı’na yönlendirildi ve nihayet 10 ağustos günü Çanakkale Boğazı’ndan geçip Marmara’ya girdiler.¹⁷² Bunun üzerine İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti’ne verdikleri notayla, “...gemilerin Marmara’ya girmelerine izin veren Osmanlı Devleti’nin tarafsızlık ilkesini ihlal etmiş olduğunu, 24 saat içinde gemilerin Türk karasularından çıkartılmaları gerektiğini” bildirdiler. Buna yanıt olarak ertesi gün “...**bu gemilerin Almanya’dan satın alınmış bulunduğu**” yanıtı verilerek, Goeben’e “**Yavuz**”, Breslau’ya “**Midilli**” isimleri verildi. Tüm personele Osmanlı bahriyesinin üniforması giydirildi, herkese fes dağıtıldı.¹⁷³

Bu gelişmeden sonra Yavuz’un kaptanı olan Amiral Souchon başta olmak üzere Alman Askerî Heyeti bundan sonra Osmanlı kara ve deniz gücünün komutasını devralmaya başladılar. Bunu takiben de Amiral Souchon talim amaçlı olarak Karadeniz’e açılma izni aldı. (24 Ekim 1914). 29 Ekim günü Osmanlı Donanması’nın eğitim düzenini bozan ve düşmanca hareket eden Rus Donanmasıyla çatışma çıktı ve 2 Rus, 1 Fransız gemisi batırıldı. Ayrıca Sivastopol, Odesa, kefe, Novorsisk liman ve şehirleri bombardıman edildi.¹⁷⁴

“**Karadeniz Olayı**” olarak anılan bu olaydan sonra da Osmanlı Devleti filen savaşa girmiş oldu.

Bu olay üzerine 2 Kasım’da Rusya, 5 Kasım’da da İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’ne savaşı açtılar. Buna karşılık olarak da **Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914’de** resmen İtilaf Devletleri’ne savaş ilan etti.

Yine aynı tarihte Osmanlı Devleti’nin Padişahı **V. Mehmet Reşat**, dünyadaki tüm Müslümanların halifesi olarak “**Cihad-ı Ekber**” (Büyük Cihad) ilan etti.

3. Savaşın Başında Cephelerin Durumu

A. Kafkas Cephesi:

Rusya savaş başlar başlamaz, 1 Kasım’dan itibaren Doğu Anadolu’ya girerek işgale başladı. Önce Doğu Beyazıt’ı işgal edip Erzurum’a yöneldi ise de Köprüköy civarında Türk kuvvetleri tarafından iki defa püskürtüldüler. III. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa komutayı Başkomutan Vekili Enver Paşa’ya devretti ve Alman Askerî Heyeti’nin de teşvikiyle Enver Paşa, Rus kuvvetlerini arkadan çevirip Kars ve Batum’u geri aldıktan sonra,

¹⁷² Yılmaz, a.g.e., s.81.

¹⁷³ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, s.386.

¹⁷⁴ Eraslan, a.g.m., s.345.

Kafkasya yoluyla Orta Asya'daki Türklerle birleşip "Turancılık" fikrini hayata geçirmek üzere harekete geçti. Enver Paşa'nın emrindeki 90.000 askerle 21 Aralık 1914'de giriştiği bu harekâta "Sarıkamış Harekâtı" denilmektedir.¹⁷⁵

Bu plan, soğuk kış şartları, açlık, hastalık ve ordunun gerekli donanımına sahip olmaması nedeniyle başarıya ulaşamamış ve büyük kayıplardan sonra 9 Ocak'ta geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Cephede üstünlük Ruslara geçince, 27 Mart 1915'te Artvin, 17 Mayıs'ta da Van işgale uğramıştır. Özellikle Van'ın düşmesinde isyan halinde olan Ermenilerin Osmanlı Ordularını arkadan vurmalarının ve şehri içerden Rus Ordularına teslim etmelerinin rolü büyük olmuştur. (Bu konuya ileride tekrar gelinecektir.)

16 Şubat 1916'da Erzurum ve Muş'u ele geçiren Ruslar, 25 Temmuz 1916'ya kadar Bitlis, Rize, Trabzon ve Erzincan'a tamamen hakim olmuşlardır.¹⁷⁶

Bu esnada Çanakkale Savaşları sona erdiği için, oradaki görevini başarıyla tamamlayan Albay Mustafa Kemal, komutanlığına getirildiği XVI. Kolordu ile birlikte Diyarbakır'daki 2. Ordu'ya tayin edilmiş.¹⁷⁷ ve Rus ilerlemesini durdurarak, 6-7 Ağustos 1916'da Muş ve Bitlis'i geri almıştır. (Çapakçur Savaşları). Ruslar Sarıkamış'a kadar geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁷⁸

Rusya'da 1917 yılı başlarından itibaren iç karışıklıkların artması sonuça ihtilâle yol açmış ve Kafkas Cephesi'nde çok önemli değişikliklere sebep olmuştur. Rusya 3 Mart 1918 tarihinde imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşmasıyla savaştan çekilmiş ama ne yazık ki onların boşalttığı yeri bu kez Ermeniler doldurmuştur.

B. Kanal Cephesi:

Bu cephenin açılması Almanlar için çok önemliydi zira İngilizler Süveyş Kanalı'nı kullanarak Hindistan'dan bol miktarda asker takviyesi yapıyordu. Bunun engellenmesi önemliydi.¹⁷⁹

Bahriye Nazır Cemal Paşa 13 Kasım 1914'te IV. Ordu Komutanlığına atanarak "Kanal Cephesi"nin açılmasında önemli rol oynadı.

Kanal Cephesi'nde Cemal Paşa komutasındaki yaklaşık 35.000 kişilik Osmanlı Ordusu 14 Ocak 1915'te Sina Çölünü geçme harekâtını başlattı ama kayıp çok fazla oldu. Kanala ulaşabilenler ise sayıca çok azalmışlar çölü yaya

¹⁷⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s.267-283; Uçarol, a.g.e., 469-470

¹⁷⁶ Orhan Çekiç, *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli (1917-1920)*, Or Yay., İstanbul, 2001, s.18.

¹⁷⁷ Orhan Çekiç, a.g.e., s.18.

¹⁷⁸ Orhan Çekiç, *İmparatorluktan Cumhuriyet'e I Mondros'tan İstanbul'a*, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 2007, s.47.

¹⁷⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.III., Kısım:III, TTK Yay., Ankara, 1983.

geçtikleri için de çok yorgundular. Böylece harekât başarısız oldu ve bu andan itibaren de 1918'e kadar İngilizleri durdurmak mümkün olamadı.

C. Irak Cephesi:

İngiltere daha Osmanlı Devleti savaşa girmeden bir gün önce, petrol yataklarına ve sömürgelerine giden yolların stratejik öneminden dolayı, 1 Kasım 1914'de Basra Körfezi'ne asker çıkarmıştı. Ayrıca buradan kuzeye yönelen müttefik Rusya ile birleşmenin de planlarını yapıyordu.¹⁸⁰

Oysa Osmanlı Devleti Araplara olan aşırı güveni nedeniyle bölgeye gereken önemi vermemiş, 8000 kişilik yetersiz bir güç bulundurmakla yetinmiştir. Bu nedenle Osmanlı Kuvvetleri İngilizler karşısında çok fazla başarı gösteremedi, 22 Kasım 1914'de Basra İngiltere tarafından işgal edildi. (Bu konuya ilerde tekrar gelinecektir.)

Ç. Çanakkale Cephesi

Çanakkale'de cereyan eden muharebeler Birinci Dünya Savaşı'nın, akışını değiştirmiştir. Bunun için sonuçları itibarıyla çok önemlidir. Eğer Çanakkale geçilebilip, Rusya'daki büyük insan gücü, İtilaf Devletlerinin göndereceği silah ve cephane ile buluşabilseydi, Rus Ordularının taarruz gücü arttırılarak büyük ihtimalle savaş çok daha kısa sürecekti. Ayrıca Rusya'da ihtilâl ortamı olmayacak, dolayısıyla bir rejim değişikliğine gidilmeyecek, öte yandan Rusya savaşın mağlubu olmayacaktı.

Türk Ordusu Çanakkale'de çok üstün ateş gücü karşısında ve denizden ve karadan yapılan saldırılara dokuz ay süreyle mukabele etmiş, sonunda dünyanın en büyük armadası ve orduları, yarımadaı boşaltıp dönmek zorunda kalmışlardı.

Çanakkale'de bir cephe açılması ve oradan gereken yardımın yapılması fikri Rusya'dan gelmişti ama, aslında bu plan daha önce de düşünülmüştü. Balkan Savaşı sonunda Ege Adalarını eline geçiren Yunanistan, kendini garantiye almak ve Türkiye'yi Ege'den uzak tutmak için, Ağustos 1914'te İngiltere'ye Çanakkale'de bir cephe açmalarını, o takdirde Yunanistan'ın bütün kuvvetlerini İngiltere'nin emrine vereceğini teklif etmişti ama o tarihte Osmanlı Devleti henüz tarafsız, fakat böyle bir karar karşısında Almanya'nın yanında savaşa girebilir endişesiyle, İngiltere öneriyi reddetmişti.

1915 yılı başında Avrupa'daki savaş mevzi harbine dönüşünce, İngilizler, bütün kuvvetlerini Batı Cephesi'ne yığmaktansa, Çanakkale'de cephe açmayı düşünmeye başladılar. Böylece bir taraftan Rusya'ya gereken yardım gönderilirken, öte taraftan kısa sürede donanma İstanbul'a yani başkente gireceğinden, Türkiye Almanya'dan ayrılmış olacaktı. O esnada henüz kararsız olan Bulgaristan da böylece müttefiklere katılmış olmayacaktı.

Tam bunlar düşünülürken Türklerin Süveyş Kanalı'na yaptıkları taarruz başarısız olmuş, (3 Şubat 1915), bunun üzerine Mısır'daki kuvvetlerin bir kısmının taarruz gücünün Çanakkale'ye kaydırılabileceği ciddi olarak düşünülmeye başlanmıştı. Bu durumda önce Gelibolu Yarımadası

¹⁸⁰ Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi Yay., Ankara, 2004,

denizden zorlanarak Marmara'ya girilecek, arkasından yetiştirilecek birliklerle de Boğazlar ve İstanbul işgal edilecekti.

İtilaf Devletleri Çanakkale Harekâtı'na 12 İngiliz, 4 Fransız olmak üzere 16 Muharebe Gemisi, 6 Muhrip, 14 Mayın Arama Tarama Gemisi ve 1 Uçak Ana Gemisi ayırmışlardı. Ayrıca bunlara, 4 Hafif Kruvazör, 16 Muhrip, 5 İngiliz, 2 Fransız Denizaltısı, üzerinde 6 Deniz Uçağı taşıyabilen 1 Uçak Ana Gemisi'nin de katılacağı planlanmıştı.

Çanakkale Boğazı'ndaki Türk savunma tertibinin belkemiğini Müstahkem Mevki teşkil ediyordu: Burada 27 batarya halinde tertiplenmiş çeşitli çapta 104 adet top ve bir de mayın grubu vardı. Bu topların bir kısmı, savaş gemilerinden çıkarılmıştı.

Müstahkem Mevki Topçusu Boğaz içinde iki grup halinde tertiplenmişti:

1. **Methal Grubu:** Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda mevzilendirilmiş, "**Kumkale**", "**Orhaniye**" bataryalarından ve Erenköy civarında mevzilenmiş bir miktar seyyar obüs bataryalarından oluşuyordu.
2. **Merkez Grubu:** Boğaz'ın en dar yeri olan Çanakkale, **Kilitbahir** bölgesinde, Anadolu ve Rumeli yakasında bulunan bataryaları kapsıyordu.

Boğaz savunmasına ayrılan seyyar birlikler, **4 piyade tümeniyle**, (5, 7, 9, 11. Tümenler) ile **2 Jandarma Alayından** oluşuyordu. Bu tümenler, karargâhı Gelibolu'da bulunan **3. Kolordu** emrindeydi. Ayrıca Ordu İhtiyatı olarak Maydos-Bıgalı bölgesinde bir piyade tümeni vardı. (19. Tümen, komutanı **Yarbay Mustafa Kemal Bey**).

İtilaf Donanması 19 Şubat sabahı¹⁸¹, plan gereğince Methal Grubunu susturmak üzere bombardımana başladı ama beklenen sonucu alamadı. İkinci saldırı 25 Şubat'ta yapılabildi ve bölgedeki Türk bataryaları susturuldu.

İtilaf donanması (Müttefik Donanma) asıl büyük taarruza **18 Mart** sabahı başladı. Saat 10.30'dan itibaren muharebe gemileri Boğaz'a girdiler ve bu savaş akşam 18.00'e kadar sürdü. Gün batarken Müttefik Donanması'nın önemli sayıda vurucu gücü Boğaz'ın sularına gömülüyor, kalabilenler Türk topçusu karşısında tam bir hezimete uğrayarak, geldikleri gibi gidiyorlardı.

Harekâtı yönetenler şaşkınlık içindeydiler, bu nasıl olmuştu? Daha dün, yani harekâttan sadece on saat önce, bütün kıyılardaki mayınları temizlememişler miydi? Şaşkırmakta haklıydılar. 17 Mart'ı 18 Mart'a bağlayan gece, 3 muhrip, 7 mayın arama-tarama gemisiyle karanlıkta limanda son kez bir daha 02.00'ye kadar mayın taraması yapmışlar ve saat 02.30'da "**harekât sahasında hiç mayın bulunmadığı**" raporunu da almışlardı ama yanılıyorlardı. Daha önce temizledikleri ve temiz olduğunu sandıkları Erenköy koyu'na 8 Mart günü gece saat 24.00'de Çanakkale'den ayrılan "**Nusret Mayın Gemisi**", Müstahkem Mevki Komutanı **Cevat (Çobanlı) Paşa**'nın emri üzerine kuzeydoğu-güneybatı yönünde ve Boğaz mihverine paralel olarak, 100 mt. Aralıklarla, 4.5 mt. Derinlikte, 26 mayın dökmüştü. Bunu fark edememişlerdi. Üstelik Nusret bu çok tehlikeli görevi, ışıklarını söndürüp gecenin zifiri karanlığında, düşman

¹⁸¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C.III, Kısım: II, TTK Yay., Ankara, 1983.

gemileri arasından süzülerek yapmıştı. Ayrıca bu “sızma” hareketini yaparken, kendi döşediğimiz dokuz sıra mayının da arasından geçmek zorunda kalınmıştı. **Ön Yüzbaşı Tophaneli Hakkı Bey** ve Müstahkem Mevki Mayın Grubu Komutanı **Binbaşı Nazmi Bey** bu göreve bizzat katılmışlardı. Tarihin kaydettiği bu en çetin deniz savaşı **18 Mart 1914** günü açık bir havada ve durgun bir denizde başladı. ¹⁸²Saat 10.30’da gemiler muntazam bir şekilde Boğaz’a girmeye başladılar ve ilk ateşi 11.15’te açtılar. Bu gemilere menzili müsait olan Türk bataryaları derhal karşılık verdi ve ilk isabeti **Gaulois** aldı ve burnu sulara gömüldü. Ardından Fransız **Suffren** gemisi birkaç isabet aldı. Geminin bir taret, mürettebatıyla birlikte tahrip oldu, geminin bir bacası uçtu. Buna karşılık özellikle İngilizlerin Amiral Gemisi Queen Elizabeth’in 38’lik mermileri Türk bataryaları üzerinde çok etkili oluyor, yangınlar çıkartıyor ama inanılmaz bir direniş de sürüyordu. Saat 13.30 sularında, Erenköy önlerinde bir muhribin batmakta olduğu görüldü. **Fransız Bauvet**, saat 14.00 sularında, 604 kişilik mürettebatıyla birlikte 3 dakika içinde Boğaz’ın sularına gömüldü. Nusret’in mayınlarına çarpmıştı. Saat 16.30 sularında bu kez İngiliz **Irresistable**’in yan yattığı ve hareketsiz kaldığı görüldü. Belli ki Türk topçusundan ağır darbe almıştı, ardından da mayına çarpmıştı. Kimildayamadan, öylece yatıyordu. Yardımına **Ocean** koştu ama kısa sürede aynı akıbete uğradı, o da mayına çarptı. Her iki gemiyi de Kumkale önlerinde Türk topçusu akşama doğru batırdı. (Bak. Mayın Haritası).

Daha fazla dayanamayacağını anlayan tarihin bu en büyük armadası, saat 18.00 sularında, Boğazın sularını muzaffer Türk Topçusuna terk ediyor ve çekiliyordu.

Yaklaşık yedi saat süren bu deniz savaşında Türk mevzilerine tonlarca mermi yağmıştır. Yalnız İngiliz gemilerinden atılan toplam mermi sayısı 3344’dür. Buna karşılık toplam Türk zayıtı 24 şehit, 43 yaralıdır. 4 Ağır Top harap olmuş, 3 Top hasara uğramış, bir cephanelik havaya uçmuştur.

Müttefik Donanması’na gelince, 3 Muharebe Gemisi (Irresistable, Ocean, Bauvet) batmış, 2 Muharebe Gemisi (Inflexible, Gaulois) ağır yaralanmış, 1 Muharebe Kruvazörü (Suffren) ağır yaralanmıştı. İnsan zayıtı, çoğu ölü, 800 dolayındaydı.

Böylece Müttefikler, Boğaz’ı donanmayla zorlayarak geçme fikrinden tamamen vaz geçiyorlar, karadan Gelibolu’yu geçip İstanbul’a ulaşma planını devreye sokuyorlardı..¹⁸³

Kara Harekâtı:

Çıkarma için ayrılan kuvvetler General Hamilton komutasındaydı ve 1 İngiliz Tümeni (29.Tüm.), Anzak Kolordusu (2 Tümen), İngiliz Deniz Tümeni, 1.nci Fransız Tümeninden meydana gelen 75.000 kişilik bir kuvvet ve 140 Top’tan müteşekkildi. Ayrıca Mısır’da bulunan bir Hint Tugayı ihtiyatta tutuluyordu. İngilizler savaşlar başlayınca daha 10 tümeni cepheye sürecektlerdir.

Çıkarma Planı :

¹⁸² İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1919-1922)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi-Sa.69., s.54-61.

¹⁸³ Orhan Yıldırım, **Çanakkale Muharebeleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.7-8.

Esas çıkarma yeri olarak Gelibolu Yarımadasının güney burnundaki **Seddülbahir** bölgesi seçilmişti. Buraya ilk anda **İngiliz 29. Tümeni** çıkarılacak hemen arkasından **1. Fransız Tümeni** ile **İngiliz Deniz Piyade Tümeni** çıkarılacaktı. Böylece Anzac Ordusu hariç tüm kuvvetler buradan karaya çıkacak ve ilk hedef olarak da 24 saatte **Alçıtepe**'yi alacaklardı. Bu hedefe değil bir günde, altı ayda bile ulaşamadılar. **Alçıtepe düşmedi.**

Asıl güçler böylece güneyden Seddülbahir'den çıkarken, **Anzac Kolordusu** 'da kuzeybatıdan, **Ariburnu'ndan** çıkacak ve **Kabatepe-Maltepe-Kocaçimen Dağı** bölgesini ele geçirdikten sonra güneye yönelecek ve Alçıtepe'deki birliklerle birleşip, arkalarına düştükleri Türk Müstahkem Mevkiindeki tüm bataryalarımızı arkadan vuracak konuma geleceklerdi. Yani **Kilitbahir Platosu** ve çevresini ele geçirip donanmaya Marmara yolunu açacaklardı. Böylece Yarımada'nın güney kısmı tamamen işgal edilmiş olacaktı.

Bu planın başarıya ulaşabilmesi için **ilk şart Alçıtepe'nin düşmesiydi, Alçıtepe düşmedi.** İkinci şart **Ariburnundaki Anzac** birliklerinin bölgeyi ele geçirip, güneye yönelip **Alçıtepe'deki** birliklerle birleşebilmesine bağlıydı. Bu da gerçekleşemedi çünkü **Ariburnu'nda**, arkasından **Anafartalar'da** karşılarında **Yarbay Mustafa Kemal Bey** ve **namus savaşı veren Mehmetçik vardı.** Aylar boyu sürecekti bu mücadelenin ise tarihte bir eşi daha yoktu, olamayacaktı.

Birinci Safhada, 29.Tümen Seddülbahir'den karaya çıkartma yaparken, aynı zamanda 1. İngiliz Deniz Piyade Tümeni **Saros Bölgesi'**ne bir **"aldatma"** çıkartması, 1. Fransız Piyade Tümeni de **Anadolu Yakası'na** (Beşike'ye) benzer bir çıkartma yapıp Türk birliklerinin yerlerini saptamaya çalışacaklardı. Fransızlar Anadolu yakasına çıkaracakları bir alayla ayrıca **Kumkale** bölgesini işgal edecek, Türklerin Anadolu yakasından Rumeli yakasına asker sevk etmesini engelleyeceklerdi.

Bunlara karşılık, Türklerin Gelibolu'yu savunmak için ayırdıkları kuvvetlere gelince:

18 Mart günü bu kuvvetler, 5 Piyade Tümeni ve 2 Jandarma Alayından oluşuyordu. Daha sonra, Karargâhı Gelibolu'da bulunan **5. Ordu** kuruldu. Alman Askerî Heyet Başkanı General **Liman Von Sanders** bu ordunun komutanlığına getirildi. Ayrıca İstanbul'dan getirtilen 3. Piyade Tümeniyle bir Jandarma Alayı ve Saros kıyılarını gözetlemekte olan Süvari Tugayı da 5. Ordu'nun emrine verildi. 5. Ordu'nun iki kolordusu vardı: **15. Kolordu** 3. Ve 11. Tümenlerden oluşuyordu ve, **Boğazın Anadolu yakasını**, Kumkale, Beşike bölgelerini savunacaktı. **3. Kolordu** ise **Gelibolu Yarımada'sını** savunmaktan sorumluydu ve 5.nci, 7.nci ve 9.uncu tümenlerden oluşuyordu. **Bigalı** bölgesinde bulunan 19. Tümen 5. Ordu'nun ihtiyatını teşkil ediyordu. Doğrudan Ordu Komutanından emir alacaktı. Mustafa Kemal Bey bu tümenin komutanıydı.

Tümen sayılarına bakılırsa taraflar arasındaki güçlerin dengeli olduğu düşünülebilir, oysa Müttefik tümenleri Türk tümenlerinin 2-3 katı kuvvete sahipti.

Türk tarafının savunma planı, kıyıda gözetlemeye yetecek kadar bir güç bulundurmamak, asıl kuvvetleri geride tutarak düşmanın karaya çıkmasına izin vermek, sonra da taarruzla denize dökmek esasına dayanıyordu. 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa, belli çıkarma bölgelerinde tertibat alarak düşmanı karaya çıkartmamayı önerdiyse de, Liman Von Sanders bunu kabul etmemişti.

Türk Komuta Heyeti Müttefiklerin 3 bölgeden çıkarma yapacağı kanısındaydılar:

1. Anadolu kıyısı'nda Kumkale-Beşike bölgesi,
2. Seddülbahir bölgesi,
3. Saros Körfezi.

Oysa düşman Seddülbahir ve Arıburnu'dan, iki bölgeden asıl kuvvetleriyle çıkartma yapmış, Anadolu kıyısına ve Saros'a "gösteriş" (aldatma) çıkartmaları yapmıştı. Bunu zamanında görüp, gereken tertibi derhal alıp kişisel inisiyatifini kullanan Yarbay Mustafa Kemal, savaşın gidişini ve kaderini değiştirecektir üstelik bu müdahaleleri yaparken kendi sorumlu olduğu bölgenin dışına çıkmış ve ihtiyatta (yedekte) bekliyor olması gerekirken 19. Tümen birliklerini fiilen muharebeye sokmuştur.

Müttefiklerin çıkarma yaptıkları Arıburnu ve Seddülbahir bölgelerinin savunma sorumluluğu 9. Tümene verilmişti. Bu tümenin 26. Alayı ve 27. Alayın bir taburu gözetleme için kıyıda tertiplenmişti. Karaya çıkanlara ilk mukavemeti gösteren birlikler bunlar olmuştur. Mustafa Kemal'in 19. Tümeni bu esnada Maydos'da, Ordu emrinde ihtiyattaydı ve doğrudan Ordu Komutanı'ndan emir almadıkça yerinden kımıldamayacaktı.

Netice olarak, düşmanın çıkarma yaptığı Arıburnu'nda ve Seddülbahir'de sadece birer Türk Piyade Taburu savunmaya başlamıştı.

Çıkarma 25 Nisan 1915 sabahı başladı. Müttefikler planları gereği Saros Körfezi'nden Beşike Limanı'na kadar 120 km.lik kıyı kesimi üzerinde faaliyet gösteriyorlardı. General Liman Von Sanders, Saros Körfezi'ne ve Anadolu kıyısına daha çok önem verdiği için, Arı Burnu ve Seddülbahir'den çıkarmanın başladığını haber aldıktan sonra bile bunun bir aldatmaca olduğunu sandı ve ihtiyatlarını harekete geçirmede duraksadı. Bu doğan boşluğu kapatan Mustafa Kemal Bey olacaktır.

Seddülbahir'e çıkan 29. İngiliz Tümeni, akşama kadar **12 Piyade Taburunu** kıyıya çıkarmayı başardı fakat derinliğine ilerleyemedi. Burayı **bir Türk piyade Taburu**, akşama kadar 12 İngiliz taburuna karşı kahramanca savundu. Bu birlik, **26. Türk Alayının 3. Taburudur** ve bu savunma Dünya Savaş Tarihine örnek olarak girmiştir.

Arı Burnu bölgesine çıkan Anzak Kolordusunun karşısında bir Piyade Bölüğü bulunuyordu. Bu Bölük, tümüyle şehit olana kadar direndi ama çekilmedi. 9. Tümen Komutanı Maydos'ta bulunan 27. Alayı'nı kıyıya çıkan düşmanı denize dökmekle görevlendirdi. Fakat bu Alay'ın uzun bir yol kat etmesi gerekiyordu. Durumu gören 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, Ordu'dan bir emir almadan tamamen kendi inisiyatifıyla, 57.nci Piyade Alayı'nı ve bir bataryasını devreye sokup müdahale etti. **Kocaçimen** Tepesi üzerinde yaptığı bu karşı taarruz düşmanı geri çekilmeye mecbur etti. Bu esnada yetişen 27. Alay'ın da güneyden yaptığı taarruz başarılı gelişti. Aynı gün 19. Tümenin diğer iki alayının da ileri sürülmesiyle, **Seddülbahir'de** olduğu gibi **Arı Burnu'nda** da düşmanın derinlikte ilerlemesi durduruldu. ¹⁸⁴

¹⁸⁴ Görgülü, a.g.e., s.60.

Bugünden itibaren, her gün artan bir şiddetle taarruz ve karşı taarruzlar sürdü gitti, çok kanlı muharebeler yapıldı ve bir süre sonra savaş “**mevzi savaşı**”na dönüştü. İngiliz, yaptığı planı bir türlü uygulayabilir konuma getiremedi yani Seddülbahir’den çıkanlarla, Arı Burnu’ndan çıkanlar, bütün çabalarına rağmen Alçıtepe’de bir araya gelemediler.

İlk çıkarmadan itibaren aradan üç ay geçmişti. Anzac Grubu bu sürede ancak 3 km. genişlik ve 1.5 km. derinlik içinde bir alana yayılabiliyordu. Seddülbahir Grubu da aynı sürede ancak 5 km. kadar ilerleyebilmişti. Yani bir günde Alçıtepe’yi düşüreceklerini sananlar, 90 günde ancak 5 km. ilerleyebilmişlerdi.

Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Hamilton bu sıkışık durumdan kurtulmak için, emrine yeni verilen 9. İngiliz Kolordusuyla (dört tümen), 7-8 Ağustos 1915’te Anzac Grubunun kuzeyindeki **Suğla Limanı**’na (Anafartalar Bölgesi) bir çıkarma yaptıysa da, Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal’in komutasındaki Türk birliklerinin karşı taarruzuyla durduruldu ve denize döküldü. 6-10 Ağustos **Arıburnu Muharebeleri**, 9 Ağustos **Birinci Anafartalar** ve 10 Ağustos **Conkbayırı Muharebeleri** sonucu düşman denize döküldü.

Bu başarısızlık yüzünden **General Hamilton 27 Ekim’de görevden alındı**, yerine **General Munro** atandı. Kasım ayında İngiliz Harbiye Nazırı **Lord Kitchner** (Kichner) Çanakkale’ye geldi, cepheyi gezdi ve döndü. Arkasından İngiliz Hükümeti 7 Aralık 1915’te Suvla ve Anzac bölgelerinden birliklerin çekilmesine karar verdi. Bu tarihte Çanakkale’deki Müttefik kuvvetlerinin sayısı 134.000 insana ulaşmıştı. **Çekilme 12 Aralık’ta** başladı, **20 Aralık’ta Anafartalar ve Arıburnu bölgesi tamamen boşaltıldı**. 25 Aralık’ta da Seddülbahir bölgesinin boşaltılmasına karar verildi. **8/9 Ocak 1916 gecesi Seddülbahir’deki son birlikler de çekilmelerini tamamladılar**.

Osmanlı Genelkurmayı Çanakkale’deki **Türk zayıyatını 55.000 şehit**, 100.000 yaralı, 10.000 kayıp, 21.000 hastalıktan ölüm, 64.000 hasta olmak üzere **250.000** kişi olarak vermektedir.

İngilizler 43.000 ölü ve kayıp, 72.000 yaralı, 90.000 hasta olmak üzere 205.000 zayıat vermiştir. Fransızların zayıyatı ise 47.000’dir. Böylece iki taraf zayıyatının birbirinin aşağı yukarı aynı olduğu görülür. ¹⁸⁵

D. Hicaz-Yemen Cephesi

Sultan II. Abdülhamit Osmanlı Devleti’ni parçalamakta kararlı olan emperyalist devletlere karşı dünyanın her tarafındaki Müslümanları “islâm birliği” (Panislamizm) çatısı altında toplamaya büyük önem vermişti. ¹⁸⁶ Ne var ki, 1. Dünya Savaşı’nda Sultan Mehmet Reşat Cihad-ı Ekber ilan ettiği halde, özellikle Araplardan beklenen destek bir yana, isyan etmeleri nedeniyle Türk kuvvetleri iki ateş arasında kalmıştır. Başlangıçta Hicaz Emiri Hüseyin Osmanlı Devletine bağlılıklarını sunmuş, ama daha sonra İngilizlerle anlaşarak 27 Haziran 1916’da isyan etmiştir. ¹⁸⁷Bölgeye sevk edilen Türk Orduları İngiltere destekli Arap isyanları

¹⁸⁵ Görgülü, a.g.e., s.61.

¹⁸⁶ Bayur, a.g.e.,

¹⁸⁷ Orhan Çekiç, **İmparatorluktan Cumhuriyet’e Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli (1917-1920)**, Or Yay., 2001, İstanbul, s. 10.

karşısında fazla başarılı olamayacaktır. 8 Kasım 1916'da Şerif Hüseyin krallığını ilan edecek, 1917'de daha da genişleyen isyanlar nedeniyle kısa bir sürede bütün Hicaz Arap kabilelerinin eline geçecektir. Bundan sonra Osmanlı Orduları Arapların desteğini alan İngiliz kuvvetleri karşısında 1918'e kadar ağır ağır geri çekilmek zorunda kalacaktır.

4. Doğu'da Ermeni Meselesi:

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmakta olduğunu gören Osmanlı Hükümeti, 35 senedir isyan halinde olan Ermenilerin bu savaşta Rusların yanında yer alacaklarını tahmin ederek ve buna engel olmak üzere girişimlerde bulunmuşlardı. Sadrazam Talat Paşa Ermeni Patriği ve ileri gelenlerini Serkil Doryan Kulübü'nde toplamış ve "...Osmanlı Devleti'nin bir savaşa girmesi halinde, millet-i sadıka olan Ermeni Milleti'nin elbette Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacağını umarız..."deyince, Patrik, buna hiçbir şekilde şüphe edilmemesi gerektiğini ifade etmiş, böyle bir savaş halinde bütün Ermenilerin bütün güçleriyle Türk Ordusu'nun yanında yer alacağını söylemişti.

Patrik yalan söylüyordu.¹⁸⁸ Bu görüşmeden altı ay önce Erzurum'da yapılan Taşnak Partisi'nin kongresinde, " böyle bir savaş halinde derhal karşı cepheyle birleşileceği, orduda bulunan Ermenilerin ise silahlarıyla birlikte kaçıp Rus Orduları'na katılacakları..." karar altına alınmıştı bile. Savaşın patlaması, Ermenilere işte bu fırsatı verdi. Bin yıl yan yana sorunsuz yaşamış bu iki toplum,¹⁸⁹ şimdi karşı karşıya idi.

4.1 Ermeni Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi ve Doğu Sorunu:

Emperyalist Hristiyan Batı Dünyası, doğusundaki İslam Dünyası'nın en büyük devleti konumundaki Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayıp topraklarını aralarında paylaşmak için bu devletin içindeki Hristiyan unsurları ayaklandırmayı planladığı zaman, bu konu dünyanın gündemine "**Doğu Sorunu**" olarak sunuldu.

¹⁸⁸ Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni Kiliseleri'nin faaliyetleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Erdal İlter, **Ermeni Kilisesi ve Terör**, Ankara, 1996.

¹⁸⁹ Bayram Kodaman, **Ermeni Macerası (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)**, Isparta, 2001, s.3.

Artık Batı'nın, Doğu'da önemli bir sorunu vardır, bu da **"hasta adam"** olarak nitelenen Osmanlı Devletini yıkmak ve topraklarını paylaşmaktır.

Esasen Türklerin Anadolu steplerinde görüldüğü andan itibaren Batı, Türklerin ilerleyişini durdurmak için hep bir **"Doğu Sorunu Sendromu"** yaşayacaktır ama 1699 Karlofça Anlaşması'nın imzalandığı yıla kadar bunu başaramayacak, ne Türklerin İstanbul'u fethini ve Bizans'ın çöküşünü, ne de Türklerin Rumeli'ye geçip Viyana kapılarına dayanmalarını engelleyebileceklerdir. Fakat şimdi 19. Yüzyılda konjonktür tümüyle Batı'dan yanadır ve Osmanlı Devleti gerçekten de artık **"hasta"**dır.

Bu hastanın mirasını kolayca paylaşma konusunda başarılı olabilmek için, imparatorluk bünyesinde yaşamakta olan **"azınlıklardan"** büyük ölçüde yararlanılacaktır. Nitekim, kısa bir sürede, imparatorluğun batısında yaşayan çeşitli Hristiyan unsurlar ayaklanmaya kışkırtılacaklar, aldıkları yardım sayesinde de Avrupa diplomasisinde tek başına bırakılan Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını birer birer alacaklardır. Aslında Osmanlı Devleti bu isyanları tek tek bastırarak güçtedir ama buna hiçbir zaman fırsat verilmeyecek, karşısına daima bir koalisyon halinde çıkılacaktır. Osmanlı Devleti'nin bir İslam Devleti, isyancıların ise tamamının Hristiyan oluşunun da bu yaklaşımda rolü elbette vardır.¹⁹⁰

Tüm imparatorluğa dağılmış olmakla birlikte, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşamakta olan Ermeniler ise, aralıksız 35 yıl süren ve tüm Anadolu'yu kana bulayan terör eylemlerine rağmen başarılı olamayacaklar, sonuçları günümüze kadar uzanan pek çok trajedinin yaşanmasına yol açacaklardır. Böylece **"Doğu Sorunu"** **"Ermeni Sorununa"** dönüşecektir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk sınırları içinde yaşayan pek çok ulus ve kavim arasında **"millet-i sadıka"** –sadık millet- diye anılan Ermenilerin daima çok özel bir yeri olmuştur.

XIX.Yüzyıl ortalarına kadar Ermeniler, Türkiye'de büyük bir huzur ve refah içinde yaşamışlar, Tanzimat'tan sonra kendilerine devlet memurluğuna da girme hakkı tanınınca kamu yönetiminde de çok önemli görevlerde bulunmuşlardır.

Daha çok ticaret ve sarraflık, kuyumculuk gibi meslek ve sanatlarla uğraşan Osmanlı Ermenileri arasından 29 Paşa, 22 Bakan, 33 Milletvekili, 7 Büyükelçi, 11 Başkonsolos ve Konsolos, 11 Üniversite öğretim üyesi ve 41 yüksek rütbeli memur Osmanlı Yönetiminde görev almıştır. Ermeni Bakanlar arasında **Dışişleri, Maliye, Ticaret ve Posta** Bakanlıkları gibi son derece önemli ve kilit

¹⁹⁰ Recep Şahin, **Tarih Boyunca Türk İdareleri'nin Ermeni Politikaları**, İstanbul, 1988, s.75-80.

mevkilerde bulunanlar olmuştur. Balkan Savaşı esnasındaki dışişleri bakanımız Gabriel Nuradunghiyen, buna güzel bir örnektir..¹⁹¹

Müslümanlara tanınan her türlü haktan yararlanan Ermeniler, askere alınmamak gibi bazı ayrıcalıkları nedeniyle ailelerinin sürekliliğini, dolayısıyla refahını sağlamışlardır. Böylece, o dönemin Çarlık Rusya'sında yaşayan Ermenilerle kıyaslandığı takdirde Osmanlı Ermenilerinin büyük bir huzur ve refah ortamında, geniş bir din, dil, eğitim serbestliği içinde özgürce yaşadıkları kolaylıkla gözlemlenebilir.

Çoğunlukla, V. yüzyılda kurulan Ermeni Gregoryen Kilisesi'ne bağlı iken, diğer Hristiyan mezheplerinin temsilcisi hatta koruyucusu gibi davranan devletler tarafından XVII.yüzyıldan itibaren başlatılan propagandaların etkisiyle, bu durum XIX.yüzyılda değişikliğe uğradı. Böylece, Ermeni toplumu içinde Gregoryen Kilisesi yanı sıra, Fransızların çabasıyla Katolik (1830), İngilizlerin çabasıyla Protestan (1850) kiliselerine bağlı cemaatlar oluştu..¹⁹² Böylece Osmanlı Ermeni Cemaati üç parçaya bölündü ve bu sayede bu bölünmeyi planlayan devletler bu cemaatların haklarını koruyor olma bahanesiyle ellerini Osmanlı Devleti'ne sürekli müdahaleden bir an olsun çekmediler..¹⁹³ Yabancı devletlerin bu politikaları, Ermeni toplumunun çıkarları değil, kendi emperyalist emellerinin gerçekleşmesi doğrultusunda idi..¹⁹⁴

XIX.Yüzyıl ortalarına kadar devam eden ve nispeten kabul edilebilir düzeyde seyreden Devlet-Ermeni azınlığı ilişkileri özellikle Tanzimat ve Islahat dönemlerinden itibaren yavaş yavaş değişmeye başlamış, Tarihimizde 93 Harbi diye geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra ise dış görünüşü ile milliyetçi akımların etkisiyle, gerçekte ise emperyalist güçlerin kışkırtmalarıyla giderek tehlikeli boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Bu kışkırtmada Ermeni Kilisesi'nin de çok önemli rolü olmuştur. Daha doğrusu, Ermeniler arasında bağımsız devlet fikrini doğuran kaynak "Ermeni Milleti" değil, "Ermeni Kilisesi" olmuştur. Kilise, varlığını koruyabilmek için muhtaç olduğu gücün, ancak kendisi bir devletse sağlanabileceği zannına kapılmış..¹⁹⁵ ve asıl dinî maksadından uzaklaşıp Ermeni milliyetçiliğini temsil eden merkezler haline gelmiştir..¹⁹⁶

Böylece, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti bünyesindeki Hristiyanlara kucak açması ve onların arasından kendi çıkarları doğrultusunda hareket edecek cemaatlar oluşturmasıyla birlikte, bu

¹⁹¹ Orhan Çekiç, "Türkler, Ermeniler ve Gerçekler Sempozyumu I", Tebliğ: Ermeni Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi, Bodrum., 2004.

¹⁹² Kâmuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara, 1985, s.35-44; Nejat Göyünç, **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, İstanbul, 1983, s.52-54; Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987, s.152-155.

¹⁹³ Kemal Beydilli, **II.Mahmud Devrinde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi'nin Tanınması (1830)**, Harvard Üniversitesi Yakınoğlu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1995, s.36.

¹⁹⁴ Gürün, a.g.e., s.64; Erdal İlter, **Ermeni Meselesi'nin Perspektifi ve Zeytun İsyanları (1778-1880)**, Ankara, 1988, s.46-50.

¹⁹⁵ Gürün, a.g.e., s.30; Mim Kemal Öke, **Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1986, s.90.

¹⁹⁶ Gürün, a.g.e., s.31.

cemaatlar, kendilerine yakınlık gösteren devletler aracılığıyla Tanzimat Fermanı'nın ilkelerini bozmaya başladılar.¹⁹⁷ Batılılar, Tanzimat'a rağmen azınlıkların durumlarının yeterince iyileştirilmemiş olduğu şikâyetlerinde bulunuyorlardı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin azınlıklara bir takım yeni haklar getiren İslahat Fermanı'nı ilân etmesine yol açtı.¹⁹⁸ Ermeniler bu durumu çok iyi değerlendirdiler. Patrikhane içinde oluşturulan dünyevî işlerle ilgili konsey kanalıyla, Ermeni toplumunun iç düzenini sağlayacak bir nizamname hazırlanması için bir komisyon kurdular. Bu komisyonun hazırladığı tasarı Konsey tarafından 24 Mayıs 1860'da kabul edildi ve Bâbıali'ye sunuldu. Hükümetin birkaç düzeltmesiyle bu Ermeni Milleti Nizamnamesi 17 Mart 1863'te Sultan Aziz'in bir fermanıyla onaylandı ve yürürlüğe girdi.¹⁹⁹ İşte bu andan itibaren Ermeniler arasında basın, yayın ve benzeri yollarla bağımsızlık fikirleri ve Türk düşmanlığı yayılmaya başladı. Misyoner okullarının faaliyetleri ve Ermeni okullarıyla yaptıkları işbirliği, Ermeniler arasında ihtilal ve isyan fikirlerini yaygınlaştırdı.

Yadsınamaz bir gerçek olan bu tabloyu o halde yeniden özetlemekte yarar vardır:

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batı'da yaşanan siyasal, sosyal, bilimsel ve teknolojik gelişmelere uzak kalarak ayak uyduramayıp çok sıradan bir devlet haline dönüşen ve o geçmişteki muhteşem konumundan hiçbir iz kalmamış Osmanlı Devleti'nin, her şeye rağmen muhafaza etmekte olduğu bu geniş topraklar emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta, devlet, ancak büyükler arasında denge politikası izleyerek yaşamını bir süre daha uzatmaya çalışmakta ama, sona doğru hızla gelinmekte olduğu da artık açıkça belli olmaktadır.

Önce imparatorluğun Avrupa'daki topraklarında yaşamakta olan azınlık unsurlar ayaklandırılarak birer birer bağımsız devlet haline getirilmeli, diğer taraftan doğudaki Ermeniler de dışarıdan-içerden sürekli kışkırtılmaya başlanmalıdır. Kaldı ki Ermeniler esasen çok daha öncelerinden beri bu yönde teşvik edilmektedirler. Gerçekten de örneğin bu plan Rus Çarı Büyük Petro'nun 1720'lerden itibaren fiilen uygulamaya koyduğu bir plandır ve bir siyasi vasiyettir. Bu husus emperyalist güçlerin resmî arşivlerindeki belgelerle de sabittir ve bu belgeler tüm araştırmacılara da açıktır.

Buna rağmen, 20.nci yüzyılın getirdiği konjonktür gereği kimi çevreler, bütün bu gerçeği bir tarafa bırakıp, Türkiye'yi ve Türkleri 1915'te Ermenilere karşı bir soykırım suçu işlemiş olmakla suçlamaktadırlar. Bu çevreler, kendi arşivlerini bile görmezden gelerek, bugünkü çıkarları gereği böyle bir davranışta bulunuyor olabilirler, bunu bir nebze anlamak da mümkündür.

Ama özellikle son zamanlarda içimizden kimi aydın(!)larla, kurum ve kuruluşların Türkiye'yi bu "soykırım" suçuyla ısrarla suçlar bir tutum almaları ve bu ısrarlarını medyanın her alanında her fırsatta gündeme getirerek kendi içimizde kendimiz aleyhinde bir kamuoyu yaratmaya çalışmaları anlaşılır gibi değildir. Böylece dışarıdan ve içerden oluşturulan bir ortak cephe ile Türkiye iki taraftan sıkıştırılarak, bir taraftan Türklerin boynuna bir insanlık suçu olan "soykırım suçu" işlemiş bir ulus" yaftası geçirilmeye çalışılırken, diğer taraftan da Türkiye'nin Ermenistan'ın toprak ve tazminat taleplerine maruz kalması sağlanmak istenilmektedir.

¹⁹⁷ Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Uluslararası Rekabette Ermeni Sorunu'nun Kökeni (1878-1919)**, İstanbul, 1987, s.7-9.

¹⁹⁸ Mazıcı, a.g.e., s.9-11; Gürün, a.g.e., s.61-63.

¹⁹⁹ Uras, a.g.e., ss.156-171; Göyünç, a.g.e., s.55.

O zaman, bu kurguyu hazırlayan ve savunan emperyalistlerin gelin geçmişteki konumlarına yeniden ve daha yakından bir göz atalım ve sorunun kaynaklarının 1915 olmayıp, nerelere kadar uzandığını birlikte tespit edelim. Öte yandan da karşı tezi savunan Türk aydınların da bu vesileyle bu gerçekleri okuyup öğrenmelerini de umut edelim. Zira, eğer anlatacağımız bu gerçekleri zaten biliyor ve buna rağmen hâlâ Ermeni tezini savunuyorlarsa, bu başka bir felaket demektir, buna ihtimal dahi vermek istemeyiz. O zaman, “...neyin karşılığında hiçbir hukuksal temele dayanmayan bu Ermeni tezi savunulabilinir ki...?” gibi bir soru akla gelir ki, biz ne böyle bir soruyu aklımıza getirmek isteriz, ne de kimseyi bir şaibe altında bulundurmak .

O halde biz yeniden konumuza dönelim ve bir Ermeni sorununun bize karşı nasıl da sinsi bir plan olarak hazırlanıp, nasıl büyük bir sabırla uygulamaya geçirildiğini gözler önüne serelim:

4.1.1 Ermeni Meselesi’nin ortaya çıkışında Rusya’nın Rolü:

XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan tablo son derecede nettir. Osmanlı İmparatorluğu’nu içten yıkmak için azınlık unsurları kullanan emperyalist güçler kendi çıkarları doğrultusunda Ermenileri de kullanmışlar ve bir Doğu Sorunu’nun yaratıcısı olmuşlardır. Daha önce Balkanlar’da oynanan ve başarılı olan oyun, bu defa Doğu Anadolu’da tekrar sahneye konmuş, bölgenin özellikle stratejik ve jeopolitik konumu İngiltere ile Çarlık Rusya’sını bu kez bu sahnede karşı karşıya getirmiştir.

Çarlık Rusyasının 1.Petro’dan bu yana izlemekte olduğu temel dış politikası, sıcak denizlere, yani Akdeniz’e inmek olmuştur. Genelde yayılmacı (expansiyonist) bir politika güden Rusya, Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden Akdeniz’e inmeyi ulusal bir hedef olarak görmüş, tüm dış politika hesaplarını bu amaca yöneltmiştir.²⁰⁰ Rusya’nın bu hedefe ulaşmasında ise en büyük engel Osmanlı İmparatorluğu’dur. İşte bu sebepledir ki Rusya, tarihi boyunca en çok Osmanlı İmparatorluğu ile savaşmıştır. Zira Ruslar 1.Petro’nun siyasi vasiyetine sıkı sıkıya bağlanmışlardır.

Petro, henüz bir prensken Hollanda’ya geçmiş, işçi olarak gemilere kaydolmuş ve deniz aşırı ülkeleri görerek sömürgeleşmenin önemini kavramıştır. Oysa Rusya o günlerde Moskova çevresinde küçük bir kara devletidir. Rusya’yı büyütme için denizlere açılmanın zorunlu olduğunu gören Petro tahta geçince Rusya’nın 200 yıl boyunca uygulayacağı dış politikasının temelini oluşturan iki önemli karar almıştır:

1. Rusya’nın hiçbir limanı yoktur. Oysa büyümek ve sömürgeşebilmek için denizlere açılmalıdır. O halde Kuzeyde Baltık Denizi’ne çıkmalıdır. Bu kıyıları elinde tutan devlet İsveç’tir, demek ki İsveç ile savaşacaktır. Başka türlü büyümesi mümkün değildir.

²⁰⁰ Yusuf Halaçoğlu, “Ermeni Meselesiyle İlgili Birkaç Rus Kaynağı”. *Yeni Türkiye: Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, II, Sa:38, (Mart-Nisan 2001), Ankara, 2001, s.735.

İsveç’le savaşır ve Şariken’i 1706 ‘da Paltova’da yenerek Baltık kıyısında ilk limanını, kendi adını taşıyan **Petrograd**’ı kurar ve Baltık Denizi’ne çıkar.

2. Rusya Karadeniz üzerinden Boğazlar yoluyla sıcak denizlere, Akdeniz’e inmeli, İskenderun limanını ele geçirmelidir. Oysa Karadeniz ve Akdeniz’e egemen güç Osmanlı Devleti’dir. O halde Osmanlı Devleti ile savaşmak Rusya’nın kaderidir ve bu durum kaçınılmazdır. Çar Petro bunu göze alır ama zamanlaması yanlıştır. 1711 yılında Osmanlı Devleti’ne karşı Prut Savaşı’nı kaybeder ve çok büyük fide karşılığı hayatını zor kurtarır.

Bu mağlubiyete rağmen Rusya ana hedeften sapmayacaktır. Hele ileriki yıllarda Süveyş Kanalı açılıp da Kızıl Deniz üzerinden Hint Okyanusu’na kolayca çıkmak ve en büyük rakip İngiltere’nin Hint yolunu kesmek olanağı doğunca, Akdeniz’e inmek daha cazip hale gelmiş ve bu durumda Rusya Osmanlı Devleti’ni yaşam alanı içindeki en büyük engel olarak görmeye başlamıştır.

Rusya’nın Stratejisi artık bellidir: Mümkünse Boğazlardan geçmek, bu mümkün olmadığı takdirde Balkanlar üzerinden Ege’ye çıkıp Akdeniz’e inmek, diğer taraftan Kafkaslar üzerinden de Basra Körfezi’ne çıkarak Hint Okyanusu’na açılmak. Diğer bir alternatif yol olarak da Kilikya üzerinden Akdeniz’e inmek Rusya’nın temel dış politikasıdır ve bu politikanın uygulanmasında da baş aktör, Osmanlı Devleti bünyesindeki “**azınlıklar**” olacaktır.

1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla Ortodoks dünyasının hamisi rolünü üstlenen Rusya, bu azınlıklar silahını başarıyla kullanacaktır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da Rusların Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlıklara yönelik izledikleri politikanın bir ürünüdür ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarında yaşayan özellikle “**slav halkları**”nın bağımsızlıklarına kavuşmalarında bu savaş etkin rol oynayacaktır.²⁰¹ Ne var ki, böylece yeni doğan ve bağımsızlıklarını tamamen Rusya’ya borçlu olan bu devletlerin üzerinden Ege’ye kolayca atlayabileceğini hesaplayan Rusya, kısa sürede yanıldığını anlayacaktır. Savaşı gerçi Rusya kazanmıştır ama, bu savaş aynı zamanda Balkanlar’daki Rus emellerine de mezar olmuştur. Rusların desteğiyle yaratılan Muhtar Bulgaristan Prensliği Ruslara karşı bir durum almış, bağımsızlığına Rus silahları sayesinde kavuşan Sırbistan bile Avusturya’ya yaklaşır bir tutum içine girmiştir. Böylece Rusların Balkanlardan Akdeniz’e inmeleri imkansız hale gelmiştir.

Bu durumda elde kalan tek alternatif, Kafkaslar’daki Ermenilerdir. Kafkaslar üzerinden Basra Körfezine, dolayısıyla Hint Okyanusu’na, öte yandan da Kilikya üzerinden İskenderun Limanı’na pekâlâ ulaşılabilir. Doğu Anadolu toprakları üzerinde Ermeniler için bağımsız bir devlet kurma fikri ortaya atılırsa, Balkanlar örneğinde olduğu gibi bu kez Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşamakta olan Ermeni unsuru isyana teşvik edilebilir ve böylece de doğal olarak bu bölgede kurulacak bir

²⁰¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1987, s.25.

Ermeni devleti Rusya'nın "uydu" devleti olur. Bu devleti bir "trampfen" gibi kullanarak Basra Körfezi'ne çıkmak da Rusya için artık mesele değildir. O halde önce Ermeniler isyana teşvik edilmeli ve bu isyanlar desteklenmelidir. İşte Ermeni Sorunu'nun **embiryonu** böylece yaratılmıştır.

Konunun resmen masada görüşülmesi ve takip edilecek yol haritasının çizilmesi ise İstanbul'da olacaktır. Plevne Cephesi'nin çökmesi üzerine Tuna'yı atlayan ve Çar'ın amcası olan **Grandük Nikola** komutasındaki bir Rus Ordusu gelip karargâhını bugünkü Yeşilköy'e, o günkü adıyla Aya Stefanos köyüne kurmuştur. Dönemin Ermeni Patriği Nerses Varjabedyan beraberindeki bir heyetle Nikola'yı Ocak 1878'de Edirne'de gizlice ziyaret etmiş ve Çar'a iletilmek üzere üç öneride bulunmuştur.²⁰²

1. "Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Ermenistan kurulmalıdır", veya
2. "Vilayet-i Sitte denen Sivas, Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır toprakları üzerinde" 'Özerk' bir Ermenistan kurulmalıdır, veya
3. Osmanlı Devleti Doğu'da Ermeniler lehine genel reform yasalarını çıkartıp uygulamaya başlamadan, Rus Orduları Anadolu'yu boşaltmamalıdır.

Bu önerileri yapan **Patrik Varjabedyan** bir Osmanlı tebasıdır, konuştuğu kişi ise Rus Orduları İşgal Komutanıdır. Ama ne yazık ki geline nokta budur. Osmanlı yurttaşı olan Patrik, düşman ordusunun komutanından medet ummaktadır.²⁰³ Nitekim, bu toplantıda bulunan General İgnatieff, Osmanlı Devleti ile yapılacak olan barış anlaşmasına Ermeniler lehine bir maddenin mutlaka konulacağı sözünü işte böylece vermişti, sözünde de durdu: 3 Mart 1878 günü imzalanan **Ayastefanos Barış Anlaşması**'nın 16. Maddesi Ermenilerle ilgiliydi ve ilk kez Osmanlı Devleti'nin imzaladığı bir anlaşmada "Ermenilere" ilişkin bir madde yer alıyordu. Bu maddeyle Osmanlı Devleti Ermenilerin yoğun yaşadığı Doğu illerinde Ermeniler lehine reformlar yapacağını ve onları Kürtlere ve Çerkezlerle karşı koruyacağını taahhüt ediyordu. Daha sonra araya girecek olan İngiltere'nin müdahalesiyle Ayastefanos Anlaşması ortadan kaldırılacak, yerine **Berlin Anlaşması** konulacak (13 Temmuz 1878) ve bu kez bu hüküm o anlaşmada 61. Madde de benzer şekilde yer alacaktır. Buna göre, (Madde 61): "Bâbîâli (Osmanlı Devleti) Ermenilerin oturdukları vilayetlerin yerel şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı (Ermenilerin) emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder..."

Böylece artık Ermeniler uluslar arası anlaşmalarla bir takım güvencelere kavuşuyorlardı. Grandük Nikola'nın Nerses Varjabedyan'ın önerilerine Edirne'deki yanıtı olumsuzdur ama karşı önerisi, sonraki olabileceklerin habercisidir.

Ne var ki bu toplantı Ermeni Patriği için bir diğer açıdan tam bir hayal kırıklığı da yaratmıştır. Zira, Grandük Nikola Patriğin önerisini dinlemiş ama ardından şu konuşmayı yapmıştır:

²⁰² Bilal Şimşir, **Ermeni Meselesi (1774-2005)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.19.

²⁰³ Bilal Şimşir, a.g.e., s.20.

”...Size hiç kimse kendiliğinden vatan kuramaz. Bunu bizden de istemeyin, yapamayız. Bağımsızlık verilmez, alınır. Eğer bağımsız bir devlet kurmak istiyorsanız, ayaklanın, isyan edin. Tıpkı Yunanlılar gibi, Bulgarlar gibi, Sırpalar gibi. Biz gereken silah, eğitim, lojistik desteğini, para yardımını yaparız. Siz isyan edince nasıl olsa Osmanlı güvenlik güçleri üzerinize gelecektir. Hükümet güçleri üstünüze gelince de ‘**Müslümanlar Hristiyanları katlediyor**’ diye dünyayı ayağa kaldırırız...O zaman bütün Hristiyan dünyası arkanızda yer alır, yardım eder. Tıpkı Yunanistan örneğinde olduğu gibi. ”

İşte dinamiti ateşleyen fitil Rusların bu yaklaşımı olmuş, artık ok yaydan çıkmıştır.

Bunu bütün dünyanın, özellikle de 24 Nisan 2010 ‘da Haydarpasha’da “**ortak acıları paylaşmak**” bahanesiyle toplanıp, Osmanlı Hükümeti’nin 24 Nisan 1915 günü İstanbul’da 235 Ermeni aydınını tutuklamasını bir soykırım öncesi katliam gibi sunan güya(!) aydınlarımız iyi anlamalıdır.

Bu aydınlarımız ve Türkiye’nin dibini oymak için büyük gayret içinde olan tüm yazar-çizer tayfası bilmelidirler ki, İngiliz Büyükelçisi Elliot o yakın tehlikeyi kendi bakanlığına rapor ettiğinde, yani 1878 yılında;

- Ortada **İttihat Terakki Partisi** diye bir parti yoktur. Ermeni Sorunu gündeme geldiğinde hep bu partiyi suçlarlar ama, o tarihlerde böyle bir bahaneleri söz konusu bile değildir.
- Aynı şekilde o günlerde örneğin **Teşkilat-ı Mahsusa** diye bir kuruluş da henüz yoktur. (Bu örgütü de 1915’te olduğunu iddia ettikleri katliamları yapan kuruluş olarak suçlarlar.) O halde böyle bir bahaneleri de olamaz.
- Henüz o tarihlerde **Hamidiye Alayları** diye bir kuruluş da yoktur. (Osmanlı Devleti’nin Ermenileri bu alaylarla kırdığı yalanını savunurlar ama görüldüğü gibi bu da o tarihlerde söz konusu bile değildir).
- O tarihlerde **Talat Paşa** (doğ. 1874) henüz 4 yaşındadır, **Enver Paşa** dünyada bile değildir.

(Ermeniler bu paşaları soykırımdan sorumlu tutmaktadırlar).

O günlerde bütün bu kişi ve kurumlar yoktur ama...Osmanlı Devleti’nin ciddi bir “**Ermeni Sorunu**” vardır. Bu sorunun sonucu olarak da Patriğin dediği olacak ve tüm Anadolu’da tam 35 il, 1880-1915 arasında tam 35 sene boyunca yakılıp yıkılacak, Amerikalı Prof. Dr. Justin Mac Charti’ye göre 3 milyon dolayında Müslüman nüfus Ermeniler tarafından katledilecektir.(Bu isyanlara ve ilişkin belgelere ileride yeniden değinilecektir.)

Bu gerçek böylece yerli yerine oturtulmadıkça , bu sorunu anlamak mümkün değildir. Esasen anlaşılamamış olması da bundan, yani bilgisizlikten ileri gelmektedir.

İşte Ermenileri o gün böyle destekleyen Ruslar, bugün de farklı çıkarları nedeniyle bu davanın arkasındadırlar ve Azeri Türklerine ve Türkiye’ye karşı Ermenileri, hem de fiilen korumakta ve kollamaktadırlar.

Bunun anlaşılır bir tarafı vardır : Rusya Amerika Birleşik Devletleri’ni, Hazar petrol yataklarının yanında, Kafkasya’da burnunun dibinde görmek istememektedir. Oysa ABD’deki güçlü Ermeni Lobisi vasıtasıyla Amerika, Ermenistan üzerinde etkindir ve Gürcistan’da da üs sahibidir. Fiili durum da bu olunca, Rusya Ermenistan’ın ABD nüfuzuna kaymaması için Ermenistan’ı fiilen ve askerî gücüyle

desteklemektedir. Durum özetle budur. Ama Türk aydınının da bu durumu sezinleyip, neden Rusya'nın Ermeni tezini desteklediğini kavraması şarttır. Yoksa daima bir takım *günah keçileri* bulmak ve kolaycılığa kaçan suçlamalarla olayın içinden çıkmaya çalışmak mümkündür ama, bu bizi gerçeğe götürmez.

Rus Orduları Başkomutanı Grandük Nikola'yı ziyaretten İstanbul'a biraz da hayal kırıklığı içinde dönen Patrik , Grandük Nikola'nın öğütlerini İngiliz Büyükelçisi'ne aynen aktaracaktır. Büyükelçi Elliot da konuyu derhal Londra'ya, Dışişleri Bakanlığı'na rapor edecek ve “...Ermeni Patriği beni ziyaret ederek , ‘...Eğer Batı'nın bağımsızlık talebimize sempati duyup bize yardım etmesini sağlamamız için ayaklanmamız gerekiyorsa, yakın bir zamanda sizler tüm Anadolu'yu yangın yerine çevireceğimize emin olabilirsiniz ...’ dedi” diyecektir.

O halde Osmanlı Hükümeti artık ne yaparsa yapsın gelecek günler karanlıktır ve Ermeniler sonu kardeş kavgasına döneceği açık olan bir maceraya hızla koşmaktadırlar.

O güne kadar iki toplum arasında hiçbir sorun yaşanmamış olduğu da dikkate alınırsa , o halde olayların başlangıç noktasının 1915 değil, 1878 olduğu gerçeğini kabul etmemiz zorunludur.

4.1.2 Ermeni Meselesi'nde İngiltere'nin Rolü:

O ana kadar, takriben 100 senedir izlediği dış politika ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti güden İngiltere artık görmüş ve anlamıştır ki, Osmanlı Devleti'nin sonu gelmiştir ve ne yapılırsa yapılsın onu ayakta tutacak güç artık yoktur..²⁰⁴ Bu durumda Rusların güneye, Akdeniz'e inmesini engellemek üzere arada tampon devletler kurmak gereklidir, o halde Kafkasları ve Doğu Anadolu'yu içine alacak büyüklükte bir Ermenistan kurulmalı, bu kuruluş İngiliz desteğinde olmalı, böylece kurulacak Ermenistan bağımsızlığını Rusya'ya değil, İngiltere'ye borçlu olmalıdır. Birer Türk dostu olan Palmerston, Salisbury, Disraeli gibi hükümetlerin dönemi artık geride kalmıştır ve şimdi Gladstone yepyeni bir politika ile Osmanlı'nın karşısındadır.

Kısacası “**bağımsız bir Ermenistan kurmak için**” şimdi iki ülke yarış halindedirler. İşin aslı, Rusya bağımsız bir Ermenistan'dan yana değildir, zira Ermeniler bu kozu İran Ermenistanı'nda Ruslara karşı kullanacaklardır. Rusya, Doğu Anadolu toprakları üzerinde bir Ermenistan'dan yanadır, kendi topraklarında değil. Ama sonuç olarak bir taraftan Rusya, diğer taraftan İngiltere, her biri kendi çıkarlarının peşinde koşarak bir Ermenistan yaratmak için ellerinden geleni yapmaya başlayacaklardır.

İşte Ermeniler, bağımsız bir Ermenistan Devleti kurmak hayaliyle ve fakat aslında bir sıçrama tahtası görevini farkında olmadan üstlenmek üzere Ruslar tarafından böylece isyana teşvik edilmişler ve kullanılmışlardır. Bu oyunu gören İngiltere Akdeniz'e inen ve Hindistan yolu için son derece hayati

²⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*, Ankara, 2001, s.14.

bir yere ulaşan Rusya'nın kendisi için ne denli tehlike olacağının bilinciyle karşı tedbir almaya çalışmış, bu meyanda, Hindistan yolu için son derece önemli bir stratejik konumu olan Kıbrıs'ı Rusya'ya karşı müştereken korumak önerisi ile Osmanlı Devleti'ne başvurmuştur. Savaştan henüz çıkmış olan Osmanlı Devleti bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmış ve İngiltere bu maksatla 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan Kıbrıs Anlaşması ile Kıbrıs'a çıkmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Kıbrıs'ın mülkiyet hakkı Osmanlı Devleti'ne aittir ve İngiltere sadece Ada'da kiracıdır, Kıbrıs'ta bulunması karşılığı her yıl bir bedel ödeyecektir, Rus tehlikesi ortadan kalkmadan da Kıbrıs'tan çıkmayacaktır. Bu anlaşma yüzünden Rusya Osmanlı Devleti'ne saldırıya kalkarsa İngiltere bu saldırıyı kendine yapılmış sayacaktır.²⁰⁵ Ayrıca Rusya işgali altında bulundurmakta olduğu Doğu Karadeniz bölgesini boşalttığı takdirde, İngiltere'de Kıbrıs'tan çekilecektir.

Ayrıca İngiltere "... 1856 Paris Anlaşmasıyla İngiltere'ye verilmiş bazı hakların bu anlaşmayla zarar gördüğü" gerekçesiyle Ayastefanos Anlaşması'nı tanımadığını ilan ederek yürürlükten kalkmasını ve meselenin bir uluslar arası kongrede ele alınmak üzere Berlin'e taşınmasını sağlamıştır. Ama bütün bunlara rağmen, İngiltere de Osmanlı Devleti ile imzaladığı bu Kıbrıs Anlaşması'nın hemen birinci maddesine, Osmanlı Devleti'nin Ermeniler lehine yapacağı reformları İngiltere'nin takip edip denetleyeceği hükmünü koymaktan geri durmamıştır.

Belli ki Ermenistan üzerinde şimdi bir İngiltere-Rusya rekabeti başlamıştır. Her iki devlet de Osmanlı Devleti üzerinde Ermeniler lehine reformları bir an önce başlatması için baskı kurmakta yarışmaktadırlar.

Böylece her iki devlet tarafından teşvik edilen ve fiilen yardım gören Ermeniler, Balkan ülkeleri gibi bağımsız olmak için Osmanlı Devletine başkaldırarak özellikle 1880-1915 yılları arasında çeşitli defalar Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ayaklanmalar çıkarmışlar, büyük katliamlara girişmişler, bunu engellemek üzere üstlerine gönderilen meşru güvenlik kuvvetleriyle çatışmışlar, alınan her tedbiri "**Türkler bizi katlediyor**" şeklinde dış dünyaya yansıtmışlardır.

4.2 İsyan Öncesi Örgütlenmeler:

Ermeniler isyan eylemlerine geçmeden önce çeşitli alanlarda örgütlenmişlerdir.²⁰⁶

Kurdukları ihtilalci **Hınçak** (1887) ve **Taşnak** (1890) partileri ve bunların destekleyicileri vasıtasıyla dünya kamu oyunu sürekli olarak yanıltmışlardır. Her ayaklanma tam bastırılacakken dış güçlerin müdahalesini sağlamışlar, bu güven nedeniyle de her fırsatta yeniden ayaklanabilmişlerdir. Dünün sadık milleti artık Osmanlı'nın başındaki en önemli gailedir. Bu durum Birinci Dünya Savaşı boyunca da bütün şiddetiyle sürmüştür.

1880 yılından itibaren Doğu Anadolu'daki İngiliz konsoloslarından gelen raporlardan, bölgedeki Ermeni unsuru içerisinde hızlı bir örgütlenme ve silahlanma faaliyetinin öne çıktığı

²⁰⁵ Halaçoğlu, a.g.e., s.15.

²⁰⁶ Orhan Çekiç, "International Terrorism and Armenian Terror", London City University, 2007.

anlaşılmaktadır. Tüm İngiliz arşivleri, söylediklerimizi teyid eden belgelerle doludur ve bu belgeler tüm araştırmacılara açıktır.

Ermeniler örgütlenmelere başlangıçta dikkati çekmemek için sosyal içerikli cemiyetler kurarak başlamışlardır. Bunların ilki, 1860 yılında İstanbul'da kurulan "**Hayırsever Cemiyeti**"dir.(Benevolent Union). Amacı Kilikya'yı kalkındırmaktır. Üyeleri arasında bulunan Hasip Şişmanyar ve Mıgırdıç Beşiktaşyan'ın Zeytun olaylarında rol oynadığı söylenmiştir. (Bak. Louise Nalbandian, The Armenian Revolutionary Movement, sf.71).

1870 ile 1880 arasında, Van'da "**Araratlı**", Muş'ta "**Okulsevenler**" ve "**Doğu**", Erzurum'da "**Milliyetçi Kadınlar**" isimli dernekler kuruldu. Sonra ilk üçü bir araya gelip birleşerek "Ermenilerin Birleşik Cemiyeti"ni kurdular.

Bu sosyal amaçlı derneklerin yanı sıra, ihtilalci cemiyetler de kuruluyordu. 1878'de Van'da kurulan "**Kara Haç**" cemiyeti bunlardandı. ABD'deki Clu Clux Clan" benzeri, bir kuruluştı. Ermeni davasına destek vermeyen Ermenileri öldürerek kısa zamanda ünlenmişti. Öldürdüğü kurbanının alnına kara bir haç işareti kazıyor, böylece imzasını bırakıyordu. Kullandığı slogan "**...kurtulmak istiyorsan, komşunu öldür**" idi. Bu emri yerine getirmeyen Ermeniye ise kendileri katlediyordu.

1881'de Erzurum'da "**Anavatan Müdafileri**" (Pashtpan Haireniats) Cemiyeti kuruldu. Bu derneğin de gayesi Ermenileri silahlandırmaktı.

4.2.1 İhtilalci Armenakan Partisi

İhtilalci bir parti olarak kurulan ilk kuruluş ise "**Armenekan**" partisidir. Kurucusu, aynı zamanda bir öğretmen olan Portakalyan, ihtilalci bir gençlik yetiştirmiş olmakla ünlenmiştir. Van'da oturması yasaklanınca 1885'de Fransa'ya gitmiş, **Armenia** gazetesini yayınlamış ve "**kan dökmeden hürriyetin kazanılamayacağı**" sloganını yaymaya başlamıştır..²⁰⁷

İşte Portakalyan'ın talebelerinden olan dokuz öğrenci bir araya gelip, Armenia gazetesinin isminden yola çıkarak, 1885 yılında Armenakan Partisi'ni kurdular..²⁰⁸.Bu gazetenin Türkiye'ye girmesi 1885, Rusya'ya girmesi de 1886 yılında yasaklanacaktır.

²⁰⁷ Orhan Çekiç, "Türkler, Ermeniler ve Gerçekler II Sempozyumu", " Uluslar arası Terörizm ve Ermeni Terörü"Tebliğ, 2006, Bodrum.

²⁰⁸ Kâmuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, 1988, s.129.

Armenekan Partisi'nin kuruluş amacı, ihtilal yoluyla Ermenilerin kendi kendilerini idare hakkını ellerine almalarıdır. Parti programında bu husus belirtilmektedir. Partiye sadece Ermeniler girebilir. Halkı silahlı eyleme hazırlamak, onlara silah sağlamak, diğer ihtilalci kuruluşlarla işbirliği yapmak, partinin amaçları arasındadır ve sene henüz 1885'dir.

Yani Ermeniler bu hazırlıklarını 1. Dünya Savaşı'nın başlamasından 30 sene önce yapmaktadırlar. Ve Ermeniler bütün bu çalışmaları yaparken henüz ne İttihat Terakki Partisi vardır, ne Teşkilat-ı Mahsusa ne de Hamidiye Alayları. Hükümetin ilerde almak zorunda kalacağı "tehcir" kararına da daha 30 sene vardır ve Ermeniler büyük isyana işte bu boyutta hazırlanmaktadırlar.

4.2.2 İhtilalci Hınçak Partisi ve Programı

Dikkati çeken ihtilalci partiler arasında elbette **İhtilalci Hınçak Partisi** önde gelir. Bu parti 1887 yılında Cenevre'de kuruldu. Paris'te okuyan, Marksist ve hali vakti yerinde öğrencilerin kurduğu bir partidir. Portakalyan'ın Armenia gazetesinin okurları çevresinden bir grup, partiyi kurmuşlardır. Kurucularının hiçbirisi Osmanlı teb'ası değildir ve Türkiye'yi hiç görmemişlerdir. Buna rağmen, görmeden düşman olmuşlardır. Yayınladıkları parti programının hedefleri dehşet vericidir.²⁰⁹

Hınçak Parti Programı:

1. Bugünkü düzen bir ihtilalle ortadan kaldırılmalı, onun yerine ekonomik gerçeklere ve sosyal adalete dayanan yeni bir cemiyet oluşturulmalıdır.
2. Partinin ilk ve yakın hedefi Türkiye Ermenistanı'nın politik ve milli bağımsızlığını sağlamaktır.
4. Türkiye'de ihtilal yoluyla gerçekleştirilecek olan hedeflere varılmak için kullanılacak metod, propaganda, tahrik, tedhiş, teşkilatlanma ile köylü ve işçi hareketidir.
6. Parti'de bir merkez komitesi kurulacaktır. İşçilerden ve köylülerden oluşacak iki geniş ihtilal grubu kurulacaktır. Bunlardan ayrı olarak gerilla çeteleri teşkil edilecektir.
7. İhtilali gerçekleştirmek için en müsait zaman Türkiye'nin harbe girdiği dönem olacaktır.
8. Süryaniler, Kürtler, Türklere karşı mücadelede kazanılmalıdır.

²⁰⁹ Enver Yaşarbaş, **Ermeni Terörünün Tarihçesi, Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri**, İstanbul, Petek Yayınları, 1984, s.18.

9. Türkiye Ermenistan'ının bağımsızlığı elde edildikten sonra ihtilal, Rusya ve İran Ermenistan'ına teşmil edilecek ve Federatif bir Ermenistan kurulacaktır.

Dördüncü maddede görüldüğü gibi, Ermeniler metot olarak **“propaganda”**yı kullanacaklardı ve öyle de yaptılar. Bugün de bu metodu büyük bir başarıyla kullanmaktadırlar. En yaygın propaganda olarak da 1.5 milyon Ermeninin Türkler tarafından soykırıma tabi tutulduğu yalanını günümüzde de sürdürmektedirler. İşte bu ve benzeri yalanlarının kaynağı, yukardaki Hınçak Parti Tüzüğü'nün 4. maddesidir ve diğer tüm maddelere uyulduğu gibi bu maddeye de sıkı sıkı uyulmaktadır. (Türk tezinin karşıtı görüşü savunanların acaba bu maddeden haberi var mıdır? Sanmıyorum ve ummak da istemiyorum. Bunları bile bile Türkiye'yi mahkûm ettirmek istiyorlarsa, zaten o zaman bir iç ihanetle karşı karşıyayız demektir ki, bu da tam bir felaket demektir. Bu ihtimali aklıma bile getirmek istemiyorum.)

İşte böylece bağımsızlık hayallerine kapılan Ermeniler, bu yola onları itip teşvik edenlerin de gayretiyle ülkede anarşi ortamını hazırladılar. Bunun üzerine bu ülkeyi bölmek isteyenlerle böldürmek istemeyenler arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Ama her şeye rağmen, Osmanlı Hükümeti'nin hâlâ Ermeniler için verilmiş toplu bir sürgün kararı bile yoktur. Bu kadar olaylara rağmen, hükümetler olabildiğince serin kanlılıkla olayları yatıştırmaya çalışmaktadırlar. Hınçak Partisi Kumkapı nümayişi olayını, Sasun isyanını, Babiâli nümayişini, Zeytun isyanını üstlenecektir.

Görüldüğü gibi, 1887 yılından itibaren Ermeniler tüm Anadolu'da her türlü tahrik ve tedhiş hareketlerine girişeceklerdir. Devlet uzun süre bu olaylara seyirci kalacak, eli kolu bağlanacaktır. Olay çıkarmak için bahane peşinde koşan Ermeniler kimi zaman vergilerin yüksek olduğu bahanesiyle ayaklanacaklar, vergi tahsildarını öldürmekten, olay yerine gelen jandarmaya ateş etmekten, sık sık olay çıkarmaktan çekinmeyeceklerdir. Zira Parti Programı öyle hareket edilmesini istemektedir onlarda örgüt kararlarını uygulamaktadırlar.

4.2.3 Ermeni İhtilalci Taşnak Partisi (Daşnaksutyun) ve Programı:

Bu parti 1890 yılında Tiflis'te kurulmuştur. Daha ziyade sosyalist olmayan, milliyetçi gençlerden oluşmuştur. Ermenice **“federasyon”** anlamına gelmektedir. Bu durumda Hınçak Partisi'nin de bu gruba katıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu birlik fazla sürmemiş, 1891'de Hınçaklar Federasyon ile yani Taşnaklarla ilişkilerini, onları çok yavaş ve ağır buldukları gerekçesiyle kesmişlerdir.

Taşnak Partisi'nin programı 1892 yılında ortaya çıkmıştır.

Taşnak Partisi'nin Programı:

- Çeteler teşkil etmek,
- Her yola başvurarak halkın maneviyatını ve ihtilalci faaliyetini arttırmak
- Halkı silahlandırmak için her yola başvurmak
- İhtilal Komiteleri teşkil edip, aralarında sıkı irtibatı temin etmek
- Kavgayı teşvik etmek ve hükümet yetkililerini, muhbirleri, hainleri, soyguncuları yıldırarak,
- Hükümet müesseselerini yağmalamak ve harap etmek.

Bu parti ayrılıktan, bağımsızlıktan söz etmemekte, reformları talep etmektedir. Bu şekilde bir terör örgütü olarak ortaya çıkan Taşnaklar, Osmanlı Bankası Baskını, 1904 Sasun İsyanını, Yıldız Suikastini üstlenmişlerdir ve böylece isyanlar dönemi başlatılmıştır.

4.3 Ermeni İsyanları:

Terör yöntemiyle isyan hareketini başlatan Ermeni İhtilalci Parti ve Dernekleri, Hristiyan Batı'yı da arkalarına alarak, Anadolu'nun 35 il ve ilçesini ardı ardına tam 35 yıl boyunca yaktılar ve yıktılar. Osmanlı güvenlik güçlerinin her müdahalesini de dünyaya "*Türkler Ermenileri katlediyorlar, Hristiyan kardeşlerinizin imdadına koşun*" şeklinde duyurup, yaygın propaganda metotlarıyla kamuoyunu aldattilar. Bu aldatmaya, bu isyanları kendi çıkarları için destekleyen ve bu yolda Ermenileri kullanan Rusya, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler de bilerek alet oldular.

Bu isyanlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:²¹⁰

Anavatan Müdafileri Olayı (8.12.1882), Armenekan Çeteleriyle Çatışma (Mayıs 1889), Musa Bey Olayı (Ağustos 1889), Erzurum İsyanı (20 Haziran 1890), Kumkapı Nümayişi (15 Temmuz 1890), Merzifon, Yozgat, Kayseri olayları (1892-1893), Birinci Sasun İsyanı (Ağustos 1894), Zeytun (Süleymanlı) İsyanı (1-6 Eylül 1895), Divriği (Sivas) İsyanı 29 Eylül 1895), Babiali Olayı (30 Eylül 1895), Trabzon İsyanı (2 Ekim 1895), Eğin (Mamuratül Aziz) İsyanı (6 Ekim 1895), Develi (Kayseri) İsyanı (7 Ekim 1895), Akhisar (İzmit) İsyanı (9 Ekim 1895), Erzincan İsyanı (21 Ekim 1895), Gümüşhane İsyanı (25 Ekim 1895), Bitlis İsyanı (25 Ekim 1895), Bayburt İsyanı(26 Ekim 1895), Maraş İsyanı (27 Ekim 1895), Urfa İsyanı (29 Ekim 1895), Erzurum İsyanı (30 Ekim 1895), Diyarbakır İsyanı (2 Kasım 1895),

²¹⁰ Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara, 1990, ss.58-59.

Siverek (Diyarbakır) İsyanı (2 Kasım 1895), Malatya İsyanı (4 Kasım 1895), Harput İsyanı (7 Kasım 1895), Arapkir İsyanı (9 Kasım 1895), Sivas İsyanı (15 Kasım 1895), Merzifon İsyanı (15 Kasım 1895), Gaziantep (Ayıntap) İsyanı (16 Kasım 1895), Maraş İsyanı (18 Kasım 1895), Muş İsyanı (22 Kasım 1895), Kayseri İsyanı (3 Aralık 1895), Yozgat İsyanı (3 Aralık1895), Zeytun İsyanı (1895-1896), Birinci Van İsyanı (2 Haziran 1896), Osmanlı Bankası Baskını (14 Temmuz 1896), İkinci Sasun İsyanı (Temmuz 1897), Sultan Abdülhamit'e Suikast (Yıldız Suikastı) (21 Temmuz 1905), Adana İsyanı (14 Nisan 1909).

Olayların birbirine ne kadar yakın tarihlerde cereyan ettiği görülürse, hepsinin bir tertip eseri olduğu kolaylıkla anlaşılabacaktır. Sadece 1897'ye kadar kırka yakın ilde tedhiş ve cinayet eylemlerine tanık olunacak, gene de sabır gösterilecektir. Böyle bir hükümetin, bir de üstelik 1. Dünya Savaşı gibi, var olup olmama savaşının verildiği bir ortamda, benzer tedhiş hareketlerine maruz kalınca, Ermenileri savaş alanının dışına toplaması veya sürmesi kadar doğal ne olabilir? Hangi devlet benzer durumda aynı kararı almazdı, sormak gerekir.

4.4 Tehcir (Zorunlu Göç) Kararı:

İşte 1. Dünya Savaşı günlerine bu koşullarla gelinir. Osmanlı Devleti savaşa girince, Ermeniler bekledikleri fırsatın doğmuş olduğu inancıyla toplu olarak harekete geçtiler ve Kafkas Ordusu'nun geri hatlarını vurdular. Rus ordularıyla işbirliğine gittiler ve Van'ı içerden vurarak 15 Nisan 1915'te Rus ordularına teslim ettiler. Büyük bir Müslüman kıyımı yaşandı. Bunun üzerine 24 Nisan 1915'te Hükümet Ermeni ileri gelenleri olarak 234 kişiyi tutukladı. Bu olayı Ermeniler sanki bir kıyımın yıldönümüymüş gibi, her yıl 24 Nisan'da protesto eylemlerine dönüştürdüler. Oysa o gün kimsenin burnu bile kanamamıştır. Bu tutuklamalara rağmen olayların yatışmayıp, üstelik daha da artması üzerine Hükümet 27 Mayıs 1915 günü, zorunlu olarak bazı Ermenileri Tehcire, "zorunlu göç"e tabi tutarak yerlerini değiştirme kararı aldı ve uyguladı.. Çıkan yasanın adı "**Sevk ve İskân Yasası**"dır ve yukarda açıklanan sebeplerden dolayı zorunlu olarak çıkarılmıştır.

Osmanlı Devleti o günlerde, Türkiye'nin Batı ucunda dünyanın en büyük deniz gücüne ve kara ordusuna karşı Çanakkale'de var olma, olmama savaşı veriyordu. Daha birkaç ay önce de Kafkas Cephesi'nde 3. Ordu, Sarıkamış'ta tam bir felaket yaşamıştı. Öte yandan bütün doğuda Ermeniler isyan etmişler, dört koldan saldırıya geçmişler, ordunun artçı birliklerini vuruyor, cephanelikleri havaya uçuruyor, askerin ikmal yollarını, telgraf tellerini kesiyor, ordudan firar eden Ermeniler gruplar halinde çetelere katılıyor ve korumasız savunmasız köyleri basıyor, katliam yapıyordu. 3. Ordu'nun geri çekilme hatları çevrilmiş, manevra alanı daraltılmış, ordu riske girmişti. Cephedeki subaylar bölgedeki sivil nüfusun bölgeden uzaklaştırılmalarını ısrarla talep eder hale gelmişlerdi.

Son olarak Van'ın içerden vurularak Ruslara teslim edilmesi bardağı taşıran son damla oldu. Başkomutan Vekili Enver Paşa Talat Paşa'ya sınır boyundaki illerde yaşayan Ermenilerin sınırın öte

tarafına, Erivan'a doğru sürülmesini önerdi. Talat Paşa, bu sivil halkın o takdirde iki ateş arasında kalabileceğini, bunun doğru olmayacağını, bu halkı en iyisi henüz savaş olmayan bir bölgeye taşımanın daha doğru olacağına karar verdi. O tarihte Meclis kapalı olduğu için Hükümet geçici bir kanunla, Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermenilerden Katolik ve Protestan olanların dışındakileri, yani yalnız Gregoryen Ortodoks olan Ermeniler'in Suriye'de Der Zor bölgesine, Halep ve çevresine, Lübnan'a Beyrut'a iskân edilmesine karar verdi.

Bu kararın uygulanmasına engel olmak için, Batı Anadolu'da da isyan çıkaran Ermeniler aynı şekilde ve daha ziyade Anadolu'da yeniden iskânâ tâbi tutuldular ve değişik kentlere gönderildiler. Buna karşılık olaylara karışmayanlara ve belli meslek grubunda olanlara dokunulmadı. Örneğin İstanbul'dan, Bursa'dan, İzmir'den tehcir olmadı. 1917 yılında tehcir, "ne sebeple olursa olsun", durduruldu. Bir sene sonra, 31 Aralık 1918'de ise bu kez "Geri Dön" kararnamesi çıkarılarak, gönderilenlerin şimdi istedikleri yere geri dönebilecekleri bildirildi.

Hükümet Tehcir kararının en uygun şekilde gerçekleşmesi için çeşitli kararlar almış, göç edenlere bir saldırı olmaması ve göçmenlerin can güvenliğinin sağlanması için, çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Kafilelere içinde bulunulan şartların elverdiği oranda jandarma gücü refakat etmiştir. Göç yolları güzergâhı boyunca dört ayrı yere hastaneler, yetimhaneler kurulmuştur. Göçenlere günlük harcırah ödenmiş, göç esnasında Ermenilere bakan Müslüman ailelere ödemeler yapılmıştır. Göç esnasında suiistimal yapan veya ihmali görülen görevliler en ağır şekilde cezalandırılmış, bir çok kişi idam edilmiştir. . Ama her şeye rağmen, içinde bulunulan yol ve iklim şartları, o dönemde hüküm süren ve asker arasında da büyük kayıplara yol açan tifüs, sıtma ve kolera salgınları, savaş koşulları, genel olarak var olan açlık ve kıtlık koşulları kayıpların artmasına yol açmıştır.

4.5 Atatürk Tehciri Nasıl Değerlendirmişti?

Philadelphia'da çıkan *Public Ledger* gazetesinden Clarence K. Steight, Şubat 1921'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya yazılı olarak sorular yöneltmişti. Bunlar arasında ilginç olan bir tanesinde şöyle deniyordu:

"Harb-i Umumi esnasında ika edildiği mütemadiyen ağızlarda dolaşan Ermeni taktîl ve tehciri hakkında Hükümetinizin resmî nokta-i nazarı nedir?"

Atatürk, tehcirle ilgili bu soruya, yazılı olarak şu yanıtı vermiştir:

" Düşmanca ithamda bulunanların sürdürdükleri büyük mübalağalar dışında Ermenilerin tehciri meselesi aslında şuna inhisar etmektedir:

Rus Ordusu 1915'te bize karşı büyük taarruzunu başlattığı bir sırada, o zaman Çarlığın hizmetinde bulunan Taşnak Ermeni Komitesi, askerî birliklerimizin gerisinde bulunan Ermeni ahalisini isyan ettirmişti. Düşmanın sayı ve malzeme üstünlüğü karşısında çekilmeye mecbur kaldığımız için,

kendimizi daima iki ateş arasında kalmış gibi görüyorduk. İkmal ve yaralı konvoylarımız acımasız şekilde katlediliyor, gerilerimizdeki köprüler ve yollar tahrip ediliyor ve Türk köylerinde terör hüküm sürdürülüyordu.

Bu cinayetleri işleyen ve saflarına eli silah tutabilen bütün Ermenileri katan çeteler, silah, cephanes ve iase ikmallerini, bazı büyük devletlerin daha sulh zamanından beri kendilerine kapitülasyonların bahsettiği dokunulmazlıklardan bilistifade ve bu maksada matuf olarak büyük stoklar husule getirmeye muvaffak oldukları Ermeni köylerinden yapıyorlardı.

İngiltere'nin sulh zamanında ve harp sahasından uzak olarak İrlanda'ya İrlanda'ya reva gördüğü muameleye hemen hemen kayıtsız bir şekilde bakan dünya efkârı, Ermeni ahalinin tehirci hususunda almaya mecbur kaldığımız karar için bize karşı haklı bir ithamda bulunamaz.

Bize karşı yapılmış olan iftiraların aksine, tehirci edilmiş olanlar hayattadır ve bunlardan ekserisi şayet İtilaf Devletleri bizi tekrar harp etmeye zorlamasa idi, evlerine dönmüş olurlardı.”²¹¹

4.6 Soykırım Nedir?

Soykırımı bir suç olarak tanımlayan hukuksal görüş kaynağını 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nden almaktadır. İnsanlık bir 2. Dünya Savaşı'na tanık olmuş ve bu esnada da Nazi Almanyası'nın Yahudilere karşı yürüttüğü soykırım politikasının insanlık dışı görüntülerinin bir daha yaşanmamasını sağlamak için bu Sözleşme hazırlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'nin 2. Maddesi soykırımın tanımını şöyle vermektedir:

Madde 2: Bu sözleşmeye göre soykırım, bir millî, etnik, ırkî veya dinî grubu, grup niteliğiyle, kısmen veya tümüyle, yok etmek kastıyla, aşağıdaki fiillerin işlenmesidir:

- *Grubun mensuplarını katletmek,*
- *Grubun mensuplarına ciddi bedensel ve psikolojik zarar vermek,*
- *Grubun maddî varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tabi tutmak,*
- *Grup içinde doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak,*
- *Grubun çocuklarını bir başka gruba zorla nakletmek.*

Bu tanım, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran 1998 Roma Sözleşmesiyle de olduğu gibi kabul edilmiştir.

²¹¹ Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemi'ne Ait 100 Belge), 1919-1923, cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981, s.272-273, Belge 45.

Ceza Hukuku açısından bakıldığında Soykırım Suçu'nun maddî (objektif-*actus reus*) ve zihnî (subjektif-*mens rea*) unsur olmak üzere iki bileşeni olduğu görülmektedir. Bunlardan biri eksikse, suçun unsurları oluşmamış olacağından, suçun varlığından da bahsetmek mümkün olmaz. Sözleşme “...**yok etmek kastıyla**...” demekle zihnî unsura açıkça işaret etmekte ve sonra da bu amaçla işlenen suç filleri de maddî unsur olarak saymaktadır.

4.7 Tehcir Kararı Bir Soykırım Suçu Oluşturun mu?

Türklerin bu konuda bir soykırım suçu işlediğini iddia edenlerin, Türklerin Ermenileri toplu olarak “**yok etmek kastıyla**” toplu sürgüne gönderdiklerini kanıtlaması gerekmektedir. Yoksa tek başına “sürgüne gönderme” eylemi soykırım sayılmamaktadır. Kaldı ki Tehcir olayı “zorunlu göçtür”, sürgün değildir. Sürgün (deportation) “ülke dışına göç” anlamına gelmektedir oysa tehcir, bir grubun ülkenin bir bölgesinden gene ülke içinde bir başka bölgesine yerleştirilmesi (resettlement) yahut grubun yerinin değiştirilmesi (relocation) anlamına gelmektedir. Bu anlamda zorunlu göç, ister ülke içine olsun ister ülke dışına olsun, grubu yok etmeye yönelmedikçe soy kırım olarak tanımlanamaz. 1. Dünya Savaşı'nın ardından nüfus mübadeleleri (örneğin Türkiye-Yunanistan arasında) yapıldığı gibi, 1945 Potsdam Protokolü uyarınca 15 milyon gibi büyük bir Alman nüfus da Polonya'dan Almanya'ya nakledilmiştir. Yani tehcir, diğer ülkelerde de olmuştur ve olmaktadır. Uluslararası hukukta bu tür nüfus hareketlerini yasaklayan hiçbir hüküm yoktur. Ülke içindeki yerleştirmeler ise tamamen iç hukuk konusudur. Bu anlamda, “Ermeni Tehciri” hukuka aykırı bir işlem olarak nitelendirilememektedir.

Bütün bunlar bir yana, olayların cereyan ettiği dönemde yani 1915’lerde “soykırım” olarak tanımlanan bir suç yoktur. “**Kanunsuz suç olmaz**” kuralı ise hukuğun temelidir ve Roma Hukuğu’ndan gelen bir temel esastır. Dolayısıyla 1948’de tanımı yapılan yani kanunlaşan bir suç 1915’lerdeki bir eyleme uygulanamaz. Bu da bir diğer hukuk kuralıdır ve ifadesini “**kanunlar geriye yürümezler**” (kanunlar makale şamil olmaz) şeklinde bulur. O nedenle zaten Türklerin 1915 olayları nedeniyle soykırım suçuyla suçlanması hukuk dışıdır. Buna rağmen Türkiye bu hukuk kuralına sığınmamakta, soykırım suçu 1915’lerde olsaydı bile, hükümetin aldığı “tehcir” kararının bir soyu kırmak amacını gütmeyişini binlerce arşiv belgeleriyle kanıtlamaktadır.

Kaldı ki Avrupa Adalet Divanı 29 Ekim 2004 tarihinde aldığı bir kararla Marsilya’daki bir Ermeni Derneği’nin bu konuda Türkleri suçlamak üzere açtığı bir davayı reddetmiş, Ermenilerin ortaya attıkları “soykırım” iddialarının hiçbir “hukukî” dayanağı olmadığını, Avrupa Parlamentosu’nun 1987 yılında aldığı ve “...Türkiye soykırımı tanımadığı takdirde Avrupa Birliği’ne giremez” yolundaki

kararın da siyasi bir karar olduğunu, hukuki bir temele dayanmadığını, bir fiilin soykırım olup olmadığının hukuki bir konu olduğunu ve ancak buna bir mahkemenin karar verebileceğini, oysa bugüne kadar dünyada hiçbir mahkemenin Türkiye aleyhine böyle bir karar vermemiş olduğunu, Avrupa Parlamentosunun da diğer parlamentoların da bir yargı organı olmadıklarını, siyasî bir organ olduklarını, siyasetin durumuna göre bugünden yarına birbirine taban tabana zıt kararlar alabileceklerini²¹² ifadeyle davanın reddine karar vermiştir. Bu sonuç da Ermenilerin hâlâ ne boş hayaller peşinde koştuklarını göstermektedir.

4.8 Tehcir Kararı Neden Soykırım Amacı Taşıyor Olamaz?

Ermeniler hükümetin aldığı bu Zorunlu Göç kararının aslında Ermenilere yönelik bir “soykırım” kararı olduğunu ilk günden itibaren iddia etmekte ve bu ısrarlarını inatla sürdürmektedirler. Oysa olayların bir soyu kıрма amacını taşımadığı son derecede açıktır ve aksini kanıtlayacak tek bir belgeye, sahte oldukları kanıtlanmış olanlar hariç, bu güne kadar rastlanmamıştır.

Tehcir kararının böyle bir gizli amacının olamayacağı konusunda şunlar söylenebilir:

1.Eğer maksat iddia edildiği gibi Ermenilerin soyunu kırmak olsaydı, o zaman Katolik ve Protestan olanların da ülkede bırakılmalarına izin verilmezdi, onlar da gönderilirdi. Oysa 1.300.000 dolayında olduğu değişik yabancı kaynaklarca da doğrulanan Ermeni nüfusunun yaklaşık yarısı göçe tabi tutulmuş, diğer yarısına dokunulmamıştır. Böyle soykırım olmaz. Hitler sadece Almanya’daki Yahudileri değil, işgal ettiği Polonya, Çekoslovakya gibi ülkelerdeki Yahudileri de toplatıp gaz odalarında imha etmiştir çünkü Hitler’in, nerede yaşıyor olursa olsun tüm Yahudilerin soyunu kırmak gibi bir hedefi vardır. Oysa Osmanlı Devleti’nin böyle bir hedefi veya amacı yoktur. O yüzden örneğin İstanbul’a hiç dokunulmamıştır çünkü İstanbul Ermenileri Türkler veya Türkiye aleyhine hiçbir eyleme katılmamışlar dolayısıyla da İstanbul’dan kimse göçe zorlanmamıştır.

2.Devlet Ermenileri yok etmek gibi bir karar almış olsaydı onları göç ettirmeye ne gerek var, bulundukları yerlerde kolayca öldürebilirdi. Üstelik savaş ortamıydı. “...Savaşın doğal koşullarında ölmüşler...” görüntüsünü vermek de zor olmazdı. Ermenileri yok etmeyi kararlaştırmışsa neden Kars’taki Ermeni’yi Halep’e taşıma zahmetine ve külfetine katlansın da yolda öldürmeyi planlasın ki? Bu sorunun mantıklı bir yanıtı yoktur.

3.”American Middle East Relief Society” gibi bazı Amerikan Yardım Dernekleri ve misyonerleri göç esnasında göçmenlerle beraber olmak için Hükümet’ten izin istemişler ve bu istek derhal kabul

²¹² Avrupa Adalet Divanı’nın bu kararının orijinal metni için bkz. Orhan Çekiç, www.orhancekic.com

edilmiştir. Yolda katliam yapmaya kararlı bir hükümet böyle bir talebi olumlu karşılar mı? Dolayısıyla göç, Amerikalı misyonerlerin gözetiminde ve bir çeşit denetiminde olmuştur. Bu misyonerlerin Amerika'ya ve İngiltere'ye gönderdikleri raporlar arasında Türk Hükümetini suçlayabilecek tek bir belge yoktur.

4.Savaş hali nedeniyle diplomatik ilişkiler kesilmiş olduğu için İngiltere konsolosluklarını ve Büyükelçiliği kapatmıştır ama, ABD savaşa girmesine ve Almanya'ya savaş ilan etmesine rağmen Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmediği için, zorunlu göç esnasında Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bütün ABD Konsoloslukları açıktır. Göç onların da gözetim ve denetimi altında olduğu gibi, bu konu resmen duyurulduğu için bütün dünyanın da gözü kulağı bu bölge üzerinde olmuştur. Ama bütün bunlara ve ortada Osmanlı Devleti'ni suçlayan pek çok uydurma belge ve propaganda dolaşıyor, kitaplar yazılıyor olmasına rağmen, konu yargıya intikal ettiğinde tek bir hukuken kabul edilebilir belge ortaya konamamıştır. Demek ki o günden bugüne kadar hâlâ tekrarlanan o iddialar ve güya belgeler o gün de kabul görmemiş, Lozan'da da haklı olarak reddedilmiş, bugün de kabul edilmemektedir.

5.Bazı misyonerlerin yalan veya sahte olduğu sonradan kanıtlanmış mektup veya belgeleriyle, İngiltere'nin Türkler aleyhine bir hava yaratmak için ve propaganda maksadıyla yazdırdığı "**Mavi Kitap**" ve benzeri kitapların sahte ve uydurma olduğu sonradan kanıtlanmıştır. Bu nedenle, İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından 1916 yılında yazdırılan bu uydurma kitabı 1921'de toplanan İngiliz Harp Divanı bile dikkate almamış, o yargıçlar, hukuğa sadık kalmayı yeğlemişlerdir. Bu yüzden de "zanlı" konumundaki Türk Malta Tutuklularının tamamı bu mahkeme tarafından serbest bırakılmıştır. Propaganda kitabı olan Mavi Kitap'ın gerçek olduğuna bu mahkeme inansaydı, tüm görevliler hazır tutukluydular, hepsi cezalandırılırdı. Oysa bu yola gidilmedi.

6.ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Morgentau Hükümete başvurarak 500.000 Ermeni'yi Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermek istediğini, buna izin verilmesini istemişti. Talat Paşa'nın bu talebe yanıtı olumlu olmuştu ama sözünde duramayan Morgentau olmuştu çünkü ABD Senatosu bu öneriyi reddetmişti. Bu örnek de Osmanlı Hükümeti'nin bir soykırım peşinde olmadığını göstermektedir.

7.Ermeni Bogos Nubar Paşa Sevr'e gönderdiği telgrafta 500.000 Ermeni'nin Halep'e gelip yerleştiğini bizzat kendisi bildirmiştir. Göçe tâbi tutulananların toplam sayısının 700.000 dolayında olduğu dikkate alınırsa, Halep dışındaki yerlere gidenler, Der Zor, Beyrut, Kıbrıs, ABD, Fransa özellikle Rusya'ya kaçanlar ile bir yıl sonra tekrar Türkiye'ye dönenler dikkate alınırsa, kayıpların abartıldığı gibi olmadığı kolayca anlaşılır ve hükümet olarak bu kayıplardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmak da olanak dışıdır.

8.Esasen benzer iddialar Lozan Konferansı esnasında da dile getirilmiş ama Baş Delege İsmet Paşa tüm iddiaları kanıtlarıyla çürütmüştür. Çürütmüş olamasaydı, kuşkusuz Lozan bugünkü şekliyle imzalanamaz, mutlaka Anadolu toprakları üzerinde Ermenistan’a bir yurt verilmek zorunda kalınılırdı.

9.Öte yandan, Mondros Ateşkes Anlaşması’ndan hemen sonra ülke baştan aşağı İtilaf Devletleri’nin işgaline uğramıştır. Artık tüm arşivler, işgalcilerin elindedir. Yakılmış yıkılmış köyler bile ortadadır. İngilizler Osmanlı Hükümeti’nin de yardımıyla, Doğu’da görev yapmış ne kadar vali, kaymakam, mutasarrıf, komutan, idareci varsa tutuklamış ve 147 tanesini yargılanmak üzere Malta’ya sürmüştür. Londra’da kurulmuş bulunan bir Harp Divanı da yıllarca bu sanıklar aleyhine bir kanıt bulmaya çalışmış, 3 yıl süren soruşturma sonunda bu konuda Türkleri suçlayabilecek tek bir kanıt, hatta ABD arşivlerinde bile ulaşılamadığını gören İngiliz Harp Divanı, Malta’da tutuklu bulunan tüm zanlıları serbest bırakmıştır.

Bu kararı veren yargıçlar, elbette göç esnasında pek çok masum insanın ölmüş olduğunu biliyorlardı. Ama bu ölümlerden Osmanlı Hükümeti’ni veya söz konusu Malta Sürgünleri’ni sorumlu tutmadılar. Bu mahkeme kararı da Ermenilerin bu konulardaki günümüzde de süren iddialarının ne kadar mesnetsiz olduğunu açıklamaya yetmektedir.

10.Sultan Vahdettin İspanya, İsviçre, Hollanda, Norveç, Danimarka gibi 1. Dünya Savaşı’na girmeyen 5 tarafsız ülkeye resmen başvurarak, masrafları ve maaşları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmak üzere, her birinden 2’şer yargıç talep etmiş, böylece kurulacak uluslararası bir mahkemenin bu soykırım iddialarını soruşturmasını istemiştir. Bu teşebbüse İngiltere engel olmuştur. Eğer bu mahkeme kurulabilse ve yargılamalar yapılabilseydi, olayların arkasındaki gizli oyunlar bu bağımsız ve tarafsız yargıçlar sayesinde ortaya konabilirdi. Böyle bir sonucun elde edilebileceğini anlayan İngiltere, bu teşebbüsü engellemiştir. Soykırım planlayan bir ülkenin devlet başkanı, böyle uluslararası bir mahkeme kurulmasına önayak olur mu?

Ermeniler “Tehcir” (Zorunlu Göç) olayından 28 sene önce 1887’de kurdukları Hınçak Partisi’nin kuruluş tüzüğünde açıkça neler yapacaklarını yazmışlardır. Buradan anlaşılacağı gibi nihaî hedef ihtilaldir ve Osmanlı Devleti’nin doğusunda bağımsız bir devlet kurmaktır. Bunu yapmak için silaha başvurulacak ve sivil Müslüman halkı yerlerinden korkutup kaçırmak için katliam yapılacaktır. Zira, bölgedeki Ermeni nüfusu Müslümanlara nazaran çok az olduğu için Ermenilerin başka türlü o topraklara yerleşme şansı yoktur. Üç sene sonra kurdukları Taşnak Partisi’nin de tüzüğü (1890) aynı mahiyettedir. Böylece 1915’te Osmanlı Hükümeti’nin Ermenilerin bir kısmını Doğu Anadolu’daki bulundukları yerden, gene ülke sınırları içinde fakat henüz savaşın sızmadığı , böylece Türk Askeri için tehlikeli olamayacakları bölgelere taşıma ve oralara yerleştirme kararını bir “soykırım” olarak dünya kamuoyuna sunarlarken, “... bunu iktidardaki aşırı Türkçü İttihat Terakki Partisi’nin yöneticileri Enver, Talat, Cemal Paşalar ve arkadaşları yaptılar. Amaçları yalnız Türklerden oluşan bir Anadolu yaratmaktı, o yüzden Ermenileri temizleme yoluna gittiler, tehcir kısaca budur...” diyerek propaganda yaparlar. Oysa tarihi gerçekler bunu yalanlamaktadır.

Gerçekten de, örneğin ihtilalci birer parti olarak kurulan ve Anadolu toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan kurmak için sonuna kadar savaşıacağını, amaca ulaşmak için ise başvurulacak yöntemin terör olacağını açıkça kuruluş tüzüğünde ilan eden Hınçak Partisi 1887’de Cenevre’de kurulduğu zaman, Talat Paşa henüz 13 yaşında bir çocuk, Cemal Paşa ise 15 yaşında bir gençtir, muhtemelen her ikisinin de yaklaşan tehlikeden haberleri bile yoktur.

Mutlak görülen odur ki, İttihat Terakki Partisi daha kurulmamışken yani yokken, bu ülkede çok ciddi bir Ermeni Sorunu vardır. İttihat Terakki’nin sonradan yöneticisi olacak olanların bir kısmı daha dünyada bile değilken, kimi yöneticileri ise birer çocukken, Ermeni isyanları tüm ülkeyi sarmıştır ve devletin güvenliğini ve bütünlüğünü ciddi şekilde tehdit etmektedir. Anlaşılan odur ki, 1915 yılında bir zorunlu göç olayı yaşanmasaydı bile, Osmanlı Devleti benzeri bir kararı almak zorunda kalacaktı, zira Ermeniler Osmanlı Devleti’ni zecri tedbirler almak yolunda sürekli zorlamaktaydılar. 35 senedir süren ve tüm Anadolu’yu kana bulayan isyanlar bunun kanıtıdır ve esasen buraya kadar anlatılanlar birer tarihi gerçek olarak ortadadır ve bu konuda bir itiraz da yoktur.

5. Birinci Dünya Savaşı Sırasında, 1915’te Osmanlı Devleti’ni Paylaşmak İçin Yapılan Gizli Antlaşmalar.

A. İstanbul Antlaşması (1915)

Çanakkale Cephesi’nin açılmasının önemli bir nedeni, İngiltere ve Fransa’nın Karadeniz’e çıkarak Rusya’ya gereken silah ve cephane yardımını yapabilmesi, bu sayede Rusya’daki mevcut ve geniş kapasiteli insan gücünü silahlandırıp Avrupa’daki Alman cephelerine sürerek üzerlerindeki yükü azaltmak ve öte yandan da aynı yolla Rusya’nın sınırsız tarım ürünlerini Avrupa’ya taşımak idi.

Rusya, Çanakkale Cephesi açılır açılmaz müttefiklerine Osmanlı Devleti’nin topraklarının olası paylaşımı karşısındaki taleplerini ilettili. 2 ve 4 Mart tarihlerinde başlayan telgraf trafiği 10 Nisan 1915 tarihine kadar sürmüştür. 4 Mart’taki telgrafında Rusya, İstanbul ve Boğazlar meselesinin tam da Rusya’nın talebine uygun şekilde çözülmesini talep etmektedir. Bununla da yetinmeyen Rusya daha sonra isteklerinin devamında İstanbul ve Boğaziçi’nin, Marmara Denizi ile Çanakkale Boğazı’nın batı sahillerinin ve Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya’nın Rusya’ya bırakılmasını istemiştir. Ayrıca Boğaziçi ve Sakarya Nehri arasında ve İzmir Körfezi üzerinde belirtilecek bir noktaya kadar olan Asya toprakları, Marmara Denizi’ndeki adalar ile Bozcaada ve İmroz Adası da Rusya’ya bırakılacaktır. Bunlara karşılık Rusya da Osmanlı Devleti’nin diğer toprakları üzerindeki İngiliz ve Fransız çıkarlarını gözetecektir ve bunun gerçekleşmesi için de tüm desteği vereceğini taahhüt etmektedir.

Rusya’nın bu taleplerini İngiltere 12 Mart’ta, Fransa ise 10 Nisan’da kabul edecektir.²¹³ Böylece Rusya İstanbul, Boğazlar ve çevresini alırken, İngiltere ve Fransa da Anadolu ve Ortadoğu topraklarını kendi aralarında paylaşıyorlardı.

²¹³ Ahmet Hürşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Antlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2004, s.42-52.

İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'de bozguna uğraması ve bunun sonucu olarak Rusya'da Çarlığın yıkılması, İstanbul Andlaşması'nın kâğıt üzerinde kalmasına yol açmış, bu tasarı geçerliliğini kaybetmiştir. Bu sonuç da Çanakkale zaferinin önemini bir kez daha göstermektedir.

B.Londra Andlaşması (1915)

İtalya 1882'de imzaladığı anlaşma ile **Üçlü İttifak** içindeki yerini almıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra tarafsızlığını ilan etmiş, gelişmeleri izlemeye başlamıştı. Kurduğu çeşitli temaslarla her iki blokla da temaslarını sürdürmekte, tavizler peşinde koşmakta idi.

Çanakkale cephesi açılınca **İtilaf Devletleri**nin kolayca bir zafer kazanacağını zanneden İtalya, bu devletlere yanaştı. Görüşmeler sonunda 26 Nisan 1915'te İtalya, İngiltere, Fransa, Rusya arasında Londra Andlaşması imzalandı. Buna göre İtalya Trablusgarp Savaşı sırasında işgal ettiği Oniki Ada'yı kesin olarak topraklarına katacaktır. Anadolu'nun paylaşımı söz konusu olduğunda ise, Antalya ve çevresi İtalya'ya verilecektir.²¹⁴ Bu andlaşmanın imzalanmasından bir gün önce İngilizler, 25 Nisan günü Çanakkale'de, Arıburnu'ndan kara çıkartmasını başlatmış, böylece bu cepheye İtalyanların da Londra Andlaşması uyarınca katkıda bulunmasını sağlamıştır. Gerçekten de anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra İtalya önce Avusturya'ya, daha sonra da Almanya ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

6.TARTIŞMA KONULARI

- A. Viyana Kongresi'nde oluşan Avrupa Güçler Dengesi neden bozuldu? Üzerinde tartışın.
- B. 1.Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın dış politika hedefleri nelerdi? Bu durum Osmanlı Devleti'ni nasıl etkiledi?
- C.Rusya neden Osmanlı Devleti ile sürekli savaş halinde olmayı bir dış politika olarak benimsemişti? Aranızda tartışın.
- Ç. Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda "tarafsız" kalamaz mıydı? Aranızda tartışın.
- D. "Karadeniz Olayı" nedir? Açıklayın.
- E. Çanakkale'de bir cephe açma fikri nereden doğdu? Amacı neydi?
- F. Doğu'da bir "Ermeni Sorunu" yaratılmasının sebebi neydi? Açıklayınız.
- G. Ermeni Sorunu Rusya dışında hangi ülkelerin ilgi alanı içindeydi?
- Ğ. Irak cephesi İngilizler için neden çok önemliydi?
- H. Çanakkale geçilseydi sonuçları neler olabilirdi? Aranızda tartışın.

²¹⁴ A.g.e., s.54.

D. 1.Dünya Savaşı'nın Sonuçları :

19. yüzyıl boyunca biriken bir potansiyelin bir anda açığa çıkmasıyla, 1914 yılında 1. Dünya Savaşı patlak vermiştir. Dört yıl süren bu savaş sonunda da dengeler değişmiş, yepyeni bir dünya kurulmuştur. Bu sonuçtan memnun olanlar ve olmayanlar kısa bir süre sonra dengeleri yeniden kurmak üzere ikinci bir dünya savaşına gitmekten çekinmeyeceklerdir.

Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçları şunlardır:

1. Bu savaş sonunda Avusturya-Macaristan, Alman ve Osmanlı İmparatorlukları parçalanmıştır. O topraklar üzerinde, Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya, Türkiye, Suriye, Irak vb.) gibi pek çok ulus-devlet ortaya çıkacaktır. Yeni bir "Dünya Siyasî Haritası" oluşmuştur.
2. İtilaf Devletleri böylece rakipsiz kaldılar ve güçler dengesini tamamen ellerine geçirdiler. **İngiltere**, savaştan en kârlı ve en güçlü çıkan devlettir. İngiltere'yi Fransa takip etmiştir.
3. Pek çok devletin yönetim şekli değişmiştir. Yıkılan Çarlık Rusyası yerine Sovyetler Birliği kurulmuştur. Avusturya ve Almanya'da cumhuriyet ilan edilmiştir.
4. Barışın ve statükonun korunması maksadıyla milletlerarası bir örgüt olan "**Milletler Cemiyeti**" kurulmuştur.
5. Bu savaş sonrasında her ne kadar yeni bir düzen kurulmuşsa da, sorunlar tam anlamıyla çözülememiştir. Hatta mevcut sorunlara yenileri de eklenmiştir. Bu da kısa bir süre sonra 2. Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır.
6. Amerika Birleşik Devletleri savaştan en kârlı çıkan devlet olmuştur. Savaşta tüm taraflar büyük yıkıma uğrarken, Amerika kendi topraklarında savaşmadığı için benzer yıkıma uğramamış, aksine sanayisi ve ekonomisi büyük gelişme kaydetmiştir.
7. Bu savaşta pek çok insan gücünün kaybedilmiş olmasına karşın, savaş teknolojisi büyük gelişme kaydetmiştir. Tank, İngilizler tarafından ilk kez burada denenmiş ve kullanılmıştır. Ayrıca zehirli gazlar, denizaltı, uçak gibi savaş araçları gene bu savaşta kullanılmıştır.²¹⁵

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI

²¹⁵ Gökçen Alpkaya, 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 2005, s.75.

23 Temmuz'da açılıp 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında 14 gün boyunca, 13 oturum yaparak kapanan Erzurum Kongresi, alınan kararları 10 maddelik bir tüzük şeklinde ilan etmiştir. Alınan başlıca kararlar şunlardır:

1. Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür; birbirinden ayrılamaz.
2. Osmanlı vatanının bütünlüğü için ulusal bağımsızlığımızın elde edilmesi ve Saltanat ve Halifeliğin korunması amacıyla, Kuva-yı Milliye'yi etken, İrade-i Milliye'yi egemen kılmak esastır.
3. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendini savunacak ve direnecektir.
4. Vatanın ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükümeti'nin gücü yetmezse, bu amaçları gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongre tarafından seçilecektir. Kongre toplanmıyorsa bu seçimi Heyet-i Temsiliye yapacaktır.
5. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak şekilde azınlıklara ayrıcalıklar verilemez.
6. Manda ve Himaye kesinlikle kabul edilemez.
7. Millet Meclisi'nin bir an önce toplanmasına ve hükümet işlerinin bu meclis denetiminde yürütülmesine çalışılacaktır.
8. Vatanımızın karşı karşıya kaldığı üzücü olaylar neticesinde millî vicdandan doğan cemiyetlerin birleşmesiyle ortaya çıkan kitle, bu tarihten itibaren "Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adını alacaktır.
9. Kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilecek, köylerden vilayet merkezine kadar mevcut bütün milli teşkilatlar birleştirilecek ve sağlamlaştırılacaktır.

G- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İLK FAALİYETLERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk iş olarak 25 Nisan 1923 Pazar günü halka bir beyanname yayınlayarak çalışmalarına başladı. Bu beyanname ile Ankara'da neden bir meclisin açılmasına gerek görüldüğü anlatılıyordu. İşgalcilerin ilan ettikleri gibi Padişah ve Halife'ye isyan etmiş değillerdi aksine o makamları düşman baskısından kurtarmak, vatanın parçalanmasına engel olmak için Büyük Millet Meclisi'ni açmışlardı. Aynı gün Sovyet Rusya Halk Komiserler Meclisi'ne de bir mektup göndermişlerdi. Bu mektup, uluslar arası alanda yapılan ilk teşebbüstür.²¹⁶

Büyük Millet Meclisi kuruluşunun hemen ertesi günü, 24 Nisan 1920'de ilk kanunu çıkardı: "Ağnam Resmî Kanunu". Bu, Meclis'in kuruluş kanunudur ve hemen arkasından da ülke güvenliğini sağlamak, asker kaçaklarına engel olmak, Meclis'in otoritesini kurmak ve korumak konularına yönelik kanunlar çıkarttılar. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında bu kanunların rolü çok büyük olmuştur.

I-Hiyanet-i Vataniye Kanunu (29 Nisan 1920)

Vatana ihanet, vatandaşlık bağıyla bağlı olunan devlete karşı sadakat borcuna aykırı hareket edilmesi halidir. Bu nedenle ulusal güvenlik ve ülke savunması aleyhine yapılabilecek en büyük suç olarak kabul edilmiştir. Doğal sonucu olarak da bu suçu işleyenler en ağır şekilde cezalandırılmıştır.

Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla mecburî askerlik sona ermişti ve bu durum ülke savunması açısından büyük sorun haline gelmişti. Askerlik mecburi olmayınca, düşmana karşı cephelere asker sevki zaman zaman sorun haline geliyordu. Üstelik ülkenin dört bir tarafında ardı ardına çıkarılan isyanların üstüne gitmek zorlaştığı gibi, bu isyancılar düşmanla da işbirliği halindeydiler ve bu durum Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini sarsıyordu. Bunun önü alınmalıydı.

İlk teklif 25 Nisan 1920 günü Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'den geldi. Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş amacı belliydi ve o amaca ulaşabilmek için alacağı her karara herkesin uyması zorunluydu. Aksine hareket edenlerin "vatan haini" sayılması gerektiği konusundaki teklifi, görüşmeler sonunda 29 Nisan 1920'de "Hiyanet-i Vataniye Kanunu" adıyla Meclis'ten geçti.²¹⁷

Bu kanun 14 maddeden oluşur. Kanunun gerekçesiyle, verilecek ceza, birinci ve ikinci maddelerde belirtilmiştir:

²¹⁶ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.III, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1973, s.87-88.

²¹⁷ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele Dönemi ve T.B.M.M.i.Dönemi(1919-1923))**, C.I,TBMMV.Yay.,Ankara, 1994, s.119.

1.Madde: İşgalci güçlere karşı, hilafeti, saltanatı ve Osmanlı Devleti’ni kurtarmak amacıyla oluşturulan Büyük Millet Meclisi’nin meşruiyetine, isyan içerikli sözlü, yazılı veya fiili muhalefette bulunanlar veya fesat çıkaranlar, vatan haini sayılır.

2.Madde: Bi’l-fiil vatana ihanet edenler idam edilir. İkinci derecede suça iştirak edenler daha hafif cezalara çarptırılır.

Anlaşılabacağı gibi bu kanun asker kaçaklığını önlemek, Büyük Millet Meclisi’nin çıkaracağı kanunlara itaati sağlamak , ülkede çıkarılmakta olan iç isyanlara engel olmak ve faillerinin de cezalandırılmasını sağlamak üzere kabul edilmiştir.

II-Nisab-ı Müzakere Kanunu: (5 Eylül 1920).

Meclis’in toplanma zamanı, çalışma usûlleri, toplantı ve karar yeter sayılarının belirlenmesi için çıkarılan bu kanunla, Meclis artık kurumsallaşmaya başlıyordu.

Burada asıl üzerinde önemle durulması gereken konu, “**karar yeter sayısı**”dır. Milleti temsil eden Meclis’te, millet adına karar alınacağı zaman, kararın kabulü için yapılacak oylamada esas alınacak olan oy sayısı ne olmalıydı? Müzakerelerden sonra varılan sonuç “**salt çoğunluk**”, yani Meclis’te o anda bulunan toplam üye sayısının yarısından bir fazlası şeklinde kabul edildi.. Nitekim 24 Nisan 1920’de yapılan Meclis Başkanlığı seçiminde Mustafa Kemal Paşa, seçim celsesinde Meclis’te bulunan 120 milletvekilinden 110’unun oyunu alarak başkan seçilmişti ve bu toplantıda “**karar nisabı**” 61 idi.

Meclis’te çalışmaların başlayabilmesi için ise, Meclis’in toplam milletvekili sayısının yarısından bir fazlasının mevcut olması şartı aranmıştır. Buna da “**Nisab-ı Müzakere**” denilmiştir. Kanunun beşinci maddesi, “...Her seçim bölgesinden beş üye seçilmek suretiyle belirlenmiş milletvekili sayısının yarısından bir fazla görüşmeler için yeterlidir” hükmünü getirmektedir. 66 seçim bölgesinden 330 milletvekili geldiği düşünülürse;

Meclis’in çalışmaya başlayabilmesi için salonda bulunması zorunlu milletvekili sayısı $66 \times 5 = 330$, $330 / 2 = 165$, $165 + 1 = 166$ ’dır. O halde müzakere nisabı 166’dır.

Karar nisabı ise, o anda Mecliste bulunan milletvekili sayısı 240 ise, 121’dir.

III-Firariler Hakkında Kanun ve İstiklâl Mahkemeleri’nin Kuruluşu:

a. Firariler Hakkında Kanun: (11 Eylül 1920)

Hiyanet-i Vatan Kanunu çıkarılmıştı ama, uygulaması sivil mahkemelere bırakılmıştı ve bu yüzden de beklenen sonuç alınamamıştı. Bu sivil hatta askerî mahkemeler savaş şartlarının zor koşulları altında süratle hareket edip seri halde karar alabilecek yapıda kuruluşlar değillerdi. Özellikle asker kaçaklarına verilen cezalar, cezadan çok ödül gibiydiler, zira asker kaçaklarına hapis cezası veriliyordu. Mükellefler cepheye gidip ölmektense hapse girmeyi tercih etmişlerdi, bu da asker kaçaklığını teşvik ediyordu. Kanun çıkalı dört ay olduğu halde ne isyanların önü alınabilmişti ne de askerden firarların.

Daha sert tedbirlerin alınması gerektiği anlaşıncı, bu konuya ilişkin arayışlara girişildi. Yapılan bir teklifte asker kaçaklarının mallarına el konulup, ailelerinin sürülmesi

tasarısı Meclis'te tartışıldı. Sonunda bu tasarı reddedildi ama bu arayışlar ileride İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına yol açacaktır.

Nihayet Millî Savunma Bakanlığı, hazırlamış bulunduğu "Fırar Suçu İşleyenler Hakkında Kanun Tasarısı"nı 9 Eylül 1920 tarihinde müzakere edilmek üzere Meclis'e sundu. Yapılan müzakereler sonunda da "**Firariler Hakkında Kanun**" adıyla 11 Eylül 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 21 no'lu kanunu olarak yürürlüğe girdi.

Bu kanun 9 maddeden ibarettir ve en önemli 5 maddesi aşağıdaki gibidir:

1. Muvazzaf (görevli) veya gönüllü olarak askerlik yapıp da firar edenler, firara sebebiyet verenler, firarilerin yakalanmasında veya sevkinde ihmali bulunanlar ve firarileri saklayanlar hakkında mülkî ve askerî kanunları ve lüzum görüldüğünde diğer benzer cezaî hükümleri bağımsız olarak uygulamak üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan "**İstiklâl Mahkemeleri**" teşkil edilmiştir.²¹⁸
2. Bu mahkemelerin her biri, Büyük Millet Meclisi'nden oy çokluğu ile seçilecek üç üyeden oluşacaktır. Kendi aralarından seçecekleri bir üye Reis kabul edilecektir.
3. Mahkemelerin sayısını ve bölgelerini Bakanlar Kurulu'nun teklifi ile Büyük Millet Meclisi belirleyecektir.
4. İstiklâl Mahkemeleri'nin kararları kesin olup, infazına devletin bütün silahlı ve silahsız kuvvetleri memurdur.
5. İstiklâl Mahkemeleri'nin emir ve kararlarını uygulamayanlar veya uygulamada ihmal gösterenler bu mahkemelerde yargılanırlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu kanunu kabul edip, İstiklâl Mahkemeleri'ni oluşturmakla tam anlamıyla "**kuvvetler birliği**" ni sağlamış oluyordu. Artık yasama, yürütme ve yargı tek bir elde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanmış bulunuyordu.²¹⁹

b-İstiklâl Mahkemeleri

Firariler hakkında Kanun, konu son derecede acil olduğu için hemen çıkarılmıştı. Ama uygulamada aynı hız sergilenemedi. Bunun üzerine İstanbul Milletvekili Selahattin Bey 16 Eylül 1920'de, İstiklâl Mahkemeleri üyelerinin bir an önce seçilip göreve başlamaları konusunda Bakanlar Kurulu'na bir önerge verdi. 18 Eylül'de de Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'nın imzasını taşıyan ve İstiklâl Mahkemeleri'nin nerelerde kurulması gerektiğine ilişkin bir önergeyi Meclis Başkanlığı'na sundu. Bu önergede 14 yerde bu mahkemelerin kurulması gereği üzerinde duruluyordu. 8 yerde kurulmasına karar verildi. Arkasından bu mahkemelerde görev yapacak üyelerin seçimine geçildi. 8 Ocak 1921'de ise mevcutlara iki yer daha eklendi: Trabzon ve Elaziz İstiklâl Mahkemeleri.

²¹⁸ Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Milliyet Yay., İstanbul, 1998, s.39-40.

²¹⁹ Orhan Çekiç, a.g.e., s.371.

28 Eylül’de bir ek kanun çıkarılarak, başlangıçta sadece asker kaçağı suçlarına bakmaları için kurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin yetki alanları genişletilmiş ve vatana ihanet, memleketin maddî ve manevî kuvvetlerini korumaya çalışmak, casusluk, yolsuzluk, ayaklanma, eşkiyalık, saldırı gibi konulara da bakacak şekilde genişletildi. Sununda bu mahkemelerin bakamayacağı dava konusu kalmadı.

İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulduğu bölgeler şunlardı:

1.Ankara, 2.Eskişehir, 3.Konya, 4.Isparta, 5.Sivas, 6.Kastamonu, 7. 8.Pozantı , 9.Diyarbakır, 10.Elaziz İstiklal Mahkemesi.

İstiklal Mahkemeleri böylece kuruluşlarını tamamlayarak, zaman zaman kesintilere uğramalarına rağmen 1927 yılına kadar çalışmalarını sürdürdü. Bu nedenle bu mahkemeleri iki gruba ayırabiliriz:

1. 1. Dönem İstiklal Mahkemeleri (1920-1923)
2. 2. Dönem İstiklal Mahkemeleri (1923-1927).

Birinci gruba giren İstiklal Mahkemeleri, yukarda sayılan mahkemelerdir. Meclis 1920-1923 dönemi içinde, İstiklal Mahkemeleri’nin görevlerini başarıyla yaptıklarına, artık bu olağanüstü mahkemelere gerek kalmadığına, bu nedenle **Ankara** İstiklal Mahkemesi hariç diğerlerinin **geçici olarak kapatılmasına** 17 Şubat 1921 ‘de karar verdi. Ancak aradan sadece bir ay geçmişti ki, askerden kaçma olaylarında ve bozgunculuk faaliyetlerinde çok önemli artış gözlemlendi. Bunun üzerine **Kastamonu, Konya ve Samsun’da** tekrar İstiklal Mahkemeleri **kuruldu**. Böylece kısa bir süre çalışmalarına ara veren İstiklal Mahkemeleri ilk etapta bu dört mahkeme, daha sonra ise gereken hallerde yenilerinin eklenmesiyle görevlerini sürdürdüler.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri üç tane olup, 1923-1927 arasında faaliyet göstermişlerdir ve bunlar **“İstanbul”, “Ankara”, “İsyan Bölgesi”** İstiklal Mahkemeleridir.

İkinci Dönem İstiklal Mahkemeleri mahiyetleri icabı birincilerden ayrılırlar. Bu dönemde artık savaşlar bitmiş, isyanlar sona ermiş, yeni bir devlet, bir cumhuriyet kurulmuştur. Devleti yönetenlerin bütün dikkatleri Cumhuriyet rejiminin korunması, yapılan devrimlerin halka benimsetilmesi ve bunlara karşı çıkanlara karşı da dikkatli olunması noktasında toplanmakta bu yolda çabalar sarfedilmektedir. Bu nedenle bu dönem İstiklal Mahkemeleri’ne aynı zamanda **“Rejim Mahkemeleri”, “İnkılap/Devrim Mahkemeleri”** adı da verilmektedir.

Bunlardan İstanbul İstiklal Mahkemeleri daha çok Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yayınlarını sürdüren gazetelerin yargılanmaları için kurulmuştu. Ankara’daki mahkeme genel olarak ülke içindeki güvenliği, asayiş ve huzuru sağlamak için kurulmuştu. İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi de doğrudan Şeyh Sait İsyanını araştırıp, isyancıların yargılanması için kurulmuştu.

İstiklal Mahkemeleri hakkında günümüzde de bu mahkemelerin çok sert ve adaletsiz kararlar verdikleri hakkında genel bir kanı vardır. Bu bakış açısı yanlıştır. Unutulmamalıdır ki bu mahkemeler olağanüstü durumlar nedeniyle ve son derecede zor şartlar altında çalışmış olan mahkemelerdir. Çalışmalarında bir süreklilik yoktur. Her ihtiyaç duyuldukça Meclis tarafından göreve çağırılmış, şartlar ağırlaşınca Mahkeme kararları ona göre daha sertleşmiş, olaylar yumuşama gösterdikçe de bu yumuşama kararlara da yansımıştır ve görevleri sona eren Mahkeme üyeleri Ankara'ya geri çağırılmıştır. Bir taraftan işgal altındaki bir ülkeyi evvela işgalden kurtarmak için bütün varlığıyla direnen ve mücadele veren bir milletin bu çabalarını boşa çıkaracak eylemlere yönetimin göz yumması esasen beklenemez.

Bir önyargıyla bu mahkemeler hakkında söylenenlere en somut yanıt, mahkemelerin 3 yıllık faaliyetlerinin dökümü olmalıdır. Buna göre:

- 3 yıl içinde bütün mahkemelerde toplam, 59.164 dosya incelenmiş.
- 11.744 dosyada “**beraat**” kararı verilmiş.
- 1.054 kişi asılarak idam edilmiştir.
- 2.827 kişi askerden yeniden kaçmaları halinde (tecilen) idam edileceklerine karar verilmiştir.
- 243 kişi gıyaben idam cezasına çarptırılmıştır.
- 1786 kişiye kürek ve kalebendlik (kalede hapis) gibi cezalar,
- 41.678 kişiye ise hafif cezalar verilmiştir.

Sonuç olarak İstiklal Mahkemeleri görevlerini yerine getirmede büyük başarı sağlamışlardır. Asker kaçaklığı önlenmiş, iç güvenlik sağlanmıştır. 2. Dönemin sona erdiği 1927 yılından itibaren artık İstiklal Mahkemeleri'nin uygulama alanından kalktığı görülmektedir. Ancak resmen kaldırılışı 1949 yılında olmuştur.

TARTIşMA KONULARI

4. BÖLÜM:

- A. Rusya’da Bolşevik İhtilâli neden patlak verdi? Açıklayınız.
- B. ABD’nin savaşa girişinin nedenlerini açıklayınız.
- C. Yunanistan’ın savaşa katılma sebeplerini açıklayın.
- Ç. Sykes-Picot Anlaşması’nın getirdiğı paylaşımı açıklayınız.
- D. St. Jean de Maurienne Andlaşması neden İtilâf Devletleri arasında bir ihtilafa yol açmıştır?. Açıklayınız.

5.BÖLÜM

- A. Mustafa Kemal Paşa’nın “Uyarı Mektubu”nun önemini aranızda tartışın.
- B. M. Kemal Paşa neden Grup Komutanı Mareşal Falkenhein ile çatışıyor? Açıklayın.
- C. Bu çatışmanın sonuçları üzerinde düşünün.
- D. Filistin nasıl elden çıkıyor? Açıklayın.
- E. M. Kemal Paşa’nın Veliâht Vahdettin ile yaptığı Almanya seyahatının sebeplerini açıklayın.

6.BÖLÜM

- A. Almanya seyahatından beklenen sonuç alındı mı? Açıklayın.
- B. M. Kemal Paşa-Sultan Vahdettin arasındaki üç görüşmenin içeriğini ve sonuçlarını irdileyin.
- C. M. Kemal Paşa neden yeniden 7. Ordu Komutanlığı’na atandı? Açıklayın.
- D. Nablus Savaşı’nın sonuçlarını aranızda tartışın.
- E. Bu savaşta Arap isyanlarının rolünü açıklayın.

7.BÖLÜM

- A. ABD Başkanı Wilson’un 14 Noktası’nın hangi maddesi Osmanlı Devleti ile ilgilidir, içeriğı nedir?
- B. Brest-Litovsk Andlaşması’nın önemini belirtiniz?
- C. Bulgaristan’ın savaştan çekilmesinin Osmanlı Devleti için önemini belirtiniz.
- D. Osmanlı Devleti’nin savaştan çekilmesinde etken olan nedenleri açıklayınız.
- E. İtilâf Devletleri’nin Almanya ile imzaladıkları Versay Barış Anlaşmasının sonuçları nelerdir?
- F. Avusturya ile imzalanan barış andlaşmasının sonuçlarını açıklayınız.

8.BÖLÜM

- A. Mondros Ateşkes Andlaşması'nın önemini açıklayınız.
- B. Birinci maddeyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın Müttefiklere teslim edilmesinin önemini aranızda tartışın.
- C. Başkenti düşmana açılmış bir ülke, bağımsızlık savaşı verebilir mi? Aranızda tartışın.
- D. Beşinci maddeyle orduları ve cephaneyi düşmana teslim eden bir hükümet, öte taraftan bir Kurtuluş Savaşı planlıyor olabilir mi? Aranızda tartışın.
- E. Yedinci maddeyle düşmanın "...kendince gerekli gördüğü her yeri işgal hakkına sahip olması" maddesinin kabul edilmiş olmasının Anadolu'nun işgali üzerinde oynadığı rolü aranızda tartışın.
- F. M. Kemal Paşa'nın Mondros'un şartlarına itiraz etmesinin gerekçesini açıklayınız.
- G. Bu itirazlar nasıl bir sonuç doğurdu? Açıklayınız.
- H. Mondros'u imzalayan bir hükümet, Sevr'i imzalamaktan kaçınabilir mi? Tartışın.

9.BÖLÜM

- A. Talat Paşa Hükümeti istifa ettikten sonra görev verilen Tevfik Paşa neden hükümeti kuramadı?
- B. M.Kemal Paşa neden hükümette yer almak istiyordu?
- C. Ahmet İzzettin Paşa'nın hükümeti kurmasında M.Kemal Paşa'nın rolünü açıklayın.
- D. Sultan Vahdettin'in bu dönemde izlediği stratejiyi açıklayın.
- E. Sultan Vahdettin Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın istifa etmesini neden istedi? Açıklayın.

10.BÖLÜM

- A. Sultan Vahdettin olayları nasıl değerlendiriyordu? Aranızda tartışın.
- B. Sultan Vahdettin İngiltere'nin desteğine neden çok güveniyordu? Nerede yanıldı? Tartışın.
- C. Hükümet M. Kemal Paşa'nın önerilerini dinlese, tarih neden farklı yazılırdı? İrdeleyin.
- D. Bu dönemde Meclis-i Mebusan neden İttihatçı çoğunluğa sahipti? Açıklayınız.
- E. M. Kemal Paşa neden İttihatçıların gözünden düştü? Açıklayınız.
- F. Bu ihtilafın sonuçları ne oldu? Açıklayın.
- G. İngiltere ile ittifak yolları arayan Osmanlı Devleti neden reddedildi? Aranızda tartışın.

11.BÖLÜM

- A. Mondros Ateşkesi'nde kim arabuluculuk yaptı?
- B. M.Kemal Paşa Ateşkesin özellikle hangi maddelerine itiraz etti?
- C. Rauf Bey Sultan'a istifasını sunarken özellikle hangi noktalarda padişahın dikkatini çekmişti?
- D. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti neden istifa etti?

12.BÖLÜM

- A. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelince neden siyasal girişimlerde bulunuyor?
- B. Hükümetin güvenoyu almaması için ne tür uğraşlar veriliyor?Neden?
- C. Hükümet güven oyu alınca M. Kemal Paşa Sultan Vahdettin ile neler görüştü? Açıklayınız.
- D. Sultan Vahdettin kaygılarını M.Kemal Paşa'ya nasıl ifade ediyor?
- E. Sultan Meclis-i Mebusan'ı neden kapatıyor?

13.BÖLÜM

- A. Sultan Vahdettin İngilizlerle kurduğu gizli temasta ne talep ediyordu?
- B. İttihatçıların tutuklanması neden ve nasıl başlıyor?
- C. İzmir'in işgali öncesindeki iç durumu açıklayınız?

- D. Mondros'tan sonra ordunun durumunu açıklayınız.
- E. Anadolu'ya yapılan komutan atamalarının gerekçesini açıklayın.

14.BÖLÜM

- A. İzmir hangi gerekçeyle işgal edildi?
- B. İşgal planı nasıl hazırlandı?
- C. İşgale İstanbul Hükümeti'nin tepkisi nasıl oluyor?
- D. Yunanlılar İzmir'e çıkarılırken neden şehirden direniş yapılamıyor?
- E. İzmir'in işgalinin Türk halkı üzerinde yaptığı etkiyi açıklayın. Aranızda tartışın.

15.BÖLÜM

- A. Mustafa Kemal Paşa neden hükümetlerde yer alamıyor?
- B. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a giderkenki "görev emirlerini" açıklayınız.
- C. Bu görev için neden M.Kemal Paşa seçildi? Aranızda tartışın.
- D. Neden bu görev için "Samsun" seçildi? Açıklayınız.
- E. O dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu "mâli" durumu açıklayınız.
- F. Bandırma gemisinin ambarları neden altın yüklü olamaz? Aranızda tartışın.

16.BÖLÜM

- A. Malta sürgünlerinin gönderiliş gerekçesini açıklayın.
- B. Saltanat Şürası neden toplandı?
- C. Mustafa Kemal Paşa ile hükümetin arası neden açılıyor? İrdeleyiniz.
- D. Mustafa Kemal Paşa Havza'ya hangi gerekçeyle gidiyor? Açıklayınız.
- E. Havza Genelgesi'nin önemini açıklayınız.

17.BÖLÜM

- A. Amasya Genelgesi'nin önemini aranızda tartışın.
- B. Hükümetin bu genelgeye olan tepkisini açıklayın.
- C. Hangi gerekçeyle Mustafa Kemal Paşa görevden azlediliyor?
- D. Amasya Genelgesi'nin hangi maddesi ilerde bir "cumhuriyet" kurulacağını işaretlerini taşır?

18.BÖLÜM

- A. Mustafa Kemal Paşa hareketin lideri nasıl seçildi? Aranızda tartışın.
- B. M. Kemal Paşa'nın Saray tarafından azli nasıl gelişti? İrdeleyin.
- C. Hükümetin "Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması için verdiği emre" Kâzım Karabekir Paşa'nın yanıtı ne olmuştur? Açıklayınız.
- D. Erzurum Kongresi kararlarını ve önemini aranızda tartışın.

19.BÖLÜM

- A. Sivas Kongresi'nin kararlarını irdeleyiniz.
- B. İstanbul Hükümeti neden istifa zorunda kaldı?
- C. Amasya Görüşmeleri'nin sebeplerini açıklayınız.
- D. Temsil Heyeti Ankara'ya gitmeye neden karar veriyor? İrdeleyiniz.

20.BÖLÜM

- A. Kuvay-ı Milliye konusundaki karşılıklı görüşleri açıklayınız.
- B. Ulusal Ant'ı açıklayınız.
- C. Maraş'ta yapılan direnişin sonuçlarını açıklayınız.
- D. Ali Rıza Paşa Hükümeti neden istifaya zorlandı? Açıklayınız.

21.BÖLÜM

- A. İstanbul hangi gerekçeyle işgal edildi? Açıklayın.
- B. İşgale karşı hükümetin tavrını irdileyin.
- C. Sultan Vahdettin neden Meclis-i Mebusan'ı kapatıyor? Aranızda tartışın.
- D. İstanbul'un işgaline karşı tepkileri açıklayınız.

22.BÖLÜM

- A. Büyük Millet Meclisi'nin nasıl açıldığını açıklayın.
- B. BMM'nde alınan ilk kararlar ve çıkarılan kanunlar hangileridir?
- C. İstiklâl Mahkemeleri hangi gerekçelerle kuruldu? Aranızda tartışın.
- D. Bu esnada çıkarılan isyanları tartışın.
- E. Meclis'in açılmasından sonra Sultan Vahdettin tarafından ilan edilen Padişah Buyruğu neydi? Açıklayınız.

